

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

SPIRITUÁLNÍ POEZIE V NESVOBODNÉM SVĚTĚ

Vedoucí práce: Mgr. Martina Halamová, Ph.D.

Autorka práce: Bc. Ivana Malechová

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy

Učitelství španělského jazyka a literatury pro střední školy

Ročník: Třetí

2017

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejnění své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 10. 12. 2017

.....

Bc. Ivana Malechová

PODĚKOVÁNÍ

V první řadě bych chtěla poděkovat vedoucímu své diplomové práce, paní Mgr. Martině Halamové, Ph.D., za cenné rady, laskavý přístup a také za čas, který mi věnovala během konzultačních hodin i mimo ně. Mé velké poděkování patří Zuzaně Francové za pomoc při závěrečné korektuře práce a přátelskou podporu. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout. Speciální poděkování patří mým rodičům, kteří mě nejen při studiu všestranně podporují.

ANOTACE

Diplomová práce se bude věnovat spirituální poezii autorů (J. Zahradníček, J. Kostohryz, V. Renč a Z. Rotrekl) perzekvovaných v 50. letech. Práce se v tematické rovině zaměří na kontemplativní prožitek subjektu v nesvobodném světě, včetně prožitku vězení. Práce se bude snažit na vybraných textech prezentovat proměnu básnických poetik pod tlakem nesvobody. Metodologicky bude diplomová práce vycházet z *Fikčních světů lyriky* Miroslava Červenky, v nichž je odkazováno ke vztahu fikčního světa lyriky a světa aktuálního. Na základě tohoto Červenkovy textu pak definujeme tzv. „subjekt díla“, díky němuž se nám v textu vyjevuje autorův tvůrčí postup a autorův filozofický pohled na svět, který se my, jako recipienti, budeme snažit uchopit a interpretovat.

ABSTRACT

The thesis deals with the spiritual works of poetry written by authors persecuted in 1950s Czechoslovakia (J. Zahradníček, J. Kostohryz, V. Renč and Z. Rotrekl). Thematically, the thesis has focused on the subject's contemplative experience in an unfree world, including the experience of prison. The thesis uses selected texts to present the metamorphosis of poetry under the pressure of an unfree society. The methodology is based on Miroslav Červenka's book *Fictional Worlds of Lyric Poetry*, which references the relation between the fictional lyric world and the real world. Based on Červenka's work we have defined the "subject of work", helping us to clarify the author's creative process and philosophical outlook which we, as recipients, strive to grasp and interpret.

Obsah

ÚVOD	7
1. Subjekt díla.....	8
1.1. Subjekt díla jako místo setkání tvůrce a recipienta	8
1.3. Fikční svět versus aktuální svět.....	11
1.4. Fikční subjekty jako součásti fikčního světa.....	12
1.5. Subjekt díla v opozici lyrického subjektu	13
1.6. Subjekt díla ve vztahu k empirickému autorovi.....	15
2. Na pozadí padesátých let v Československu.....	17
2.1. Zelená internacionála	17
2.2. Pražský proces.....	19
2.3. Josef Kostohryz a Václav Renč, zrádná to fašistická banda	22
2.4. Brněnský proces	24
2.5. Katolická inteligence a ruralističtí spisovatelé společně na pranýři (Jan Zahradníček, Bedřich Fučík, Václav Prokúpek, František Křelina a další).....	25
2.6. Kde to všechno začalo?	28
2.7. Odsouzení jako vysvobození.....	32
2.8. Jak rehabilitovat duši?	34
2.9. Proces se Zdeňkem Rotreklem.....	35
3. Tvorba vězněných básníků.....	38
3.1. Dílo Zdeňka Rotrekla (1920–2013)	38
3.2. Dílo Jana Zahradníčka (1905–1960)	57
3.3. Dílo Václava Renče (1911–1973)	79
3.4. Dílo Josefa Kostohryze (1907–1978).....	94
ZÁVĚR.....	107
LITERATURA.....	110

ÚVOD

Tato práce si klade za cíl představit dílo vybraných katolických básníků, kteří prošli komunistickým vězněním v padesátých letech. V metodologické části budeme analyzovat *Fikční svět lyriky* Miroslava Červenky, v němž se bude náš zájem soustřeďovat na definici takzvaného „subjektu díla“, což je Červenkův vlastní pojem, díky kterému se nám v textu vyjevuje filozofické myšlení autora, jeho postoje, názory, prožitky, ale také inspirační zdroje z jeho okolí. „Subjekt díla“ v sobě zahrnuje i recipienta, takže práce dovolí představit vybrané básníky a jejich tvorbu i z našeho interpretačního hlediska.

V další části práce se budeme snažit přiblížit reflexi doby padesátých let v Československu. Jelikož tři z našich analyzovaných básníků byli věznění pro své údajné napojení na Zelenou internacionálu, věnujeme v naší práci dostatečné místo i pro představení procesu s tzv. přísluhovači Zelené internacionály. Celý vykonstruovaný proces, v němž se ocitli mezi obžalovanými Jan Zahradníček, Josef Kostohryz a Václav Renč, pak nahlédneme jak z perspektivy současné. Představíme zároveň i dřívější proces se Zdeňkem Rotreklem, který byl díky své novinářské protikomunistické činnosti na seznamu nežádoucích osob mnohem dříve, souzen byl ale především proto, že organizoval skupinu, která umožňovala útoky přes hranice. Zachycení atmosféry komunistických výslechů, věznění a psychického i fyzického násilí odsouzených v metodologické části, nám následně pomůže propojit tyto skutečnosti pomocí subjektu díla s částí praktickou, kde budeme rozebírat tvorbu vybraných autorů. U každého autora jsme pro komplexnější a ucelenější pohled analyzovali sbírky napsané před uvězněním, následně jsme rozebírali sbírky, které vznikly ve vězení, nebo pokud se tak nemohlo stát, sbírky, které se k vězení tematicky vážou. Na základě porovnání se pak budeme snažit vyslovit názor, jak se ta či která poetika u daného autora mění a zda a jakým způsobem se v ní projevuje subjekt díla. V rámci komparace všech čtyř analyzovaných básníků pak vyslovíme závěr, ve kterém se budeme snažit zachytit opakující se motivy či postupy daných básníků. Z tvorby Zdeňka Rotrekla budeme analyzovat jako sbírky předvězeňské *Kyvadlo Duše*, *Kamenný erb* a *Žalmy*, z jeho vězeňské tvorby budeme vycházet ze sbírky *Malachit*, z tvorby vzniklé na svobodě nás pak bude zajímat sbírka *Hovory s Mateřidouškou a Basich Czech (Grammar)*. U Jana Zahradníčka budeme v rámci předvězeňské tvorby vycházet ze sbírek *La Saletta* a *Znamení moci*, z tvorby napsané po

propuštění z vězení budeme analyzovat sbírku *Dům Strach* a *Čtyři léta*. Z prvotní tvorby Václava Renče nás bude zajímat sbírka *Vinný lis* a *Trojzpěvy*, z vězeňské tvorby pak interpretujeme sbírky *Popelka Nazaretská* a *Setkání s Minotaurem*. U Josefa Kostohryze budeme analyzovat jeho sbírku *Ať zkamení* a následně vězeňskou tvorbu *Jednorožec mizí* a *Přísný obraz*.

1. Subjekt díla

1.1. Subjekt díla jako místo setkání tvůrce a recipienta

Ústřední místo v naší práci budou zaujímat myšlenky a teze profesora Miroslava Červenky, předního českého literárního vědce a versologa. Zaměříme se především na jeho pojetí „*subjektu díla*“, jež pro nás bude „prostředkem“, kterým budeme prostupovat mezi aktuálním a fikčním světem. Subjekt díla je stejně jako autor přítomen každému slovesnému dílu a jeho postavení v lyrice je tak ústřední. Nemůže chybět – na rozdíl od lyrického subjektu, který být v básni přítomen může, ale také nemusí. Subjektu díla by mohl být v naraci připodobněn „implikovaný autor“, tento pojem jako první definoval Wayne C. Booth a od něj ho převzali další autoři. Seymour Chatman pak takového autora chápe jako autora rekonstruovaného čtenářem. Implikovaný autor je jakýsi tvůrčí mechanismus, který způsobil, že právě tyto věci se staly právě těmito postavám, právě v těchto obrazech a právě těmito slovy, implikovaný autor tedy konstruuje vypravěče v naraci. Důležité je zmínit, že tento implikovaný autor je dílu přítomen vždy, stejně jako subjekt díla, i když v reálném světě nemusí existovat pouze jeden empirický autor. Narativ totiž může být vytvořen i kolektivem autorů.¹

Subjekt díla zceluje významovou stavbu díla a je stejně jako implikovaný autor čtenářským rekonstruktem. Pomocí subjektu díla se formují vjemy reálného autora do obrazů a imaginací. Subjekt díla si tedy představme jako hypotetického nositele tvůrčích činností autora, které vedly ke vzniku díla. Pomocí subjektu díla se tak v naší práci dostaneme blíž k autorovi samému.

1.2. Fikční svět versus aktuální svět

¹CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2. s. 154-156.

Už Lubomír Doležel říká, že fikci můžeme pochopit jen v protikladu ke skutečnosti, aktualitě.² Hovoří o „možných světech“ jako o místech vytvářených tvůrčími činnostmi lidské mysli. Takové „možné světy“ můžeme nalézt i v psychologii, náboženství, historiografii atd. Nás však nejvíc budou zajímat možné světy v oblasti umění, konkrétně v literatuře. Literární teorie stále bádá nad možnostmi a hranicemi umělecké fikce a dodnes nabízí nejrozličnější interpretace jejího pojetí.

Miroslav Červenka nazírá na konstrukt fikčního světa lyriky jako na místo imaginární existence entit, k nimž poukazuje text literárního díla, týž text zároveň s referencí tuto jejich imaginární existenci zakládá.³ Červenka zároveň podotýká, že dříve byl tento konstrukt fikčního světa omezen pouze na určité literární druhy specifické především pro oblast naratologie, tj. pro povídku či román. Bohumil Fořt v jedné ze svých studií říká, že beletristická díla produkují cosi, co můžeme v určitých ohledech nazývat světy a že se zdá, že je všeobecně přijímán jistý konsensus, že literární díla, a to především ta narativní, vytvářejí jakési entity, které můžeme nahlížet a o kterých můžeme mluvit stejným způsobem, jakým mluvíme o světě naší reality.⁴ Vypravování a příběh se staly jakýmsi protějškem aktuálního, materiálního světa v oblasti umění. My však chceme poukázat i na fakt, že pojetí fikčního světa nelze omezit pouze na narativní žánry. Tohoto si byli vědomi i jiní významní literární teoretikové, nicméně jejich vize se držely stále při zemi.

Lubomír Doležel svým obecným výrokem o možných světech fikce proti představě fikčnosti lyriky také nejde. Pro něj jsou možné světy fikce „artefakty“ vytvořené estetickými činnostmi – básnictvím a hudbou, mytologií, vypravěčstvím atd.⁵ Proti představě fikčního světa lyriky pak ovšem mluví i tak banální záležitosti jako jeden z významů samotného výrazu „fiction“, který se užívá také pro označení „beletristické prózy“.

Literární kritička Marie-Laure Ryanová, stojící spíše proti teoriím podporujícím fikčnost lyriky, stanovuje ve své studii⁶ pravidla fikční komunikace, kde říká, že mluvčí má

²DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2. s. 10.

³ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s.9.

⁴FOŘT, Bohumil. *Úvod do sémantiky fikčních světů*. Brno: Host, 2005. Teoretická knihovna. ISBN 80-7294-165-8. s. 7.

⁵DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2. s. 29.

⁶RYAN, Marie-Laure. *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington: Indiana University Press, c1991. ISBN 0253350042 s. 24.

prostřednictvím textu záměr (*intends*), aby posluchač předstíral (*pretend*), že daný text je výpovědí substitučního mluvčího adresovanou substitučnímu posluchači. Tyto substituční dvojice pak existují právě v onom fikčním světě, kterému však Ryanová říká „textový referenční svět“. Dalším z jejích pravidel je i to, že daný posluchač, jakési neindividualizované publikum, má „jakoby uvěřit“ (*make-believe*) v existenci systému reality vytvářené kolem textového referenčního světa. Žádné z těchto pravidel však nepopírá možnost fikčnosti i pro lyriku.

Nejen Ryanová, ale například i americký filozof Kendall L. Walton užívají pojem „make-believe“, který standardně označuje podstatné jméno s významem „předstírání, hra, fikce.“ Walton pak tento princip vysvětluje jako jakési všeobecně přijímané pravidlo mezi umělcem a čtenářem, přičemž čtenář přijímá imaginární subjekty a objekty jako reálně existující. Literární text je prezentován jako nástroj hry a čtenář je následně i vyzýván, aby se této hry s textem účastnil.⁷

Je nutné, abychom se dobře orientovali mezi pojmy a nazíráním na druhy „světů“, které se různým způsobem reflektují v literárním díle. Walton také upozorňuje na důležitost rozlišení mezi „světem hry“ a „fikčním světem díla“. Svět hry si můžeme představit jako svět svobodné kontemplanace, kde se setkává jak reálný mluvčí a posluchač, tak i jejich fikční protějšky. Důležité je si uvědomit, že mezi světem hry a fikčním světem je hierarchický vztah, ale zároveň druhý je obsažen v prvním. Musíme rozlišovat i mezi světem aktuálním, tedy tím naším, skutečným, reálným, s věcmi a osobami, a tím fikčním. Oba tyto světy mají své vrstvy, ale jsou schopny spolu komunikovat, mají určité „přechodné hraniční vrstvy“. Na straně aktuálního světa je to právě oblast hry a na straně fikčního světa subjekt.⁸

Vraťme se nyní k Ryanové a k jejím kritériím fikčnosti. Ryanová ví, že pro kritéria fikčnosti, která nyní vztahuje i na lyrickou poezii, je hlavní rozdíl mezi S (reálný mluvčí) a S' (substituční mluvčí). Říká však, že toto kritérium neplatí vždy a že u některých básní si lze vystačit s mluvčím reálným a má-li báseň odkazovat k nějakým obecnějším tématům, opět je podle ní přiřazujeme do aktuálního světa, nikoliv do světa fikčního. Kritéria fikčnosti následně ale neplní ani básně role, tj. básně, u kterých se mluvčí básně velice zřetelně liší od empirického autora – například tím, že mluvčím básně je žena, zatímco empirickým autorem

⁷ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s.11.

⁸Tamtéž s.12.

je muž.⁹ Problém Ryanové je v tom, že při užívání pravidel přemístění posluchače a mluvčího užívá fikční žánr, román. Červenka se nicméně domnívá, že tak zásadní rozdíl mezi epickými a lyrickými žánry se musí promítnout i do rozdílu v daných fikčních světech. Ryanová si dále myslí, že oproti románu lyrika postrádá časovou situaci a předmětný kontext, že bytosti v poezii nejsou individualizovány, nepodává se zpráva o postavách jako ontologicky úplných osobách a v básni, jejíž mluvčí je vzdálen autorovi, persona postrádá plnost existence osobního vypravěče. Je třeba namítnout, že tato kritéria často neplní ani spousta epických děl. Ryanová se tedy domnívá, že lyrika netvoří svět, protože tu ani není možné jakési přemístění centra ze světa fikčního do světa aktuálního, což je pro fikci příznačné. Čtenář tu tím pádem ani není vyzván k tomu, aby nějakou individuální entitu akceptoval jako reálnou. Červenka oponuje, že fikčnost jako taková nemůže být podřízena jakémusi „zákonu“ o předvádění „ontologicky úplných entit“.

Nejen, že se tedy společně s Červenkou ohrazujeme proti tvrzení, které jako by nepočítalo s fikčností, tedy s konstruováním imaginárního světa v případě lyriky, ale budeme naopak ještě i tvrdit, že je to právě lyrika a její subjekty, jež jsou bližší světu aktuálnímu.

1.3. Fikční svět versus aktuální svět

Jistou kategorií, která odlišuje fikční svět narace od fikčního světa lyriky, je čas. Například Jan Mukařovský považuje za příliš banální definovat lyrické básně jako výrazy citu. Podle něj je tato subjektivnost lyriky důsledkem jiného zacházení s tématem a obsahem, než jak to shledáváme v epice. V epice je časová následnost požadována, je zdrojem napětí. V lyrice tato následnost není. Čas lyriky je podle Mukařovského přezens, který ovšem nevyjadřuje aktuální přítomnost, ale je bezpříznakový. Popisné partie epiky, líčení, jsou z epiky této časové nehybnosti a bezpříznakovosti v lyrice nejbližší. Mukařovský také tvrdí, že lze v básni přeskupit jednotlivé sloky, dokonce i jednotlivé verše, aniž bychom poškodili její smysl. Následkem těchto oslabených motivů v lyrice je, že jednotlivé motivy, nemajíce pevný vztah ke svému okolí, nabývají přímého vztahu k tvůrčímu subjektu, k autorovi. Odtud také pocítujeme dojem subjektivity lyriky na rozdíl od epiky. Proto se nám také zdá, že lyrické téma působí dojmem neustálého koloběhu, vzniká dojem soudružnosti jednotlivých

⁹ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s.12.

motivů jdoucích po sobě. Je to právě proto, že motivy v lyrické básni mají všechny, avšak každý zvlášť, výrazně věcný vztah k osobě básníkově. Samozřejmě i v epice je tvůrčí subjekt pocíťován, ale právě díky vnitřní souvislosti tématu až ve vztahu k dílu jako celku.¹⁰ Tento zásadní poznatek považuje Červenka za pravdivý. Časovost je totiž základním předpokladem epiky, kdežto v lyrické básni nám subjekt není primárně prezentován v časových proměnách.

1.4. Fikční subjekty jako součásti fikčního světa

Fikční subjekty, například subjekt díla či lyrický subjekt, do sebe podle Červenky můžou zahrnout jakoukoli entitu světa předmětného, neboť cokoliv může být předmětem vnímání, imaginace, vzpomínek, reflexe či nějakého citového prožitku. Nemůžeme z tematického okruhu lyriky vyloučit něco předem.¹¹

Prekvapivý rozdíl oproti naraci nastává i v případě volby mluvčího. Jak říká Červenka, narativní techniky totiž umísťují do centra fikčního světa vypravěče v první osobě. To samé bychom očekávali i v lyrice, nicméně Červenka se domnívá, že lyrice je bližší vyprávění ve třetí osobě s vševědoucím vypravěčem a to proto, že lyrika má jakousi absolutní znalost všeho, co se děje v duševním světě subjektu.

Účely sdělení narace, které jsou zprostředkovány subjektem, jsou věci, osoby, události a krajiny. Tento zprostředkovatel, chcete-li epický vypravěč, je zároveň může i komentovat, vysvětlovat, pohlížet na ně ze svého úhlu pohledu. Tato převaha informanta v naraci znamená, že byla vytvořena další celistvá vrstva fikčního světa, přičemž jak vypravěč sám, tak akt vyprávění jsou jejím obsahem, kdežto v lyrice jsou entity vnějšího světa představovány jako předměty zkušenosti subjektu, které přímo vypovídají o něm samém. Zdá se, že v lyrice je rozhodující i onen proces výběru, při kterém právě jisté věci, okolnosti, byly subjektem vybrány k zaznamenání. Už tento výběr je signifikantní. Mluvčí tak svým výběrem demonstruje své vědomé či nevědomé preference.¹²

Podle Červenky lze subjekt v lyrice chápat jako minimální kontext nezbytný pro porozumění básni. Interpretace básně pak není pouhým popisem jejích témat, ale především

¹⁰MUKAŘOVSKÝ, Jan, JANKOVIČ, Milan a MIROSLAV ČERVENKA, ed. *Studie*. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-000-7. s. 71-72.

¹¹Tamtéž s. 25.

¹²ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 25.

konstrukcí profilu imaginárního mluvčího v imaginární situaci promlouvání, kreací hypotetické osoby, jejíž intence, názory, nálady nějak „odpovídají“ interpretovanému textu.¹³

Narativní vypravěč je tak spíše hypotetickým původcem textu, který „organizuje a zajišťuje plnovýznamovost díla“, kdežto lyrický vypravěč je nositelem vyjádřených prožitků. Při charakterizaci subjektů jde především o mentální charakteristiky a procesy. Při určování subjektů, které fungují v lyrické básni se odvoláváme na strukturalistické pojetí Jana Mukařovského a pojetí polského fenomenologa Romana Ingardena, jak jej formuloval Aleš Haman v úvodní studii sborníku *Proměny subjektu*. Ingarden rozlišuje reálnou osobu autora, jinými slovy empirického autora, jež je původcem díla a je zcela mimo dílo. Dalším subjektem je autor, intencionálně určen faktem, že věty vstupují do struktury díla, jsou tedy intencionálními výtvoři určitého subjektu. V pojetí Červenky by v lyrice tomuto odpovídal již zmiňovaný „subjekt díla“. Hovoříme tedy o autorovi, který intencionálně do díla patří a vyplývá z jeho intencionální struktury. Za třetí je pak subjektem „autor“, který v určitých případech, například jako vypravěč, vystupuje mezi osobami přítomnými v díle, je tedy přímo součástí díla, čemuž v básni de facto odpovídá „lyrický subjekt“.¹⁴

Stejně tak Mukařovský odlišuje empirického autora od subjektu díla, subjekt je pro něj vlastním principem umělecké jednoty díla, je to místo setkání tvůrce a recipienta, tj. takového recipienta, jenž je s to přistoupit k dílu „v intencích“ tohoto subjektu. K těmto „mluvčím“ v lyrické básni pak analogicky existují jisté paralely na straně vnímatele v podobě empirického čtenáře, což jsme my, a implikovaného čtenáře, tedy hypotetický konstrukt čtenáře či adresáta lyrického monologu.

Pojďme si nyní pro větší názornost ukázat rozdíly mezi „subjektem díla“ a „lyrickým subjektem“.

1.5. Subjekt díla v opozici lyrického subjektu

Základní rozdíl jsme naznačili hned v úvodu metodologické kapitoly. Spočívá v tom, že subjekt díla je přítomen každému dílu, kdežto lyrický subjekt být v díle zákonitě nemusí.

¹³ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 26.

¹⁴HODROVÁ, Daniela. *Proměny subjektu*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993. Ursus. ISBN 80-85778-01-7. S. 7-8.

Lyrický mluvčí oproti subjektu díla existuje pouze v textu a můžeme říci, že jeho konstituování probíhá v rámci nějaké verbální aktivity, je jakousi „verbalizací subjektu díla“. Na počátku naší práce jsme zmiňovali odlišení světa hry a fikčního světa, přičemž svět hry byl definován jako „svobodná kontemplace“. Je to jakýsi „mezisvět“, do kterého empirický autor zve svého čtenáře. Subjekt díla pak spadá právě do toho „mezisvěta“, v němž si čtenář „hraje“. Je to sféra „zacházení s fikčním světem“, nikoliv fikční svět jako takový. Lyrickému subjektu přiřazujeme myšlenky, city a prožitky mimoliterární, vlastním jádrem subjektu díla je jeho vytváření a mentální procesy s ním spojené. Do jádra subjektu díla dále vkládáme například i umístění díla do historických i synchronních kontextů literárních, výběry a inovace všech možných literárních systémů, spadá sem i modalita diskurzu, konkrétní apelové funkce díla.¹⁵

Pokud bychom chtěli lyrický subjekt připodobnit k vypravěči v naraci, byl by to vypravěč osobní. V naraci se rozštěpuje předmět a akt jeho prezentace čili jsou vytvářeny jakési dva fikční světy, svět vyprávění s časem, tedy dílo čtu já jako čtenář, a svět vyprávěný s časem fikčního příběhu. Oba tyto časy jsou pak propojeny právě postavou vypravěče. V lyrice je toto oslabeno. *Nejen oba světy, ale už předmět a aktér prezentace jsou si tedy blíží v lyrice než v naraci /.../ na rozdíl od vypravěče není lyrický subjekt vyčleněn z fikčního světa, aby plnil funkci zprostředkovatele mezi vyprávěným světem a posluchačem.*¹⁶ Podle Červenky navíc lyrický subjekt vládne jakýmisi „životními obsahy“ a je to fikční protějšek vědomí živého člověka. Abychom zcela jednoduše určili hranici mezi lyrickým subjektem a subjektem díla, představme si, že subjekt díla je hypotetickým původcem operací, jež ke vzniku díla vedly, tedy toho, o čem se v dané básni mluví, nicméně subjekt díla neříká to „já“, subjekt díla je odpovědný za stylizaci řeči lyrického subjektu. Pro naši práci pak bude nejvýznamnější právě subjekt díla, prostřednictvím něhož budeme putovat mezi světem fikčním a světem aktuálním

¹⁵ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 46.

¹⁶ Tamtéž s. 50.

1.6. Subjekt díla ve vztahu k empirickému autorovi

Již jsme zmínili, že na konstituování subjektu díla se podílí čtenář. Na jakém podkladě to ale má udělat? Jaký je vztah mezi empirickým autorem a subjektem díla? Pro vztah (sémiotického) subjektu díla k (empirickému) autorovi je důležité to, že informace o subjektu nejsou omezeny na obsahy komunikované v díle: uplatňují se i jiné zdroje informace o autorovi. Mezi tyto informace pak patří paratexty o autorovi, metatexty, memoáry a komentáře, někdy dokonce druhotné fikční výtvoř – románové životopisy či filmové výtvoř, mýty o autorovi atp. Je třeba si uvědomit, že všechny tyto znakové výtvoř mají jedno společné – jsou přiřazené k nějakému označujícímu. Podle Červenky je pak nutné, aby se na tyto informace, pocházející z jiných zdrojů než je dílo, uplatnilo tzv. kritérium pravdivosti. To je také to poslední, co odlišuje fikční svět od našeho obrazu světa aktuálního.¹⁷

Subjekt díla definuje podobě například i Zdeněk Mathauser, ačkoliv v jeho pojetí je subjekt díla nazýván „autorským subjektem“. Podle Mathausera je biografický autor spjat s genezí díla, reálnou psychologií, artefaktem atd., autorský subjekt (subjekt díla) s recepcí, intencionalitou, estetickým objektem atd. „/.../ ať má míněný autor jakýkoliv ontologický modus (buď intencionální, nebo reálný), *míněn* by měl být jako *původce textu*.“¹⁸ Mathauser zároveň tento „autorský subjekt“ lokalizuje ambivalentně. Pokud jde o prostor, není „autorský subjekt“ ani uvnitř uměleckého díla, ani mimo něj, pokud jde o perspektivu časovou, je „autorský subjekt“ míněn jako původce díla intencionální, nikoli fyzický, a je myslitelný již před dílem, na druhou stranu má ale i svou vlastní podobu po díle.¹⁹ To vše je zcela v souladu s tím, jak vidí Červenka svůj subjekt díla.

Bývá ovšem i nasnadě zaměnit empirického autora s lyrickým subjektem. Monroe C. Beardsley v jedné své studii²⁰ píše (a cituje přitom Nicholase Wolterstorffa²¹) že *pokoušení klamně záměny mluvčího autora je v lyrické poezii největší*.²² Beardsley ovšem čtenáři pro vztah autora a lyrického subjektu navrhuje, aby tyto dva subjekty neztotožňoval, pakliže sám

¹⁷ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 45.

¹⁸MATHAUSER, Zdeněk. *Estetika racionálního zření*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-792-5. s.82

¹⁹Tamtéž s. 86.

²⁰BEARDSLEY, Monroe C. *Aesthetics, problems in the philosophy of criticism*. 2d ed. Indianapolis: Hackett Pub. Co., c1981. ISBN 0915145081.s. 238.

²¹Viz blíže WOLTERSTORFF, Nicholas. *Works and worlds of art*. New York: Oxford University Press, 1980. ISBN 0198244266. s.174.

²²ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 52.

autor k tomu neposkytne nějaký pragmatický kontext.²³ Takováto záležitost nicméně bývá spíše ojedinělou. Podle Červenky jsou absolutní odlišení lyrického subjektu a autora či jejich naprostá identifikace spíše dvěma krajními modelovými póly a ty reálné případy se mohou objevovat právě mezi těmito krajnostmi. *Krajní pól maximálního oddálení mezi mluvčím básně a empirickým autorem i subjektem díla nacházíme v tzv. básních role.*²⁴ Takto jsou označovány básně, ve kterých se zcela určitě nemůže jednat o autostylizaci například i z toho důvodu, že lyrickým subjektem je žena, zatímco empirickým autorem je muž. Hlavní část básnické produkce ovšem spadá právě mezi tyto krajní póly, tzn. mezi básně role a mezi úplnou identifikaci lyrického subjektu s autorem.

Nemůžeme ovšem pominout fakt, že zcela odlišné subjekty díla, fikční světy či lyrické subjekty můžeme spojit právě empirickým autorem a jeho biografickou evidencí.

²³ ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8. s. 52.

²⁴ Tamtéž s. 55.

2. Na pozadí padesátých let v Československu

2.1. Zelená internacionála

Padesátá léta v Československu nebyla jednoduchou dobou pro nikoho. V únoru roku 1948 došlo k převzetí moci Komunistickou stranou Československa a ta začala rozhodovat o osudech lidí, kteří jim byli nějakým způsobem nepohodlní. A že jich bylo mnoho. Vadila agrární strana, vadila strana národní demokracie, vadila strana živnostenská, vadili katolíci. Bez nadsázky dokonce můžeme tvrdit, že vadila jakákoliv jiná strana než ta komunistická, a taktéž vadilo jiné smýšlení než to kolektivistické. V roce 1950 se konal obrovský proces s poslankyní Miladou Horákovou, na který začalo navazovat množství procesů dalších. KSČ si prostě začala vyřizovat účty se svými politickými odpůrci. V roce 1952 se pak uskutečnil proces s tzv. přísluhovači Zelené internacionály, ve kterém se oběťmi komunistického režimu mimo jiné stali tři z našich analyzovaných básníků – Václav Renč, Josef Kostohryz a Jan Zahradníček. Náš čtvrtý analyzovaný básník, Zdeněk Rotrekl, byl souzen v jiném, o několik let mladším procesu s vysokoškolskými funkcionáři. Všichni byli obviňováni z protistátních spiknutí. Jaká spiknutí to ale byla? A co to ve skutečně byla ta Zelená internacionála? Jednu z prvních informací o ní najdeme už v Masarykově revui *Naše Doba* z roku 1896, kde se píše, že šlo o jakési sdružení agrárníků, více ale tento pojem rozváděn není.²⁵ Budeme-li parafrázovat encyklopedii Diderot, ta uvádí, že jde o pokus čs. agrárníků v roce 1928 o založení mezinárodní agrární organizace, jejímž cílem byla bližší spolupráce a společná zemědělská politika.²⁶

O osudu agrárních stran nicméně rozhodla už druhá světová válka. Tam, kde došlo k dominantnímu postavení komunistické strany, byly pravomoci agrárních stran velmi omezeny, v Československu byla navíc strana po roce 1945 zcela zakázána, po roce 1948 pak začali být její členové pronásledováni, mnozí pak odcházeli do exilu.²⁷ Komunistům navíc nahrával fakt, že je to doba, kdy dochází ke kolektivizaci vesnic a mnohé z těchto pokusů nebyly úspěšné. Bývalí sedláci začali být obviňováni z toho, že záměrně tuto kolektivizaci

²⁵DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 7.

²⁶DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 85.

²⁷DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 7-8.

sabotují.²⁸ Tak začala KSC pronásledovat agrárníky. Agrární strana byla totiž v první republice stranou nejvlivnější a byla charakteristická svým protikomunistickým zaměřením. Komunisté však pochopitelně nemohli zcela otevřeně zasahovat proti agrární straně jako takové, a tak se do popředí dostávala údajná kolaborace jednotlivých agrárníků. Příslušníci těchto stran pak měli řídit jakousi síť protistátní činnosti s údajným napojením na zahraniční Zelenou internacionálu, proto jsou v tomto procesu také nazýváni „přísluhovači.“ Pro kompletní nazírání na dobu padesátých let bude třeba se na ni podívat i z druhé strany, z perspektivy zaměřené proti „imperialismu“. V knize *Agenti Zelené internacionály* jsou léta 1945–1948 charakterizována jako *období rozhořčených třídních bojů, kdy mělo jít především o to, budou-li se lidové demokracie vyvíjet podle socialismu, nebo zda-li se buržoasii, podporované západními imperialisty, opět podaří oklamat lid.*²⁹ Zelená internacionála je pak charakterizována jako formující se uskupení zkrachovalých politiků a velkostatkářů v USA, mezi jejíž cíle patří bezpodmínečná podpora každé protisovětské a protilidovědemokratické politiky a propagandy, taktéž konání špionážích činností proti Sovětskému svazu a také „organizování inspirace“, což de facto znamená rozvratnickou, teroristickou a záškodnickou činnost. Navíc je takový kapitalista, velkostatkář a fašista všude stejný, ať mluví italsky, německy, srbsky či americkým slangem. Fašismus je navíc jen jiné přízvisko pro národní socialismus, demokracii či „americký způsob života.“³⁰ Komunistům ale nešlo jen o agrárníky. Museli udělat další monstr proces jako s Miladou Horákovou, na kterém by ukázali na ohromné protistátní spiknutí s přesahem do zahraničí. K tomu jim ale hrstka agrárníků a pár exulantů nestačilo, a tak bylo třeba někoho „přidat“. Již jsme zmínili, že nevalili pouze agrárníci a živnostníci, ale vadila také katolická inteligence. I té se komunističtí hodnostáři museli nějak zbavit. Aby tak toto „protikomunistické centrum“ bylo úplné, komunisté do něj přiřadili představitele katolické orientace, kteří měli být údajně napojeni na Vatikán. Tento požadavek měli splnit právě básníci Kostohryz a Renč, kteří byli nejprve zařazeni do procesu brněnského, následně z něho byli vyjmuti a přeřazeni do procesu pražského. Brněnský proces byl následně přeuspořádán a do čela byl postaven Václav Prokůpek.³¹ Komunisté užívali vskutku barvitý jazyk, Vatikán byl totiž nazýván Černou internacionálou. Ten se měl spojit se

²⁸DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 86.

²⁹SPITTANK, Bruno, Petr KETTNER a Jaroslav UNGERMAN, ed. *Agenti Zelené internacionály, nepřátelé naší vesnice*. Praha: Orbis, 1952. s. 6.

³⁰Tamtéž s. 8-10.

³¹DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 87.

Zelenou internacionálou, aby vznikla internacionála žlutá, tj. barva žoků zlata, kterou ovládají kapitalisté USA.³²

2.2. Pražský proces

Procesy spadající do případu přísluhovačů Zelené internacionály byly, jak již bylo výše naznačeno, dva: brněnský a pražský.

23. 5. 1952 zasedá v Praze Státní soud s osmi obžalovanými:

Josefem Kepkou, bývalým profesorem obchodní školy

Františkem Topolem, bývalým bankovním úředníkem

Antonínem Chloupekem, bývalým poslancem agrární strany

dr. ing. Otakarem Čapkem, bývalým velkostatkářem

Vilémem Knebortem, bývalým poslancem za Národní sjednocení

dr. Vlastimilem Klímou, bývalým poslancem za Národní sjednocení

Josefem Kostohryzem, básníkem a překladatelem

dr. Václavem Renčem, bývalým režisérem a lektorem Národního divadla v Brně

Zařazení Václava Renče a Josefa Kostohryze do těchto procesů bylo matoucí tím spíše, že ani jeden z nich neměl blízko k národně demokratickým stranám. V tento moment ještě ale obžalovaní netuší, proč stanuli před soudem, později je jim ovšem jejich úloha v tomto absurdním procesu jasná. Josef Kepka, Antonín Chloupek a František Topol tu mají reprezentovat protistátní organizace vytvořené z bývalých agrárníků, Otakar Čapek je tu v pozici fašisticky orientovaného velkostatkáře, který bojkotuje založení JZD, Vlastimil Klíma a Vilém Knebort tu představují dvě nepovolené válečné strany (národně demokratickou a živnostenskou), Josef Kostohryz a Václav Renč prezentují dva pravicově orientované intelektuály katolického zaměření, kteří propojují pražskou a brněnskou skupinu. Nejhůře měl dopadnout profesor Kepka, podle interpretace komunistických vyšetřovatelů agent CIC, který měl projít špionážním výcvikem. Ten byl odsouzen k trestu smrti a ztrátě státního občanství, tento trest byl také naneštěstí vykonán, poprava Josefa Kepky byla dokonána 11. října 1952. Všichni ostatní, kromě dr. Renče, byli odsouzeni na doživotí. Václav Renč byl odsouzen k trestu 25 let. Všem odsouzeným navíc propadl majetek a ztratili

³²FERKLOVÁ, Renata. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Ruralismus na pranýři*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 91.

občanská práva navždy, Renč je ztratil „jen“ na deset let. Takto vypadal rozsudek pro tzv. pražskou skupinu ze dne 26. 4. 1952.³³ Aby ale bylo zjevné, proč vlastně obžalovaní dostávali tak kruté tresty a jakou protistátní činnost to vlastně vyvíjeli, je třeba naznačit, jak pak probíhal konkrétní soudní proces a co všechno na sebe museli pod nátlakem obžalovaní říci. Patrné je to na příkladu Václava Renče, který byl donucen charakterizovat činnost Zelené internacionály takto: Cílem našeho protistátního hnutí, řízeného Zelenou internacionálou, bylo zničení samostatnosti Československé republiky a její zapojení do tzv. Evropské federace. Podle našich plánů, podporovaných americkými imperialisty, se tak měly stát všechny lidově demokratické země fašistickou agrární kolonií USA.³⁴ Snad ani nemusíme podotýkat, jak absurdně takováto výpověď působí.

Podobně působí záznam vyslychaného Františka Topola, taktéž vypovídajícího o tom, co je to Zelená internacionála:

Prokurátor: Pane obviněný, co sleduje ve svých konečných cílech tato placená banda?

Topol: Chce provést likvidaci lidově demokratických států ve střední a jihovýchodní Evropě a učinit z nich federaci středoevropskou, případně federaci východoevropskou.

Prokurátor: Tedy v době, kdy jste začal s protistátní činností jste věděl, že připravují konec?

Topol: Mám-li být upřímný, musím říci, že ano.

Prokurátor: Pane obviněný, jak jste si představoval, že bude možno zbavit naši republiku samostatnosti?

Topol: Spoléhalí jsme na to, že dojde k válečnému konfliktu, který vyvolá USA.

Prokurátor: Proti komu by byla tato válka vedena?

Topol: Proti celému národu.

Prokurátor: A to vám obviněný, nevadilo?

³³DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 9-20.

³⁴SPITTANK, Bruno, Petr KETTNER a Jaroslav UNGERMAN, ed. *Agenti Zelené internacionály, nepřátelé naší vesnice*. Praha: Orbis, 1952. s. 16.

Topol: O tom jsem, pane prokurátore, tak dalece nepřemýšlel.³⁵

Propojení mezi pražskou a brněnskou skupinou pak měl mít na starosti Václav Prokůpek. „*V osobě Prokůpkově, o kterém jsme věděli, že je to bývalý agrárník, jsme uvítali, že by mohl být spojkou mezi námi, vatikánskými fašisty a bývalými agrárníky a z toho důvodu jsme se sešli ve Starovičkách na Moravě, kde bylo dohodnuto, že budeme usilovat o to, abychom my, lidovečtí fašisté, spolupracovali s bývalými agrárníky a abychom tuto práci sjednotili ve stejném duchu, ve stejné fašistické ideologii.*“³⁶ Toto měl údajně vypovědět Josef Kostohryz. Bylo pochopitelně absurdní, aby se pár let po válce někdo takto otevřeně hlásil k fašistické ideologii. Všichni obžalovaní se ale právě k této ideologii měli hlásit, měli vyjadřovat svůj obdiv k fašistickým režimům, měli podporovat válku mezi Západem a Východem. *Bývalí velkostatkáři a jejich agenti chtěli válku, ve které by byly zabíjeny ženy a děti na vesnicích i ve městech. Chtěli válku, která by zničila naše domovy, naši vlast.*³⁷ I toto o sobě museli obvinění při soudním stání poslouchat. Všichni obvinění byli uznáni vinnými z trestného činu velezrady. Nejhorší rozsudek si tehdy vylechl Václav Prokůpek, který byl odsouzen na 22 let odnětí svobody, Jan Zahradníček dostal 13 let. Brněnský a pražský proces s přísluhovači Zelené internacionály můžeme z dnešního pohledu vnímat jako jeden z netvrdších represivních procesů namířených proti katolickým a ruralistickým spisovatelům či kulturním pracovníkům. Vládnoucí komunistické straně nestačilo, že tyto autory zakázali vydávat, chtěli jim sebrat čest nejen spisovatelskou, ale i tu osobní, a to před celým národem.

Existovaly tedy dva procesy, ve kterých byli souzeni představitelé politických stran společně s katolickou inteligencí. Odsouzení byli za spiknutí proti vlasti, za propagaci fašismu, za vyzrazení státních tajemství, za organizované špionážní akce atd., kde ale všechna tato obvinění komunističtí hodnostáři vzali a kde měla tato obvinění počátek? Je pochopitelné, že všichni jmenovaní jak v brněnském, tak v pražském procesu byli ideologičtí odpůrci komunismu, tam ovšem nějaká názorová jednota končí. Obvinění měli různé názory na parlamentní demokracii, na působení prezidenta Masaryka, na Edvarda Beneše, na církev, kulturu, školství. Kde tedy StB našla styčné body pro zasazení jednotlivců tak rozmanitých do jakési jednoty, která spojovala jejich „organizovanou protistátní činnost“?

³⁵SPITTANK, Bruno, Petr KETTNER a Jaroslav UNGERMAN, ed. *Agenti Zelené internacionály, nepřátelé naší vesnice*. Praha: Orbis, 1952. s. 36-37.

³⁶Tamtéž s. 49.

³⁷Tamtéž s. 56.

StB na to šla velmi rafinovaně. Nejdříve si totiž od všech obžalovaných vyžádala jejich životopisy, vlastnoručně psané. Jelikož vyšetřovaní za tímto neviděli žádný problém, bývali v těchto životopisech upřímní.³⁸ Renč a Zahradníček dokonce prohlásili, že budou v životopise uvádět jen a pouze pravdu, jak je k tomu vede jejich víra. Obžalovaní ve svých životopisech totiž popisovali, kde se narodili, s kým studovali, kde pracovali, jaká byla jejich sociální situace atp., vyšetřovatelům to pak pomáhalo vytvořit mezi obžalovanými určité vazby, získat potřebnou sumu informací, aby s nimi mohli následně pracovat i tehdy, pokud by se zcela náhodou stalo, že by soudní proces nabral jiný směr, než komunističtí hodnostáři potřebovali. Pochopitelně, že po zatčení docházelo ke kompletním prohlídkám bytu, při kterých se vyšetřovatelé zaměřovali na soukromou korespondenci. Především ale z informací, které získali z těchto životopisů, pak vyšetřovatelé vycházeli při sestavování hypotetického konstruktů vzájemných vazeb obžalovaných. Díky těmto získaným informacím pak komunisté rozjeli to pravé vyfabulované divadlo, k němuž přidali fyzické a psychické týrání obžalovaných. Ze zcela nevinných údajů na životopisu se tak interpretací StB staly protistátní zločiny. Medailonky všech obžalovaných jsou nesmírně zajímavé, my se však soustředíme v tuto chvíli jen na osobnosti literární. Jak přišli vyšetřovatelé na to, že jsou Josefu Kostohryzovi a Václavu Renčovi vlastní fašistické myšlenky?

2.3. Josef Kostohryz a Václav Renč, zrádná to fašistická banda

Josef Kostohryz se jako zarytý katolík nikterak na politickém životě nepodílel, když mu bylo nabídnuto, aby vstoupil do strany, odmítl to s tvrzením, že mu to nedovoluje jeho víra. Věřící katolík bude těžko podporovat materialistické nahlížení světa. Kostohryz do svého životopisu mimo jiné i napsal, že studoval v Římě, kdy vyučoval českou literaturu a češtinu. Pochopitelně, že se pak v Itálii i seznámil s kulturními a politickými poměry a jelikož to bylo zrovna v době, kdy stoupala Mussoliniho hvězda, vyšetřovatelé z toho vyvodili, že Kostohryzovo zaměření bylo fašistické. Tak málo jim stačilo.

Nemůže zůstat stranou jiná věc, a to, že Kostohryz nebyl vyhraněný pouze proti komunistickému režimu, ale že nesouhlasil ani s demokratickým charakterem první republiky,

³⁸DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 31-32

především pro její korupčnost a levicové zaměření. Okruh kolem časopisů Řád, Obnova či Akord, do kterých Kostohryz také přispíval, pak vedl časté polemiky s intelektuály demokratické orientace, ať už šlo o Čapka či Osvobozené divadlo. Akord byl v červnu 1944 protektorátními úřady zastaven a znovu začal vycházet od října 1945. Měsíčník byl tehdy vydáván Sdružením katolických spisovatelů a publicistů, jehož členem byl i Zdeněk Rotrekl, o němž budeme mluvit později, a vycházel v Edici Akord, jeho šéfredaktorem byl Jan Zahradníček, který se v jeho čele objevuje od roku 1939. Když byl Akord přenesen v roce 1933 z pražského Kuncířova do Brna, propojují se tato dvě kulturní centra, Praha a Brno, ještě mnohem těsněji.³⁹ V neposlední řadě je ale pak i tím, co sjednocuje, společný nepřítel a společné nebezpečí. Pro komunisty bylo zásadní, že časopisy jako například Akord, Řád či Obnova byly plny protikomunistických a protisovětských výpadů, proto tyto dopisovatele chtěl mít komunistický režim raději za katrem.

Katoličtí intelektuálové byli velmi zklamaní jak z první republiky, tak z republiky druhé. Uplynulo pár měsíců a druhá republika byla vystřídána Protektorátem Čechy a Morava. Kostohryzova duše českého patriota utrpěla velký šrám a stáhl se z veřejného života.⁴⁰

Václav Renč měl v době zatčení StB osmiletou dceru a čtrnáctiletého syna, za první republiky nebyl v žádné straně, ale patřil stejně jako Kostohryz do okruhu kolem revue Řád, stejně jako Kostohryz kritizoval Masaryka, Čapka, Beneše. V české kultuře požadoval Renč návrat k době barokní, neměl pochopení pro myšlení světské, které převažovalo v devatenáctém století, v Národní obnově z roku 1938 vystupuje poměrně antisemitsky, Židy zde nazývá „hosty“ či „běženci“, kteří si ovšem jako hosté nepočínají, a tak je možno jim určitá práva odeprít, protože jim ani nepřísluší. Všechny tyto skutečnosti byly pochopitelně StB zaznamenány. Dlouze byl pak Renč vyslýchán i kvůli své účasti na výpravě českých novinářů a kulturních pracovníků do Říše ve dnech 3.–13. září 1940. Mezi pozvanými byl například i Jaroslav Durych, Josef Hora či Vladislav Vančura (ten se ale omluvil pro nemoc). Účelem tohoto setkání bylo, aby spisovatelé, novináři a hudebníci lépe poznali říšské prostředí, přehodnotili svá stanoviska a následně napsali články o novém konceptu Evropy

³⁹HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 14.

⁴⁰DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 47-50.

v duchu fašistického Německa. Účastníky dokonce měl přijmout i Goebbels. K napsání článků se však po návratu nikdo neměl, pod nátlakem pak Renč napsal článek (v Brázdě, 25. 9. 1940), kde však pouze hovoří o malířství v Německu. I přesto, že se Renč s Němci nestýkal, byl jimi několikrát vyhledáván, aby pro ně psal propagandistické články, Renč se tomu však vyhýbal, jak jen to bylo možné, až se odstěhoval roku 1943 z Prahy do Frynštátu na Moravě, kde měl až do osvobození klid. Renč nikdy nekolaboroval, naopak v jeho hře Císařův mim je patrný protinacistický osten. I přesto byl kvůli těmto skutečnostem komunisty vyslýchán.⁴¹

2.4. Brněnský proces

2.– 4. 7. 1952 probíhal obdobný soud, který však soudil tzv. brněnskou skupinu o 15 členech. Tato skupina, kterou komunističtí hodnostáři nazývali klerofašistickou odnoží Zelené internacionály, měla být založena na popud Josefa Kostohryze a Václava Renče. V tomto procesu se dále objevují:

Václav Prokůpek, spisovatel

dr. Stanislav Berounský, úředník

dr. Oldřich Albrecht, úředník

Ladislav Jehlička, nakladatelský redaktor

Bedřich Fučík, bývalý ředitel nakladatelství Melantrich a Vyšehrad

dr. Miroslav Skácel, advokát

Ladislav Karhan, úředník

doc. dr. Zdeněk Kalista, historik

Josef Knap, spisovatel

Ladislav Kuncíř, nakladatel

František Křelina, učitel a spisovatel

Jan Zahradníček, básník

Václav Hověžák, ředitel vinařského družstva

František Kadrnka, rolník

Jan Langar, bývalý předseda svazu producentů mléka

⁴¹DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 51-56.

Lehce načrtne i osudy ostatních katolických intelektuálů, abychom dokreslili dobu, ve které se žilo.

2.5. Katolická inteligence a ruralističtí spisovatelé společně na pranýři (Jan Zahradníček, Bedřich Fučík, Václav Prokúpek, František Křelina a další)

Pro začátek jeden ze zajímavých faktů o spisovateli a novináři Václavu Prokúpkovi. Ten totiž dokonce v jednu dobu působil v řadách KSČ, v roce 1952 byl však vyloučen. Když komunisté hledali, co by se dalo proti Prokúpkovi použít, velice se jim hodil rok 1944, ve kterém byl Prokúpek členem Ligy proti bolševismu. Prokúpek byl taktéž členem Syndikátu českých novinářů. V roce 1944 zaslal děkovaný dopis Emilu Háchovi, neboť ten se velmi staral o stav české literatury a Prokúpek mu za to chtěl vyjádřit vděk. Naneštěstí však Emil Hácha coby bývalý protektorátní prezident v tu dobu patřil na seznam nepřátel KSČ, na sklonku života byl dokonce Hácha komunisty zatčen. Přitěžující okolnost pro Prokúpka tedy byla na světě.⁴²

Bedřich Fučík byl známý pražský ředitel nakladatelství Melantrich, po válce pak literární ředitel nakladatelství Vyšehrad, v době jeho působení se z Melantrichu stal nejmohutnější nakladatelský dům. Fučík vydával i ty, s nimiž se umělecky rozcházel, takže v jeho nakladatelství vycházela díla Halase, Olbrachta či Glazarové. Stejně jako Renč se i Fučík účastnil cesty kulturních pracovníků do Německa. Když však začal Vyšehrad spadat pod komunisticky loajálního předsedu Petra, byl Fučík poslán na desetiměsíční dovolenou, nakonec byl místa zbaven úplně.⁴³

Zdeněk Kalista, vynikající znalec barokní kultury, člověk znalý historických i literárních kontextů, mezi lety 1920–1923 dokonce člen KSČ (ale prý byl velmi pasivní, a tak ho vyloučili). Od té doby nepůsobil v žádné straně. Paradoxně stál před soudem v postavení politicky činného člověka.⁴⁴

Jan Zahradníček, esejista, básník a překladatel, který válku nazíral jako boží trest, který jsme na sebe uvrhli, budoucnost viděl v duchovní obrodě. Z životopisu Jana Zahradníčka se StB dozvěděla o jeho kontaktu s Janem Čepem, s nímž se seznámil v roce

⁴²DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 58-61.

⁴³Tamtéž s. 66-69.

⁴⁴Tamtéž s.70-72.

1928 při společném studiu na Filozofické fakultě UK v Praze, často se ho na něj, coby exulanta, ptali. Zahradníček se také poměrně kriticky stavěl k první republice, například v Národní obnově z 5. 11. 1938) působení demokraticky orientovaných intelektuálů označil za zhoubné, hanebné a ničemné. Zahradníček je pak velice šokován Mnichovem a i on, stejně jako Renč, se velice zajímá o židovskou problematiku. Tato fakta byla vyšetřovateli zaznamenána a zcela ploše použita jako další protikomunistický důkaz, aniž by bylo o těchto skutečnostech více přemýšleno či byla jakkoli hodnocena.⁴⁵

Ačkoli byl Zahradníček účasten pouze jedné schůzky ve Starovičkách, o které bude pojednáno níže, jeho trest byl vysoký. Zahradníček napsal některé protikomunisticky zaměřené básně, například skladbu *La Saletta* či *Znamení moci*. Když se v roce 1950 dozvěděl o zatčení Prokúpeka a Renče, některé své básně ukryl, Fučík pak záměrně vypověděl, že je Zahradníček spálil, aby se je komunisté nepokoušeli vyhledat. V geniální myslí Zahradníčka ovšem tyto básně přetrvávaly dál. Zatčen byl 14. června 1951.⁴⁶

Všichni vyšetřovaní pak měli společného to, že u nich byla soustavně mapována jejich činnost jak za první, tak za druhé republiky a také jak se chovali v době Protektorátu, aby na tom byla následně ukázaná jejich protistátní činnost.

Ruralističtí spisovatelé Václav Prokúpek, František Křelina a Josef Knap se znali už od dětských let. Rok 1951 byl pro ně zásadním rokem, byl pro ně rokem zatčení. Je také nešlo obvinít pouze z účasti na nelegální schůzce ve Starovičkách, ale opět se muselo přitvrdit. Ruralisté byli navíc obviňováni stejně jako autoři katolické spirituální literatury z propagace fašizace venkova. Tento ruralismus měl podle StB přivádět chudáka malého a středního rolníka do závislosti na vesnickém boháči, neboť mu vštěpoval názory, že venkov je jedna rodina, a zastíral na rolníkovi touhu po revoluční změně. *Obvinění Josef Knap, František Křelina a Václav Prokúpek byli výrobci maloměšťácké literatury určené k rozvracení*

⁴⁵ DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 78-82.

⁴⁶Tamtéž s.183.

*mravního vědomí pracujícího lidu, odvádějící od skutečného života a od pokrokových tradic české literatury.*⁴⁷

Přitom literatura ruralistická a literatura proletářská, podporovaná komunistický režimem, je v jistém směru obdobná, spojuje je totiž otázka sociální. Rozdíly pak spatřujeme v otázce politické angažovanosti, kdy ruralisté brání odlivu mladých lidí do měst, lpí na tradici venkova, zatímco literatura proletářská horlí po revoluci a nové městské společnosti. To, co pro změnu spojuje literaturu katolicko-spirituální s literaturou ruralistickou, je víra ve venkov. Víra totiž stejně jako půda nabízí jistotu, nabízí stejně tak jistotu obživy jako jistotu zakotvení vlastního bytí ve světě.⁴⁸

Je tak pochopitelné, že Josef Knap a jeho názory z *Literatury české půdy*, kde píše, že selství je věčné, snoubí se s věčnými hodnotami, s půdou jako s trvalou učitelkou lidstva, že je zárukou stálosti národních a společenských řádů atp., se nemohly setkat u komunistických hodnostářů s pochopením. František Křelina byl trestán za to, že jeho romány pro změnu odváděly pozornost lidu od poznání pravých příčin sociální bídy v kapitalistické soustavě.⁴⁹ Zemědělci, sedláci a velkostatkáři prostě byli pro komunistické nahlížení materiálního světa nebezpeční, duchovní pojetí půdy jejich myšlení neodpovídalo a nebezpečný byl i katolický individualismus. Při vyměřování trestů se pak navíc zcela absurdně přihlíželo i k tomu, že šlo o vysokoškolsky vzdělané občany a bývalé spisovatele, a tak je jejich prohršení proti zájmům vlastního národa o to trestuhodnější, čemuž odpovídala i výše trestu. Václav Prokůpek pak jako iniciátor a nejnebezpečnější člen skupiny dostal trest nejvyšší – dvacet dva let. Celý proces tak můžeme brát i jako útok na nekomunistickou literaturu, nejen na konkrétní vybrané spisovatele.⁵⁰

Pozice Ladislava Jehličky v procesu také není nezajímavou. Jaroslav Jehlička patřil v době zatčení k nejmladším účastníkům, bylo mu 34 let. Pohyboval se v prostředí

⁴⁷FERKLOVÁ, Renata. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Ruralismus na pranýři*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích -, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 89-90.

⁴⁸HALAMOVÁ, Martina a Bohumil JIROUŠEK. *Ruralismu, jeho kořeny a dědictví: Střety a paralely českého ruralismu a katolické literatury*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 162-167.

⁴⁹FERKLOVÁ, Renata. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Ruralismus na pranýři*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích -, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 90.

⁵⁰DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1.s.183.

katolických intelektuálů, přispíval do periodik Akord, Řád, Jitro a Obnova, věnoval se politicky orientované publicistice, pracoval také jako redaktor Vyšehradu a Vyšehrad byl pro StB vždy zajímavý, neboť se v jeho okolí pohybovali katoličtí intelektuálové, když však byla tato periodika zrušena, jeho pracovní možnosti se velice omezily. V roce 1948 ho také začíná pronásledovat StB, byl jimi navíc vytipován i k možné spolupráci a této skutečnosti pak odpovídají některé zápisy z roku 1950, kdy byl zavázán k plnění nejrůznějších úkolů a sám Jedlička to potvrzuje: *Následkem toho, že jsem podepsal závazek plniti úkoly uložené mně StB, jsem se koncem ledna 1951 nervově zhroutil. To proto, že jsem si byl vědom důsledků, které by vyplynuly pro mé známé, s nimiž jsem protistátně spolupracoval.*⁵¹ Své styky s StB však Jedlička netajil a svěřil se s nimi například Stanislavu Berounskému, taktéž odsouzenému, který mu podle vzoru Kostohryze poradil, aby se „uklidil“ do ústraní psychiatrické léčebny. V Bohnicích byl však Jedlička 3. 5. 1951 zatčen a jeho zatčení se prý stalo jakýmsi klíčovým impulzem k iniciování brněnského procesu, kdy při prvním výslechu z 8. 5. 1951 jmenoval několik svých „spolupracovníků“, mimo jiné i Kostohryze, Prokūpka, Renče či Zahradníčka. Jedlička se mimo jiné vyjadřuje i k jednotlivým účastníkům setkání a Josefa Kostohryze charakterizoval jako vůbec skupiny, Fučíka charakterizoval velmi pasivně a o Janu Zahradníčkovi říká, že byl účasten pouze schůzky ve Starovičkách. Zde je tedy skutečně patrné, že šlo spíše o to zdiskreditovat katolicismus jako takový, což je vidět právě na příkladu Zahradníčka, který se skutečně účastnil jen jedné schůzky, na níž pouze četl své básně.⁵²

2.6. Kde to všechno začalo?

Vyšetřovatelé, poučení případem Milady Horákové, při kterém bylo zjištěno, že se zástupci demokratických stran sešli v září 1948 ve Víně, kde podle nich počali konspirační teorie, potřebovali něco takového najít i v případě Zelené internacionály, a povedlo se jim to – za konspirační označili schůzku ve Starovičkách.⁵³

Co vlastně tato schůzka byla a kdo se jí účastnil? Někdy v polovině září 1948 se vrátil Václav Renč z Prahy se zprávou, že by Josef Kostohryz a další chtěli přijet na Moravu,

⁵¹DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana. Literární kapitalističtí zaprodanci: Soudní proces s katolickými intelektuály v roce 1952. *Dějiny a současnost*. 2012(4). s. 16-17.

⁵² Tamtéž s.17-18.

⁵³DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 87.

nadýchat se příjemného vzduchu a popovídat si o současných poměrech. Už dříve se Václav Prokůpek setkával v Brně s Václavem Renčem a Janem Zahradníčkem, se kterými se bavíval mimo jiné i o situaci po únoru 1948. Brněnští lidé se pro tuto myšlenku nadchli. Václav Prokůpek pak pozval své krajany a kamarády z Jičínska, spisovatele Josefe Knapa a Františka Křelínu. Schůzka se uskutečnila v neděli 28. 9. 1948 při příležitosti vinobraní ve Starovičkách, nedaleko Hustopeče. Byli zde tedy přítomni Josef Knap, František Křelína, Václav Prokůpek, Josef Kostohryz, Stanislav Berounský, Ladislav Jehlička, Bedřich Fučík, Václav Renč a Jan Zahradníček. Je třeba zmínit, že právě tento fakt, že na schůzce s brněnskou skupinou katolicky orientovaných intelektuálů se ocitli „pražští“ Václav Renč a Josef Kostohryz zapříčinil, že brněnská skupina intelektuálů byla přiřazena k pražským agrárníkům, přičemž Renč s Kostohryzem se stali jakýmsi prostředníky. Přestože tak byli Renč s Kostohryzem souzeni v pražském procesu, obsahově byli přiřazeni do procesu brněnského.⁵⁴ Už zde je bohužel vidět úpěnlivá snaha StB „našroubovat“ jisté skutečnosti do předem připraveného scénáře. Díky tomuto spojení pak totiž pochopitelně mohla vzniknout o to větší organizovaná protistátní skupina s přesahem do zahraničí díky mnohým kontaktům spisovatelů, například díky Kostohryzovi do Itálie. Co se však na této schůzce dělo tak zásadního? Pochopitelně se pilo dobré víno a diskutovaly se nejen problémy politické, ale i osobní. Byla to jakási akademická, nevinná debata, kterých se i my běžně účastníme třeba několikrát do týdne. V očích vyšetřovatelů se však tato schůzka měla měnit v konspirační teorii, ve které měly být zapsány některé protistátní dokumenty, jež měly být následně zaslány do zahraničí. A co hůř – měla zda být vytvořena i nová ilegální strana, jež měla nést název Křesťansko demokratická strana. Je zajímavé, že s tímto názvem se ostatní vyšetřování setkali poprvé až při výslechu. Renč pak podle dobových pramenů měl o schůzce říci před soudem toto: *Dohodli jsme se, že vybudujeme silnou protistátní organizaci, do které zapojíme všechny osoby, ochotné vyvíjet jakoukoliv nepřátelskou činnost protilidově demokratické republice. Z nich jsme chtěli vytvořit pátou kolonu, která měla v ČSR připravit vhodné podmínky k provedení zvratu v lidově demokratickém Československu.*⁵⁵ I takto absurdně vypadala jedna z výpovědí. Nejen o nové straně však ostatní slyšeli poprvé, někteří se i poprvé v životě setkali. Ze svědectví Františka Topola z 5. 2. 2002 v Praze, kdy vzpomíná na to, jak se potkal

⁵⁴DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s.137-139

⁵⁵SPITTANK, Bruno, Petr KETTNER a Jaroslav UNGERMAN, ed. *Agenti Zelené internacionály, nepřátelé naší vesnice*. Praha: Orbis, 1952. s. 30.

s Václavem Renčem, je to patrné: *Přivedli mne k výslechu, sundali pouta, rozvázali oči a teď jsem viděl člověka před sebou. Říkám: Já vás neznám. A on řekl: Já vás taky neznám. Vyšetřoval však přerušil jejich konfrontaci slovy: To je zajímavé, vy se neznáte, ale cíle jste měli stejné.*⁵⁶

Debatovalo se i o možnosti sjednotit lidovou a agrární stranu, při diskuzích se však ukazovalo, že ani lidovci ani agráři nejsou v souladu, pořád se tedy diskuze točily jen v čistě hypotetické rovině. To, že se akademici takto vídali běžně i před rokem 1948, už vyšetřovatele nikterak nezajímalo. Jakékoliv další setkání výše zmiňovaných, ať už na sebe náhodou narazili dva z nich na ulici, se rázem měnilo na setkání ilegální. Čím více pak takových „setkání“ bylo, tím horší tresty obžalovaní dostávali.

Aby však mohl být scénář StB naplněn, muselo se dokázat, že se připravovaly dvě nelegální strany. Brněnská skupina měla údajně připravit stranu KDS, ale i agráři neměli podle scénáře zůstat pozadu. I oni měli sepsat jistý program. Tady si StB počínala opravdu velmi krutě, ke spolupráci donutila jistého Ing. Sobotu. Tento člověk byl týrán, mučen, absolvoval výslechy trvající i 48 hodin, vyhrožovali mu smrtí. StB ho navíc unesla, takže nebyl ani oficiálně zatčen. Tento člověk pak měl přinést důkazy o tom, že i Antonín Chloupek a agráři připravovali novou stranu. Sobotka byl například vyzván, aby sepsal, jak by si podle svého mínění představoval ilegální ústřední organizaci a koho by tam dosadil. Když to Sobotka, jemuž vyhrožovali popravou, napsal, byl na světě důkaz proti Antonínu Chloupkovi, proti kterému jinak „nic moc“ komunisté neměli. Neoficiálně byl Sobotka zatčen 18. 12. 1948, oficiálně až 6. 4. 1950, kdy mu byl dán trest smrti. O tom, že byl Sobotka zatčen mnohem dříve, musel pochopitelně mlčet, aby ho nepopravili. Je zajímavé, že ač se po Sobotkovi po 2 roky slehla zem a prostě „neexistoval“, pochází právě z této doby materiál o sepsání nové strany.⁵⁷ I takto si StB počínala, když „chyběly“ důkazy.

Renč byl po únoru 1948 propuštěn z Národního divadla v Brně, kde zastával funkci režiséra a lektora. Když se pídil po tom, proč tomu tak je, bylo mu řečeno, že není loajální ke straně. Renč byl ztrátou zaměstnání ochromen a začal uvažovat o útěku za hranice, radil se o tom i s Kostohryzem a Prokúpkem, s určitým plánem na koho se obrátit, ale tehdy přišel až

⁵⁶ROKOSKÝ, Jaroslav. *Ruralismu, jeho kořeny a dědictví: Agrární strana, ruralisté a tichá hrdinství*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích -, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 224.

⁵⁷DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 190-198.

mladý nadějný básník Zdeněk Rotrekl. Páter Antonín Zemek, s jehož pomocí se chtěl Renč dostat za hranice s celou svou rodinou, byl však zatčen, následně došlo k zatýkání všech studentů, napojených na zahraniční exil, roku 1949 byl zatčen sám Zdeněk Rotrekl. To, že se Renč účastnil ilegálních schůzek však vyšetřovatelům k obvinění nestačilo. StB měla jiný „důkaz“ v podobě strojopisu *Uspořádání věci divadelních a filmových*, jímž Renč pouze zpracovával kulturní program pro divadlo a film a kde se lze dočíst o tom, že je třeba kinematografii vrátit do soukromých rukou a také žádá, aby se více uvolnila soukromá iniciativa. Pro StB to byl konečně materiál, kterým se mělo usvědčovat to, že kolem Kostohryze se formuje uskupení budující novou stranu a že toto je část jeho programu.⁵⁸

I na Josefa Kostohryze StB našla usvědčující materiál. Mělo jít o protestní memorandum, v němž se mělo upozorňovat na nedodržování lidských práv v ČSR, mělo v něm být poukázáno na podíl SSSR při změně politického režimu v ČSR a měla být žádána pomoc pro odpůrce komunismu. Toto memorandum mělo být adresováno čelním představitelům na Západě, například prezidentu USA Trumanovi, britskému premiérovi Churchilovi, italskému předsedovi vlády De Gasperimu či papeži Piu XII. Kostohryzovy vazby na zahraničí byly značné. Kostohryz dále vypověděl, že jeho italské přátelé nepředpokládali, že vývoj po únoru 1948 bude tak markantní, ale že když Západ uvidí, že jsme proti komunistickému režimu, pomůže nám. Proto také nezůstával pasivním. Právě toto jeho sebevědomí a přesvědčení, že si musí stát za svým, mu následně ostatní spisovatelé vyčítali. Prý jen zhoršoval jejich situaci, když se ostatní snažili zmírnit své setkání ve Starovičkách na čistě přátelské popovídání. Kostohryz však při výslechu ukázal, že má jakési povědomí o zahraniční straně KDS, a to vedlo vyšetřování k teorii, že právě tady se měl vytvářet ilegální program nové strany. Ostatní obžalovaní pak byli na základě tohoto nucení, aby se doznávali, jakou funkci měli v nové straně plnit, a již víme, že program k nové straně měl napsat právě Renč, ač tomu tak de facto nebylo. I Kostohryz, stejně jako Renč, uvažoval o odchodu do zahraničí. Ti, kteří mu měli pomáhat, jako například profesor Edgar Giorgio Alberti, byli ale už dávno sledováni StB. Když sám Kostohryz vytušil, že začíná být roku 1949 sledován StB, byl dokonce nucen ke spolupráci a ve strachu některé dokumenty roztrhal a vhodil do toalety, začal špatně spát a dokonce trpěl stihomamem. V jeden čas se dokonce

⁵⁸DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s.145-152.

nechal zavřít do ústavu pro choromyslné. Po půl roce, kdy se Kostohryz přestal obávat zatčení a opustil ústav, byl 10. května 1952 zatčen ve svém bytě.⁵⁹

Již jsme zmiňovali, že mezi odsouzenými figurovali osobnosti nepovolených stran, to především v pražském procesu, a v tom brněnském především katolická inteligence. V době nastupující komunistické totality bylo pro katolické intelektuály důležité se nějakým způsobem přimknout k lidem vyznávajícím stejné hodnoty, a tak je pochopitelné, že se scházeli.⁶⁰ Jenže katoličtí intelektuálové nebyli trestáni pouze jako jednotlivci za to, co údajně napsali nebo nenapsali či co údajně založili nebo nezaložili. Zajímavý je i fakt, že se v soudním řízení neocitají jen konkrétní osobnosti, ale i literární směr či tvůrčí činnost.

2.7. Odsouzení jako vysvobození

Paradoxem je, že odsouzením a uvězněním často končilo to největší psychické trápení, úlevu pocítili i ti, kteří dostali trest doživotní, neboť zůstávala naděje, že se jejich trest zmírní. Uvězněním však kolotoč výslechů nekončil, StB totiž chtěla odhalovat další a další zrádce z okruhu smyšlené Křesťansko demokratické strany, v nových výsleších se tak objevovala nová jména, na přímý pokyn z Moskvy dokonce začala StB hledat viníky i z okruhu své vlastní strany.

Po roce 1956, po uvolnění poměrů, se začínají poprvé objevovat odvolání na vyšetřovací postupy, a to především na ty, ve kterých byli obžalovaní vystavováni fyzickému a psychickému násilí. V druhé polovině padesátých let bylo dokonce možné dosáhnout zmírnění trestu, což se roku 1956 podařilo například Janu Zahradníčkovi, jehož trest byl snížen z 13 let na let 9, a jelikož to v roce 1956 byla právě půlka z nově nabytého trestu, Zahradníček získal jistou naději na podmíněčné propuštění, ve které Zahradníček velmi doufal, a dokonce o tom napsal své ženě. Zahradníček měl však zároveň strach se vrátit, v době jeho zatčení byly jeho dvě dcery příliš malé na to, aby si otce pamatovaly, vzpomínky na něj mohl uchovat pouze jeho starší syn. Osud se však zachoval velice krutě, jelikož v době očekávání na propouštěcí zprávu se Zahradníček dozvěděl, že jeho žena a děti leží

⁵⁹DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s.153-161.

⁶⁰DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana. Literární kapitalističtí zaprodanci: Soudní proces s katolickými intelektuály v roce 1952. *Dějiny a současnost*. 2012(4). s. 16-20.

v nemocnici s těžkou otravou jídlem. Vězeňská zpráva mu poskytla 14 dní dovolenou, než však do nemocnice dojel, jeho dvě dcery už byly mrtvé. Následně navíc obdržel telegram, že se musí vrátit do věznice, takže naděje na podmíněné propuštění zmizela, Zahradníček se totiž prý jevil jako ideově nenapravený a v době propuštění zesměšňoval spisovatele řadící se do okruhu budovatelů socialismu.⁶¹ Absurdně pak působilo zmírnění trestu již zesnulého Antonína Chloupka z doživotí na 13 let.

V šedesátých letech pak obžalované zasáhla vlna amnestie tehdejšího prezidenta Antonína Novotného, v roce 1960 tak z vězení odchází většina spisovatelů (například i Zahradníček), tato amnestie se však netýkala Renče, Kostohryze ani Prokūpka, protože tito stáli v čele ilegálních organizací. Renčovi se dokonce přihodila při amnestii v roce 1960 nešťastná událost. Renčovi bylo totiž podobně jako většině ruralistů řečeno, že se má sbalit, že půjde domů. Po osmi letech vězení. Než došel k bráně, což trvalo zhruba patnáct minut, mezi čímž stihnul myslet na děti, na ženu atp., ale měl i jisté obavy, jak vypadá svět venku, mu řekli, že je to omyl a aby šel zpátky. Osmáctýřicetiletý Renč se musel vrátit do vězení na další dva roky.⁶² Ale ani situace propuštěných však nezůstávala jednoduchá a například Zdeňka Kalistu i nadále sledovala StB.⁶³

Od roku 1962 se podávalo nespočet návrhů na obnovu řízení, roku 1966 byl dokonce Zahradníček zproštěn viny. V té době však byl již zesnulý. Kostohryz si dál stál za svým přesvědčením, odvážně prý dokonce tvrdil, že dnes už nikdo neví, co je a co není pravda, neboť obžalovaní v procesu vystupují zároveň jako svědci a obžalovaní. StB Kostohryze nazírala jako nemocného a zlomeného člověka a jeho výpovědi nebrala vážně.⁶⁴ V roce 1967 byli spisovatelé z brněnského procesu rehabilitováni, Renč a Kostohryz se o takovou rehabilitaci však pokoušeli marně. V novinách se o tom mlčelo. V Literárních novinách ze dne 4. 2. 1967 se pouze objevila zmínka, že byli spisovatelé Nejvyšším soudem v Praze zproštěni obžaloby. Renč si ve vězení odpykal 11 let a propuštěn byl na amnestii v roce 1962, rehabilitován byl až v roce 1990, tedy po pádu komunistického režimu. Kostohryz byl propuštěn až v roce 1963 a rehabilitován taktéž v roce 1990. Po letech

⁶¹DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 223-225.

⁶²ROKOSKÝ, Jaroslav. *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví: Agrární strana, ruralisté a tichá hrdinství*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X. s. 226.

⁶³DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 246

⁶⁴ Tamtéž s. 241.

„uvolnění“ totiž opět nastává tuhý komunistický režim a Kostohryz a Renč si na svou rehabilitaci musí počkat až do roku 1990, kdy jsou již oba mrtví.⁶⁵

2.8. Jak rehabilitovat duši?

Rehabilitační proces byl věcí nesmírně vyčerpávající a zdlouhavou, ze soukromé korespondence spisovatelů pak i bylo znát, že tyto situace mnohdy podřývaly jejich přátelství. Všichni do jednoho totiž zažívali pocit křivdy, museli ve svých výpovědích neskutečně balancovat, aby se nestali podlézaví režimu, ale zároveň neztratili sami sebe. Někteří z brněnské skupiny pak zazlívali Kostohryzovi a Renčovi, že svými výpověďmi ubližovali druhým, že měli méně přiznávat a více zapírat. Je třeba si ale uvědomit, že tito hluboce věřící lidé stáli především sami proti sobě a svým duchovním zásadám, nechtěli se provinit proti pravdě. Kostohryz pak na výzvu Křeliny, aby napsal paměti, píše, že je jen kacířská potvora a že nemá, čím by se chlubil, že je nucen se stále dívat na ten dlouhý stín minulosti a že je sledován zřítelnicí, která nikdy nespí a do každého jeho limbu se dívá...⁶⁶ Je třeba si také uvědomit, že něco jiného je být rehabilitován a něco jiného je odkrýt pravdu. Faktem ale zůstává, že již nikdy nebude moci být napravena skutečnost, že byla jedné generaci básníků upřena snaha publikovat, že jejich knihy byly vyřazeny, že byla napadena nejen jejich osobní čest, ale i ta spisovatelská. Navíc pochopitelně nešlo napravit ani škody majetkové, zůstal však obrovský dluh, a to ten, že těmto talentům nebylo dopřáno, aby se plně rozvinuly. Spisovatelé byli připraveni o svá nejlepší léta, místo rozvoje svého talentu byli nuceni otrocky pracovat pro politické protivníky. Pochopitelně, že došlo k nenávratnému přetrhání vazeb rodinných a partnerských. Jistým zadostiučiněním pro spisovatele mohlo být alespoň to, že se po těch letech opět mohli stát členy Svazu čs. spisovatelů a že jim mohli opět vycházet knihy.

Josefu Kostohryzovi po roce 1968 vyšly básnické sbírky *Jednorozec Mizí* (1969) a *Prísrný obraz* (1970), ale pro sbírky *Eumenida* a *Melancholie* si musel najít nakladatele v Mnichově. Po propuštění v roce 1963 se živil jako překladatel, ale jeho jméno nesmělo být pod některými překlady vůbec uveřejněno.

⁶⁵DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s.246

⁶⁶ Tamtéž s. 242-245.

Václavu Renčovi vyšly v roce 1969 dvě sbírky – Setkání s Minotaurem a sbírka Popelka Nazaretská. Následně byl ovšem z literatury na dlouhá léta opět vymazán. Jan Zahradníček v roce 1968 publikuje poprvé sbírku Znamení moci, její vydání z roku 1970 však bylo téměř celé zničeno, v roce 1969 se v Torontu Fučíkovi ještě podařilo vydat Zahradníčkovy sbírky Čtyři léta a Dům a strach, vězeňské verše vyšly až v roce 1981 v Torontu v nakladatelství Škvoreckých.⁶⁷

2.9. Proces se Zdeňkem Rotreklem

Zmínili jsme vykonstruovaný proces s přísluhovači Zelené internacionály, ve kterém se mezi odsouzenými ocitli přední básníci katolicko-spirituální poezie – Jan Zahradníček, Václav Renč a Josef Kostohryz. Nebyli ovšem jediní. Trnem v oku se pro komunistické hodnostáře stal i mladý začínající básník moravského původu, Zdeněk Rotrekl. Zdeněk Rotrekl byl spřízněn s Československou stranou lidovou, jejíž konzervativní politické zaměření vytvářelo živnou půdu pro vznik politické reprezentace katolických věřících.⁶⁸ Už na střední škole Zdeněk Rotrekl vstupuje nejen do literárního života (v roce 1940 maturuje a zároveň debutuje v časopise Jitro), ale začíná se profilovat i politicky, výrazně se podílí na antikomunistické orientaci českého studentstva a protikomunisticky zaměřeným zůstává i po únoru 1948. Když jsme v úvodu textu zmiňovali, že vadila téměř jakákoliv nekomunistická strana, nepřeháněli jsme. Rušiteli komunistického klidu byli kromě agrární strany a katolických intelektuálů i publicisté z okruhu tehdejší strany lidové, která ve svém programu odmítala socialismus v revolučním, demokratickém i národním odstínu. Lidé kolem časopisu Obzory či Vývoj, kam patřil například i Jaroslav Jehlička, bojovali i po roce 1948 za svobodu myšlení, ducha či svědomí. Co se týče umělecké tvorby Zdeňka Rotrekla, můžeme říci, že mezi lety 1945–1948 se Rotrekl nejvíce ve svém životě orientuje na publicistiku, která se nese v jeho přesvědčení, že se právě teď rozhoduje o osudu země a že je třeba, aby vlastní umělecká kariéra šla stranou.⁶⁹ Že byl Rotrekl duší odvážnou napovídá i fakt, že už v roce 1946 například mluví o tom, že je Zahradníček opomíjenou postavou české literatury, že kritika mlčí nad jeho Starou zemí, že krom Vyšehradu, Akordu a Listu sdružení moravských spisovatelů není o něm v denních listech socialistického bloku ani zmínky, v 24.2. 1948 mu

⁶⁷ DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 248.

⁶⁸ HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 10.

⁶⁹ Tamtéž s. 55.

v Lidové demokracii vychází článek, ve kterém protestuje proti „českému gestapismu“, proti revolučnímu teroru KSČ, upozorňuje na fakt, že veliký počet spisovatelů nesouhlasí s téměř jednostranným politickým zaměřením vedení, že je z 33 členů Syndikátu pět šestin komunistů a že se tak Syndikát stává organizací ideovou.⁷⁰ Je jasné, že je jen otázkou času, kdy proti Rotreklovi zakročí StB. V jednom z četných rozhovorů, které vedl soukromě se Zdeňkem Rotreklem Ivo Harák, český spisovatel a literární kritik, mu měl Rotrekl říci, že *bojoval proti únoru už před únorem, během února a i po něm.*⁷¹ Rotrekl se dokonce stává i úřadujícím předsedou Oblastního výboru vysokoškolského studentstva a díky své funkci chtěl udržet na uzdě čistky na vysokých školách, které po převzetí moci KSČ nastaly. I díky němu se prý mnohým studentům podařilo dostudovat. Ne tak samotnému Rotreklovi, ten sice stačil studium uzavřít, před absolutoriem byl však vyloučen a na VŠ mu byl zakázán přístup. Po únoru 1948 se tak počíná Rotreklova kariéra ubírat jiným směrem. Bojů proti komunistické ideologii se však nevzdává a organizuje skupinu, která umožňuje útěky přes hranice do Rakouska, zároveň se snaží získávat materiály pro rodící se zahraniční protikomunistický odboj. Podle výpovědi Jana Anastáze Opaska, opata břevnovského kláštera, který byl sám zatčen komunisty v roce 1949 ve vykonstruovaném procesu proti tzv. vatikánským agentům, po něm měl Rotrekl chtít, aby odesílal do Anglie špiónážní zprávy. Sám Rotrekl se prý během svého zatčení v roce 1949 měl chovat velmi statečně a vzít celou vinu na sebe. 17. 11. 1949 byl odsouzen za velezradu a špiónáž k trestu smrti, následně dostal milost v podobě trestu doživotního. Ocítá se tak ve vězení nejdříve ze všech našich analyzovaných básníků. Rotrekl si svůj úděl podle Haráka ale takto připravoval sám hned po válce, kdy se díky své novinářské činnosti ocítá na seznamu nežádoucích osob pro socialismus.

Rotrekl například při soukromém rozhovoru s Ivo Harákem vzpomíná, jací byli bachaři na Cejlu,⁷² že to byli bývalí legionáři, že se tam měl ještě docela dobře a že tam vládla atmosféra první republiky. Na Borech pak byl Rotrekl vězněn například s bývalými mistry světa v hokeji, třeba s legendárním brankářem Bohumilem Bóžou či s básníkem Josefem Palivcem.⁷³ Dne 6. 12. 1951 se Rotrekl dostává do Leopoldova, kam jsou v roce 1952 převezeni také Renč s Kostohryzem, sedí tu i Klíma z pražského procesu se Zelenou

⁷⁰ HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7 s. 59-60.

⁷¹ Tamtéž s. 78.

⁷² Tehdejší brněnská věznice.

⁷³ HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. v. s. 81.

intrnacionálou, jsou tu lidovečtí a národně socialističtí poslanci odsouzení v procesu s Miladou Horákovou a další. Rotrekl si zde na toaletní papír zapisuje nalezenou inkoustovou tužkou přednášky dominikána Braita⁷⁴ z filozofické propedeutiky – dokáže toho využít pro svůj duchovní růst a pro svou příští tvorbu básnickou. Z Leopoldova je v roce 1953 Rotrekl převezen do uranových pracovních táborů na Bytíz. Zde se setkává například s Prokúpkem. To, jak statečně svůj osud Rotrekl nesl, naznačuje i jeho vlastní svědectví – říká, že se zde naučil fyzické práci, což mu prý jako studentovi z dobré rodiny chybělo. Harák pak tlumočí i výpověď svého kmotra, který seděl na Bytízu s Rotreklem a který popisuje vězeňskou atmosféru jako atmosféru bití a strachu, vězni byli v krutých mrazech poléváni studenou vodou, bylo na ně stříleno, neustále je sužoval hlad, což bylo záměrné, aby vězni propukli ve stávkou a mohlo na ně být opět stříleno, ale popisuje i atmosféru solidarity, kdy někteří civilní zaměstnanci uranových dolů přinášeli věznům jídlo, dopisy a balíčky od příbuzných a podobně. Takto se – díky jedné uklízečce – dostal z Bytízu na svobodu i Rotreklův rukopis *Malachitu*.⁷⁵

Rotrekl strávil ve vězení celkem 13 let, v roce 1962 je propuštěn v rámci druhé amnestie. Navíc se tak stane až 3 měsíce po smrti jeho maminky, která pro něj hodně znamenala, básníkovi dokonce ani není dovoleno umírající matku navštívit, setkává ho podobný osud jako Jana Zahradníčka, kdy se po dlouholetém teroru člověk ani nemůže rozloučit se svými milovanými. Po propuštění pak Rotrekl pracuje jako osvětlovač brněnských stavebních výkopů, politické poměry mu ani jinou práci nedovolují. Je často nemocný, při jedné návštěvě nemocnice poznává svou budoucí ženu, zdravotní sestřičku Marii Kočicovou. Dne 10. dubna 1964 se jim narodí syn Zdeněk.

Velkým plusem pro Rotrekla je zaručeně fakt, že jako člověk na svobodě může konfrontovat svá literární díla s jinými, v 60. letech se také objevují zmínky o Rotreklově tvorbě, roku 1968 je také občansky rehabilitován a promuje na Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně, kde získává titul PhDr. 70. a 80. léta pak patří k době vůbec nejvýznamnější

⁷⁴Silvestr Maria Braito (1898–1962), katolický kněz, dominikán, teolog, šéfredaktor filosoficko-teologické revue *Na hlubino*. Odsouzen k 15 letům vězení, v roce 1960 propuštěn, o dva roky později, na základě dlouholetého věznění a mučení, umírá.

⁷⁵HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. v. s. 78-83.

v tvorbě Rotrekla, konečně mu vycházejí knížky, i když zatím jen v samizdatu či exilu.⁷⁶

3. Tvorba vězněných básníků

3.1 Dílo Zdeňka Rotrekla (1920–2013)

Zdeněk Rotrekl se narodil 1. října 1920, po maturitě na gymnáziu v Brně v roce 1940 je totálně nasazený, koncem války se skrývá. Jak jsme již zmiňovali, v letech 1945–1948 je členem Syndikátu čs. spisovatelů, členem výboru Moravského kola spisovatelů (1947–1948) a zástupcem Sdružení katolických spisovatelů a publicistů v Brně (1946–1948) vydávajícím pod vedením básníka Jana Zahradníčka revue *Akord*. Po absolutoriu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity byl krátce po únoru 1948 ze všech těchto organizací jako nekomunista vyloučen a předán k pracovnímu nasazení jako dělník. Jeho čtvrtá sbírka *Žalmy* byla rozmetána už v sazbě, další rukopisy byly vráceny a jakékoliv publikování zakázáno. Dá se říci, že Rotreklova tvorba skončila ještě dříve, než vůbec začala. Seřadit jeho dílo chronologicky je komplikované, neboť některé sbírky psané v předválečných letech v těchto letech vyjít nemohly. Sám Rotrekl ale svou tvorbu jednou rozdělil na tzv. První verše,⁷⁷ do nichž zařadil *Kamenný Erb*, *Děje*, *Kyvadlo duše*, *Pergameny* a *Malachit*. Sběrka *Pergameny* byla psaná v choceňském sanatoriu v roce 1943, ale vyšla až v roce 1947, sbírka veršů *Kamenný erb* byla psána v roce 1944 a vyšla téhož roku, sbírka *Děje*, psaná 1946–1947, vyšla až v Římě v roce 1976. Ze sbírky *Žalmy*, psané roku 1942, vyšly tři básně v *Akordu* Jana Zahradníčka. V roce 1948 měly *Žalmy* vyjít s dřevoryty Františka Matouška, ale v sazbě v Kroměříži byly rozmetány, stejný osud čekalo na rok 1948 ohlášené vydání rukopisu *Pěvec florentský*, psaný rovněž v roce 1942. Sám Rotrekl tuto dobu komentuje ve své knize *Skrytá tvář české literatury*, kde přímo říká, že rok 1948 znamenal záměrné vyklízení celých generací, že některá jména, včetně toho jeho, se nesměla ani citovat či vyslovit, že se ve vyprázdněných knihovnách krčil Erben s Němcovou či literatura nová, kde už byla vědecká terminologie nahrazena terminologií politickou. Rotrekl tento stav pak charakterizuje jako

⁷⁶HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. v s. 100-103.

⁷⁷ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940–1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 181.

pokus uloupit národu jeho vlastní kulturu.⁷⁸ Když Rotrekl píše *Skrytou tvář české literatury*, v níž si dává za úkol zpracovat bibliograficky osudy některých zapomínaných a odstraňovaných autorů, neopomene přiznat, že u některých autorů se mohou zdát některá fakta s ohledem na výklad díla nadbytečná. Zároveň ale nemůžeme na sto procent tvrdit, že důležitá nejsou.⁷⁹ Biografie autora se totiž pro Rotrekla stala nerozlučně spjatou s výkladem díla, zde nacházíme právě onen zmiňovaný subjekt díla, na který se v naší práci zaměříme a ve kterém se nám vyjevuje autorovo myšlení.

Rotrekl si nepřál, aby vymazáním některých autorů došlo k jakési kulturní diskontinuitě, kdy by na sebe literární a vědecké generace nemohly navazovat, protože ani nemají možnost se poznat. Doklady o biografických faktech a osudech autorů totiž dnes existovat můžou, ale zítra už nemusejí.⁸⁰

V roce 1949, to už je Rotrekl ve vězení a zde, v leopoldovské trestnici na záchodový papír píše sbírku *Malachit* (1949–1969). *Malachit* vyšel až v době autorova disentu v samizdatové edici Petlice v roce 1978. Naše práce se bude držet členění dle samotného autora, a proto pro porovnání tvorby autora před a po vězení budeme vycházet podle jeho vlastního dělení sbírek. Vše před *Malachitem* budeme považovat za sbírky předvězeňské, *Malachit* pak jako ukázkou tvorby vězeňské. Dalším důležitým mezníkem pro tvorbu Zdeňka Rotrekla se stává rok 1969, kdy v důsledku tzv. normalizace je z edičních plánů vyřazena sbírka *Malachit*, Rotrekl se stává už podruhé umlčeným básníkem a až do roku 1989 vychází jeho tvorba pouze v ineditních edicích a v exilových nakladatelstvích. V době druhého umlčení je Rotrekl aktivně činný v disidentské skupině s Václavem Havlem, Ludvíkem Vaculíkem, Edou Kriseovou, Petrem Kabešem, Janem Trefulkou a dalšími zakázanými autory. Rotrekl byl dokonce zakládajícím signatářem Manifestu Hnutí za občanskou svobodu, tento jeho angažovaný postoj se pak bude odrážet postojem subjektu díla v jeho tvorbě.

Zdeněk Rotrekl je také jediným z našich analyzovaných básníků, který se dožil sametové revoluce, a po roce 1989 tak začíná konečně být veřejně činným, stává se například externím redaktorem Lidové demokracie, členem Správní rady Syndikátu novinářů České

⁷⁸ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. s. 5.

⁷⁹Tamtéž s. 7.

⁸⁰Tamtéž s. 7.

republiky, stává se šéfredaktorem Akordu atp.⁸¹ Z těchto let pro nás budou zajímavé *Hovory s Mateřídouškou*, psané v letech 1962–1970, vydané jako první v Římě v roce 1978, a sbírka *Basic Czech (Grammar)* a *Basic Czech pro pokročilé po straně 1980*, které jsou celé obsaženy ve výboru *Sněhem zaváté vinobraní*, který byl vydán v roce 1991. Poslední tři jmenované budeme nahlížet a analyzovat jako díla vytvořená po propuštění z vězení.

Jak již bylo zmíněno, Rotrekl dílo spojuje s osobností a životem autora, ve *Skryté tváři literatury* je toto patrné, Rotrekl zde totiž na biografii jednotlivých osobností kladl velký důraz, a proto si dovoluujeme tvrdit, že okolnosti svého života bere Rotrekl za významné při utváření svého stylu psaní, Rotrekl tedy sám dává podnět, abychom subjekt díla hledali a nechali si tak vyjavit autorův postoj a myšlení v závislosti na díle. V tom, že dílo a autorova biografie spolu úzce souvisejí je s Rotreklem zajedno i Ivo Harák, který v knize *Básník a jeho čas* rozjímá právě nad životem a dílem Rotrekla. Harák říká, že *básník netvoří ve vzduchoprázdnu, odněkud prochází a někudy prochází, čerpá z konkrétně lokalizovaných látkových zdrojů a píše určitým jazykem – často odposlouchaným od postav svého okolí. Pod dílem se slojovitě vrství životní zkušenost, nad ním stojí stráž tradice.*⁸² Jak se tedy pod vlivem zažitých zkušeností proměňuje poetika Zdeňka Rotrekla? Zůstala jeho víra neotřesená i pod tíhou vězeňské beznaděje?

Počáteční tvorba Zdeňka Rotrekla je charakterizována jistým transcendentálním rozměrem veškerého bytí charakteristického pro spirituální literaturu, kdy v duchu křesťanského individualismu hledají lyrikové především osobní spasení za bezprostředního styku s osobním Bohem, vedle očisty duše, porušené hříchem, znepokojuje jejich zjištěné nitro úsilí o posvěcení země, na níž spočinula kletba.⁸³ Touha jít vzhůru směrem k nebesům, k vysvobození, je pak patrna například z druhé sloky básně *To budoucí* ze sbírky *Kyvadlo duše*:

Pánev zvláštního kadidla vírou

vznícená – květiny bez smrti -

Chtějí nahé vzhůru mohutníci

⁸¹ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s.185.

⁸²HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s.8.

⁸³Tamtéž s. 24.

*Vše roztavené jako tělo
Tolik pohřbů co krůpěje
kane do toku
A zítra úrodnost
s rozevřenýma očima vykoupení⁸⁴*

Důležitý je motiv personifikace, věci totiž pro Rotrekla nejsou mrtvé, ale jsou pro něj dějem, samy věci se u něj dějí. Příkladem může být například báseň *Noční povídání* ze sbírky *Kyvadlo Duše*:

*Tenké vlasy větru odvíjejí sen
jenž s úžasem
prohlíží své zrcadlo
...
V čase utonul den
jenom jeho dech roste tmou
Pustinou rozsněžila se noc-⁸⁵*

To, že věci se dějí a ukazují k vlastnímu osudu je vyobrazeno například i v krásné básni *Sen*:

*V jaderné páni se plazila slova
vycházející odevšad
z neviditelných úlů
Bílé plameny magnólií
a divných cizokrajných rostlin
roztvíjely se jak u zásvětních řek
Neklid ptáků a osik mával*

⁸⁴ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940–1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s.22.

⁸⁵Tamtéž s. 23.

*vějíři z pavích ok
a vše se schylovalo k určeným dějům⁸⁶*

V básni *V prostoru* z oddílu *Prvních Veršů* se zase *kamení vine se ve stálost⁸⁷*

Pro zdůraznění dění věcí využívá Rotrekl často podstatných jmen slovesných, je to patrnó například i v torzu *Žalmu*:

*Prach četl jsem vířící na listech háje
dům vyslovení hučel
jak vodopád jeskynní*

...

*Dal jsem si jméno Ukrývání
neboť jabloni se zalíbilo v mém sadu*

...

*Navštívím schody kvílení
a prst vložím tam kazatel⁸⁸*

Podstatných jmen slovesných však najdeme plno i v básni *Rozměr z Kamenného Erbu*, kdy *Vanutí stéká po stěnách⁸⁹*, v básni *Obnažený strom* také z *Kamenného Erbu* chce být básník světlem v ohni, chce být *prýštění z podsvětlních prahor, noření v světla a kráčení⁹⁰*.

V prvních sbírkách je také patrnó jakési vědomí konečnosti a uvědomění si sebe sama, například v básni *Rozměr*:

*Do ticha vnikám a rozpouštím se
Mizí tvary a slova
opadají na vůni dívek
kterými denně procházím*

⁸⁶ ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 20.

⁸⁷Tamtéž s. 9.

⁸⁸Tamtéž s. 31-35.

⁸⁹Tamtéž s. 11.

⁹⁰Tamtéž s. 12.

*Vanutí stéká po stěnách
Vymřelá pokolení plují pokoje
a světélkují občas⁹¹*

Nahlédnutí na sebe sama je pak patrné v básni *Sen*:

*V tom snu viděl jsem zpět
a za sebe v zrcadle
a před sebe stíhaje paprsek
do neproniknutelna
A viděl jsem jak vše
se schyluje k určeným koncům⁹²*

Důležitým motivem pro Zdeňka Rotrekl je krajina a všeobecně vyobrazení prostoru. Rotrekl ve svých verších mluví nejen s věcmi, ale i s krajinou. Krajina je součástí uměleckého sdělení:

*V jaderné pláni se plazila slova
vycházející odevšad
...
Pohled který luštil krajinu
lehal si do syrových mraků⁹³*

V rámci časoprostorových souvislostí jedna entita podmiňuje druhou, například v básni *Západ* ze sbírky *Kyvadlo Duše*, kdy *Prostor se rozvíjí ve vějíř usínání*.⁹⁴

Vše je součástí všeho, i my jsme součástí krajiny a prostoru:

⁹¹ ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s.11

⁹²Tamtéž s.20.

⁹³Tamtéž s. 20.

⁹⁴Tamtéž s. 24.

*Do ticha vnikám a rozpouštím se
Mizí tvary a slova*⁹⁵

Rotrekl se nevyhýbá nostalgickému, dekadentnímu tónu, tak typickému pro všechny jeho první, předválečné verše:

*Stojíte na břehu a je to dálka
Díváte se na dálku a je to břeh*⁹⁶

V Rotreklových prvních verších nám porozumění ztěžuje inverze:

*Stromořadí kolem našich cest
jsou plameny vzhůru
Ohně se valí je jich tolik
že mříž mých těl se tavi*⁹⁷

Někdy se objevují přechodníky, jako například v básni *Náčrt z Kyvadla Duše*, kdy život písku jsa ještě živější⁹⁸, častá je juxtaopozice substantiv jako v *Písni věcem* ze sbírky *Pergameny: struny věcí, struny věcí* či „hvězdář, hvězdář, potápěč“⁹⁹ či v básni *Věci* z téže sbírky: *Po tobě – věrný – hladovím, s věcmi bratry, s věcmi dětmi.*¹⁰⁰

Zajímavé bude, když si povšimneme, jaký význam má pro Rotreka „mlčení“ v jeho prvních sbírkách. Mlčení a ticho je příznakem klidu: *Do ticha vnikám a rozpouštím se,*¹⁰¹ v básni *Západ* ze sbírky *Kyvadlo duše* pak:

Den mlčí –

⁹⁵ ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 11.

⁹⁶Tamtéž s. 10.

⁹⁷Tamtéž s. 12.

⁹⁸Tamtéž s. 17.

⁹⁹Tamtéž s. 44-45.

¹⁰⁰Tamtéž s. 48.

¹⁰¹Tamtéž s. 11.

*Z úst mu kane západ
tak pomerančový – plný bílých záhad -*

Jedna z básní ze sbírky *Kyvadlo duše* se dokonce jmenuje *Takové tekuté ráno* a básník v ní přiznává, že:

*Takové tekuté ticho
také mám velice rád
vždyť po písku svůj stesk
vidím pryč ubíhat¹⁰²*

V básni *Chvilé* také z mlčky padajícího vodopádu necítíme žádnou úzkost, ba naopak:

*V prosinci květnový verš –
Milostné chvění večera
a ze západu padá vodopád
Růžový vonící stín jde od lesa jde
a v dáli mlčky padá vodopád.¹⁰³*

V tomto tichu a mlčení necítíme žádnou úzkost, mlčení tu nezískává žádnou negativní přidanou hodnotu. To se však v dalších analyzovaných básnických sbírkách od druhé poloviny čtyřicátých let změní.

První verše Rotrekla jsou symbolické, ornamentální, nostalgické. Je to komplikovaná poezie. Každý předmět má svou funkci ve vesmíru, každý okamžik je branou do věčnosti. *Někdy může čtenář nabýt dojmu, že básníkův únik do světa symbolů a ornamentálních metafor je sice pochopitelným, ale možná příliš artistně složitým budováním jakési izolované věže ze slonoviny.¹⁰⁴*

Pokročíme-li dále v čase, dostáváme se k Rotreklově pozdější tvorbě, k poezii psané ve vězení. Sám Rotrekl k ní říká toto: *Když píšete o vězeňské literatuře, musíte zvážit, zda jde o literaturu, která skutečně ve vězení vznikla celá, zda jde o později dopsané náčrtky (ve*

¹⁰² ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 25.

¹⁰³Tamtéž s. 29.

¹⁰⁴ PAPOUŠEK, Vladimír. Rotreklovy duchovní rentgeny hmoty. *Tvar*. 1996; (18) s. 21.

vězení je málo času na psaní, ale mohou tam vznikat koncepty) nebo o texty, které byly autorovým vězněním jenom inspirovány – a napsány byly až na svobodě. Taky je důležité rozlišit, zda jde o uvězněného básníka nebo o básníka vězně. A pak si ještě uvědomte, za jakých okolností poezie ve vězení vznikala: Já ji psal na hajzl papír na leopoldovských šancích nalezeným špačkem inkoustové tužky (za to jsem mohl jít do korekce, ale taky mě mohli zastřelit), někdo vždycky musel hlídat, zda nejde dozorce – na zápis jsem měl jenom chvíli; a každý dozorce byl jiný. Tak mluví ve vzpomínkovém rozhovoru sám Rotrekl s Ivo Harákem o tom, jak vznikl *Malachit*.¹⁰⁵ Je třeba navíc i počítat s tím, že *Malachit* byl psán, aniž by se počítalo se čtenářem, Rotrekl nemohl vědět, zda se rukopis podaří dostat z vězení ven. *Malachit* se ale na svobodu nakonec dostal pomocí jedné z uklízeček, která předala rukopis Rotreklově matce. Okolnosti vzniku tak ale ovlivnily více než kdy jindy i výslednou podobu *Malachitu*, Rotrekl své básně navíc nesměl zapisovat legálně, musel vždy čekat na vhodnou chvíli, kdy se nikdo nedíval. V *Rotreklově vězeňské poezii* jde, jako u každého ze skutečných básníků, kteří s ním sdíleli zkušenost pobytu ve stalinských lágrech let padesátých, nikoliv o pouhý záznam prožívané skutečnosti, ale o přetavení osobního svědectví ve svědectví umělecké.¹⁰⁶ Mění se prostor a krajina, stává se z ní nepřítel, krajina neposkytuje úlevu ani idylu, věci pozorují lidi a poslouchají je, to, co nás obklopuje, nás sleduje a nedopřává nám klidu, patrně je to například v básni *Epos – druhá část* ve sbírce *Malachit*:

*Teď však ač v přestrojení
vrata domů pozorují
lampa hlavou záře pohne
stíny v patách vyzvídají
věž stopuje a ví
Všude oči věci hledí
výklad nedůvěřivě mrká
Náměstí hned zrak si promne
uhádlo a sleduje¹⁰⁷*

¹⁰⁵HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 84

¹⁰⁶Tamtéž s. 85.

¹⁰⁷Tamtéž s. 123.

Ale nejen krajina a věci sledují, jsou to i lidé v okolí. V básni je přesně zastihnuta komunistická atmosféra doby, doba udavačství, doba strachu:

*Chodec stáčí hlavu – poznal?
v uniformě zrychlí krok
Tramvaj varovně skřípla
hlouček zmlkl – naslouchá –
co je vzadu za tvou chůzí.¹⁰⁸*

Obdobně nehostinná je krajina i v básni *Pán požáru*:

*Chatrné lávky sroubil si
v krajině hnuté sténáním,
v nichž vítr preludoval
na píšťaly kyčelních kostí.¹⁰⁹*

V básni *Jedna noc* pak čteme, že z oblohy *šumění krve stekla*¹¹⁰, či jak *luna* *vzkřikla a v zčernalých mračnech nahé tmy vykřikl znovu kůl*,¹¹¹ v básni *Úsvit* zase čteme, že *sevřené dásně tiskly domy a města. Lišeje na ženské pleti země se rozežiraly*.¹¹² Věci, krajina a prostor se v *Malachitu* stávají místem strachu, nejistoty a samoty. Negativní hodnoty jsou navíc umocněny tím, že jsou dány do kontrastu s hodnotami pozitivními, kdy například v básni *První vánoční* se hned v úvodu dočítáme o *Vánocích mrtvých, hluboko pod sněhem*,¹¹³ Vánoce, jako moment klidu a rodinné pohody, stojí v opozici ke slovu mrtvý. V básni *Melodie* pak básník poslouchá *melodii pustošení*,¹¹⁴ v básni *Drhnutí kobky* je slunce

¹⁰⁸HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dilem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 123.

¹⁰⁹ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 128.

¹¹⁰ Tamtéž s. 134.

¹¹¹ Tamtéž s. 134.

¹¹² Tamtéž s. 146.

¹¹³ Tamtéž s. 151.

¹¹⁴ Tamtéž s. 156.

zamřížované a je to slunce, které *bez povolení vylizuje co zbylo po rozích*.¹¹⁵ Následují kontrastní substantiva *kýbl* vedle sousedícího spojení *andělské peří*.¹¹⁶

Krajina však Rotreklovi onu kýženou útěchu ani poskytovat nemohla, neboť jediné, co Rotrekl přes zamřížované okno viděl, byl ostnatý drát věznice. Coby vězeň fárající krajinu uranových dolů viděl tuto krajinu nejvíce v hlubinách, dole. Tam, kde je skryto hnutí, kde je ukrytý zánik:

*Schůzku podivných kořenů
ve zpusťšeném lomu Zítřa
kryl zády mech*¹¹⁷

Dále patrně například v básni *Pán na Požáru*:

*Kam jsi pohlédl – směr svislý sleduje –
pátračství kořenů-
...
Kam šlápl jsi, obutý naboso,
tvůj krok o požár se opřel
drcený sesouváním.
Teničkou kůru povrchu žmoulala spodní Ostrava
čehosi vnitřního*¹¹⁸

Půda není charakterizována jako nositel plodů a bohatství, jako tomu bylo například v *Prvních Verších* v básni *Noční tvar*:

*když ptáci se rvou o stíny ovoce
když zahrada všech výšek*

¹¹⁵ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 145

¹¹⁶Tamtéž s. 145.

¹¹⁷Tamtéž s. 125.

¹¹⁸Tamtéž s. 128.

*plná je sadař očesává
co počne si s bohatstvím to ticho líné¹¹⁹*

V *Malachitu* je půda a příroda celkově nazírána jako něco ošklivého, zkaženého, nepříznivého, jako je tomu v básni *Prostá řeč*:

*Jak srst země línalo
v chomáčích březové listí
Prašivina.
za nehty se zadřela.¹²⁰*

Ve sbírce však najdeme i motivy směřování vzhůru vyjadřující básníkovu touhu po svobodě, například v básni s názvem ///:

*Tam kdesi nedaleko
nebe přátelství si klene
zlatistý azur svobody kde
nebude již mrazu.¹²¹*

Oproti prvotním sbírkám jsou v této sbírce výrazně zastoupeny neologismy: *šenkeříčko* (báseň *Verbuňk*), *trestníček* (báseň *Kostnice*), *nesvorník* (v básni *Nesvorník anebo*), časté jsou také antiteze – například v básni *Etika* vystupuje *nemluvný cestář necesty*, či *jasem osleplý orel*, v básni /// se setkáváme se *sladkou trýzní*, v básni *Popis jednoho večera* se své *kráse diví ohnilá čelní kost*.

V roce 1962 je Zdeněk Rotrekl propuštěn z vězení a v témže roce píše báseň *Návrat I*, která se pak objevuje i ve sbírce *Hovory s Mateřídouškou*. Poslední básně *Malachitu* se tak tematicky vymykají básním předchozím, psaným do šedesátého druhého roku a tedy do roku uvěznění. V básni *Návrat I* je tematizováno čekání matky na svého syna, jehož se bohužel nedočká:

¹¹⁹ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 9

¹²⁰Tamtéž s. 130.

¹²¹Tamtéž s. 149

*Tu náhle z hlin a šereň
rakev vyplouvá, černá čerň
s tvým posledním dopisem mrtvé.
Tak nějak chutná svoboda,
říkáš si,
domy se řítí a každým dnem
cosi v tobě pohřbívají.¹²²*

Tato báseň je odlišná od předchozích už jen tím, že ji Rotrekl píše už na svobodě (2. 6. 1962, propuštěn na amnestii byl jen pár dní před tím, 10. 5. 1962), ale tematikou je ještě zasazená do vězeňského prostředí. Rotreklovi umírá maminka tři měsíce před propuštěním a není mu dovoleno ani svou na smrt nemocnou matku navštívit ani přijet na její pohřeb.¹²³ Deziluze ze znovu nabyté svobody je tak v básni zcela patrná. Další básní této druhé části Malachitu je báseň s názvem /// (*Marii*), která je věnována jeho ženě. Básník ale věnuje i vzpomínku na válečné oběti a zároveň jako kdyby dělal jakousi pomyslnou tečku za svým uvězněním, některé skutečnosti cítíme básníkem nazíraný jako absurdní, například v básni *Zápis*:

*... Do popílku
z židovských kostí zapadal hlad a nic
se nestalo.
Pak na stromech uzrálo ovoce oběšenců
a nic se nestalo
Když některý spadl do polévky jako vlezlá moucha
nic se nestalo
Talíř se vytřel dopisem vězně z Cejlu
a vyleštil obálkou utečenců s prázdnou známkou
Nádobí se utíralo prapory z průvodů neboť*

¹²²ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 163.

¹²³HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 84

*NIC SE NESTALO*¹²⁴

Hovory s mateřídouškou vycházejí v roce 1978 v Římě, je to sbírka, ve které je jedním z hlavních motivů postava matky, která se nedočkala svého syna, první část sbírky je dokonce i nazvaná *Matce*. Ze sbírky cítíme touhu vyzpovídat se z citu, který snad za matčina života nebyl plně vyslovený, je zde cítit pocit provinění a lítosti, že už se některé věci nedají změnit, navrátit, patrně například v básni *IV*:

*Milá dřevomorko
která obepínáš svým květem klec s papoušky
(nemají vodu a křičí to)
která jsi prorostla jeho barokní skříní
(košile mu plesniví, musím ji vyprat)
dřevomorko, která mě tlačíš do okna až vypadnu
já se bojím, že se ho nedočkám*¹²⁵

Maminka je někdy přirovnávaná k Panně Marii, například v básni *IX*:

*Měla jsi syna, snímali ho
z krve všeživoucího dřeva,
(kříž sám trpěl, ne ty sama)
a ďábel nebyl (nelze, není),
ďábel byl vždy napůl,
načtvrt, načást. V poloutlení.*¹²⁶

V jedné pasáži v básni *XV* pak básník tematizuje matčinu smrt a hledá domov:

*Zemřela jsi, Mateříčekanko,
a Panna hvězd a obouluní
tě vyslyšela.*

¹²⁴ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940-1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5. s. 169.

¹²⁵ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřídouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. *Vigilie* (Křesťanská akademie). s. 13.

¹²⁶Tamtéž s. 18.

Tři měsíce přede mnou.

*Ale já ___ po stopách slziček horských hledám
to, čemu se říká domov. (To je tvůj hrob?)¹²⁷*

*Existují-li mezi Malachitem a Hovory s mateřidouškou genetické či tematické shody, je mezi nimi mnohem více rozdílného – rozdílného natolik, že Hovory s mateřidouškou můžeme směle pokládat za počátek Rotreklovy nové tvůrčí etapy...¹²⁸ domnívá se Ivo Harák v knize *Básník a jeho čas*. Sám autor cítí, že v jeho životě dochází k zásadnímu zlomu a charakterizuje tuto změnu takto: *V podtitulu uvedená léta, zvláště rok 1968 a 1969, znamenala pro angažovaného autora zásadní předěl existenční a vůbec lidský, nutnost ukončit možnosti dosažených literárních tvarů dřívějších (od Kamenného erbu, Pergamenů, Dějů a Malachitu), zúčtovat s nimi, a také nutnost začínat (po kolikáté?) znovu a jinak v tvárném slova smyslu.¹²⁹ Co není nové a zůstává, jsou vězeňské zkušenosti, například v básni VI:**

*Viděl jsem zástup, jak vcházel do balvanu,
černá tuň, břidličnatě uranový hladomor¹³⁰*

Další takovou reflexi nalezneme třeba v básni X:

*Píši jen o rodinných záležitostech
a proto vzpomínám, jak balvan žil s mechem
v podivném manželství.
A cypřiš dostal trest smrti provazem
– škrtnuto na velitelství –*

¹²⁷ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřidouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. *Vigilie* (Křesťanská akademie). s. 24.

¹²⁸HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7.s.92

¹²⁹ROTREKL, Zdeněk. *Ediční poznámka*. In: *Hovory s mateřidouškou*. Tišnov: SURSUM, 1994, s. 69.

¹³⁰ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřidouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. *Vigilie* (Křesťanská akademie). s.15.

*leč byl mu změněn po dvou letech
na doživotí. (Pořád nevěděl – k smrti-li, či k životu)¹³¹*

Co je však zcela nové, je jazykový experiment, který se v básních začíná objevovat. Maminka je přirovnávána k mateřídoušce a následně jsou k tomuto slovnímu základu přidávána další slova. Jedna z básní (V) má nový tvar – v každém verši je jen jedno nově utvořené slovo:

*Mateřídívizno,
mateřísłzičko,
mateřísvízeli,
mateříchudobko,
mateříbojínku...¹³²*

Ve druhé části slov je patrné, že chce básník naznačit možné životní cykly matek – svízele, slzení, strach a tak dále. Jazykové experimenty jsou patrné i v jiných básních, například v básni VI básník říká, že *řeky mu daly jméno Pročjsisám*,¹³³ sbírka je plná novotvarů v takové míře, v jaké se doposud v sbírkách předešlých neobjevovaly, hravý experiment najdeme i v básni XVIII:

*Nevíš ještě (lež, víš přesně)
houba (trest i za mě)
tě přece tam už netrápí.
Sedíš v okně – i tam němě?
Nevíš, ještě nespí, nejde o mě.
Pletu se z vína, z hodin, jemně
rozežírán jsem, zevnitř, zevně¹³⁴*

Ve sbírce se objevují přírodní motivy (houby, semena, magnólie, břechťan, kapradiny, sýkorka), konkrétní místa (v básni XII básník píše o pláních mezi Údolní, Jánskou 12 a Omicemi, což jsou konkrétní ulice Brna, Omice je potom částí Brna), vyskytuje se spousta

¹³¹ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřídouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. Vigilie (Křesťanská akademie). s. 19.

¹³²Tamtéž s. 14.

¹³³Tamtéž s. 15.

¹³⁴Tamtéž s. 30.

biblických motivů (zabitý Ábel, Mojžíš, Příchozí, Golgotha atd.). Příroda je tematizovaná opět jako ve sbírkách do roku 1949, tedy jako něco přirozeného, pozitivního, něco, co nás obklopuje a čeho se nemusíme bát. V druhé části *Hovorů s mateřídouškou*, v *Nepřirozené poloze Krista* (která sama ještě sestává ze dvou částí – *Také* a *Vzývání*), je už patrný vliv surrealismu, který je v té době „povolený“. Například v básni *Vzývání neubývajícího vína, pitého s Oldřichem a Vladimírem v kavárně nedopatřením nepojmenované* můžeme číst:

Aleluja,
na jména se vždycky nemá
ve vyjezené aktovce.
(nosím tam myš a bílou kočku s rozepínacími křídly).
Ale přihází se častokrát,
(krát trojpták a trojčlenná ryba
na způsob hlavonožce.¹³⁵)

Už jen jednotlivé básně oddílu *Vzývání* ukazují na rozverný Rotreklův experiment – jednotlivé básně pojmenovává například *Vzývání neodvislých viselců nad visutým panoptikem* či *Vzývání krystalů močoviny, která neustále padá s nebe, ale také vzývání dívčích otázek, Vzývání pečících se hodinek atd.* Zde už je neologismů nepočítaně (sluchovid, hmatochuť, ryborys, prskolet, medohlas, smlčet, přermutný hmat, všeženský mor atd), objevují se i cizí slova (los naranjitos, chewing gum). Tato poezie je moderní, hravá, před Rotreklm se po návratu z vězení otevřely nové možnosti a on je bravurně využil, z této poezie je zcela patrná radost z nového využití jazyka. A v jazykovém experimentu Rotrekl pokračuje i nadále na přelomu 70. a 80. let, kdy píše trojsbírku *Basic Czech*, která však vychází až v samizdatu v letech 1984 a 1989). Tato sbírka sestává ze tří částí. První, pojmenovaná *Basic Czech (Grammar)*, odráží řeč vězňů v komunistických lágrech padesátých let, druhá, s názvem *Basic Czech pro pokročilé po straně 1980*, zachycuje dobu normalizace sedmdesátých let s jejím newspeakem a poslední, třetí část, s názvem *Basic Latin*, s převahou latiny tvoří opozici k dvěma předchozím částem. V naší práci budeme analyzovat soubor *Basic Czech (Grammar)*, který je koncipován jako učebnice češtiny pro cizince, jež je redukována na slovník, tvarosloví a některé typy tvoření slov. Jedna báseň se dokonce jmenuje *Skloňování* –

¹³⁵ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřídouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. Vigilie (Křesťanská akademie). s. 50.

rod mužský (procvičování) a čtenář je zde žádán, aby využil druhého a třetího pádu s danou předložkou. Rotrekl postupuje následujícím způsobem – k názornosti užije slovního spojení Svatý Otec, přičemž ho čtenáři předkládá v jednotlivých pádech:

první pád: Svatý Otec

druhý pád: Svatého Otce

*třetí pád: Svatému Otci...*¹³⁶

Záměrem subjektu díla je představit čtenáři život lyrického subjektu, tedy vězně. Subjekt díla dále chce, aby se čtenář dokázal vcítit do atmosféry vězněného subjektu, který nerozumí rozdílu, je-li poslán *k lopatě* nebo dostane-li do ruky *lopatu*.¹³⁷ Tato učebnice je však koncipována umělecky a opět v ní nalezneme Rotreklovu reflexi zažitých vězeňských zkušeností. Aluze na komunistický režim, ve kterém se s informacemi zacházelo podle toho, jak to režim vyžadoval, najdeme například v básni *Záměna barev a významů s použitím slovesa být a počtů*:

modrá je modrá jen někdy

podle potřeby je černá

*včera bílá je dnes rudá*¹³⁸

Možnou narážku na židovskou genocidu můžeme nalézt v další sloce:

za barvu rohovky platiš dvaceti lety žaláře

*stejně jako za podezřelý tvar nosu*¹³⁹

Ohledně počtů má Rotrekl také pochyby, když tvrdí:

Dvě a dvě nejsou čtyři

tvrdí-li to ONI

¹³⁶ROTREKL, Zdeněk. *Sněhem zaváté vinobraní: výběr z poezie 1940–1989*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-025-x. s. 129.

¹³⁷HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 156.

¹³⁸ROTREKL, Zdeněk. *Sněhem zaváté vinobraní: výběr z poezie 1940-1989*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-025-x. s. 130.

¹³⁹ Tamtéž s. 130.

To platí podle toho

*kdo to říká*¹⁴⁰

Jazykový experiment je patrný po celou dobu sbírky, podstatná jména ženského a středního rodu jsou vyučována na příkladech neologismů jako *včerejškárna trestárna, sliniště beznadějství, kráčiště přes nesnadiště*, k výuce jsou využity i vulgarismy jako *vychcárna, propagandatelna, doprdeliště* nebo *vPOCHVENOST MALOMOCENSKOSTI*, najdeme zde i biblické novotvary *Božidárnost, vykoupeniště, druhojeruzalemnost*. Při výuce podmiňovacího způsobu je využíváno příkladu *Kdybych se byl býval nenarodil*¹⁴¹ a tak podobně. Kde Rotrekl našel inspiraci pro vznik tohoto díla? To, kde máme hledat subjekt díla Rotrekl prozradil v rozhovoru s Ivo Harákem: *V trestnici na Borech, někdy v roce 1950, jsem byl přerážen na oddělení pro politické prominenty, zvané Kreml, prostě kriminál v kriminále, ostatní vězni nás nesměli ani vidět, když nás vedli na marodku, všichni ostatní (včetně bachařů) museli udělat čelem vzad, ke zdi. Tam jsem se setkal s letci z Anglie, byl mezi nimi i generál Janoušek, generál Mrázek, byl jsem v dobré společnosti, pak přišli mezi nás dvojnásobní mistři světa v ledním hokeji, Boža Modrý, Konopásek, Roziňák, všichni s tresty dvaceti let, velitelé partyzánských jednotek... No a ti vyškolení parašutisté z Anglie mně vypravovali o učebnicích sloužících k rychlému osvojení si základů jazyka národa, do něhož měli být parašutováni, do území okupovaných nacisty... Tyto učebnice Basic, nezbytně nutné jak pro oddíly commandos, tak pro letce, se omezovaly na základní slovní zásobu slov a obrátů, měly přispět k lepšímu porozumění s obyvatelstvem. Na Borech si v té době (1949–1951) odpykávali trest Němci, česky mluvili pramizerně, mýlili se v rodech podstatných jmen atd. Dostal jsem nápad tuto řeč „basic“ rozšířit mezi spoluvězně, a tak jsem ji na čtrnáct dní uvedl „do provozu“, než nás to přestalo bavit...¹⁴² Navíc básník podotýká, že Brno, jeho rodné mělo, bylo v té době dvoujazyčné – německé a české, s prvkem židovským – a že se nechal inspirovat taktéž double-think, newspeak¹⁴³ a současnou iracionální mluvou na schůzích, v novinách,*

¹⁴⁰ROTREKL, Zdeněk. *Sněhem zaváté vinobraní: výběr z poezie 1940–1989*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-025-x. s. 130.

¹⁴¹Tamtéž s. 135.

¹⁴²HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 156.

¹⁴³Newspeak je jazyk z knihy George Orwella 1984 (*Nineteen Eighty-Four*). Newspeak je založen na angličtině, která je zde jmenována jako Oldspeak, ovšem má velice zjednodušenou gramatiku a zúženou slovní zásobu. Takto okleštěný jazyk měl sloužit totalitně vládnoucí Straně k tomu, aby občané neměli ani výrazy k vyjádření nesouhlasu s politikou Strany.

absurditou české současnosti, v níž halasný optimismus se mívá s bezútěšnou realitou.¹⁴⁴ Každá totalitní moc se totiž snaží jazyk ovládnout či redukovat určitá slova a slovní spojení, aby se pro lidi stala nicneříkajícími. Že myšlení a jazyk jsou nerozlučně spjaty, že jedno nemůže existovat bez druhého, že jazykem se vyjadřují myšlenky, a tím pádem zkaženým jazykem se dají vyjadřovat zkažené myšlenky, je věcí nezpochybnitelnou. Poezie Zdeňka Rotrekla je nesnadná, podle Haráka spočívá tato obtížná interpretace také v mnohosti věcí, které se básník – syntetik – usiluje skrze své dílo sjednotit. Je to poezie, ve které básník čtenáři předestírá to viděné i myšlené, vyčtené i prožité, vědomé i podvědomé.¹⁴⁵ Je to poezie, která, ač jí to bylo znesnadňováno, si dokázala najít své místo v české literatuře. Ivo Harák si myslí, že je obdivuhodné, dokáže-li se do literatury navrátit básník vynuceně mlčící po dobu delší čtyřiceti let a že je ještě více obdivuhodné, není-li tento návrat jen jakousi úlitbou spravedlnosti, ale je podmíněn estetickými kvalitami díla, které umí být živé a hovořit jazykem současné literatury.¹⁴⁶

Rotrekl tak může být skutečně jakýmsi vzorem, čtenář v něm může vidět nezdolného hrdinu, s nímž si osud nepěkně zahrál, a který přes to všechno, aniž by si stěžoval, dokázat znovu vstoupit až na vrchol literatury.

3.2. Dílo Jana Zahradníčka (1905–1960)

Básník, esejista a překladatel Jan Zahradníček vyrostl v mnohačlenné sedlácké rodině, jeho rodiče počali sedmnáct dětí, z nichž se dospělejšího věku dožilo jen sedm z nich. Básník na své dětství rád vzpomínal a mnohokrát se v básních vracel k motivům spokojeného poklidného života jeho mládí.¹⁴⁷ Po absolvování gymnázia a nedokončeném studiu na Filozofické fakultě Karlovy univerzity (složil pouze nižší a vyšší knihovnickou zkoušku) se

¹⁴⁴HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7. s. 157.

¹⁴⁵ Tamtéž s. 126.

¹⁴⁶ Tamtéž s. 229.

¹⁴⁷ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. s. 154.

plně věnoval literární dráze. Kromě vlastní básnické tvorby překládal a byl lektorem několika nakladatelství.¹⁴⁸

Společně se svým švagrem, básníkem Janem Dokulilem, pomáhal ukrýt během druhé světové války manželku generála Ludvíka Svobody, za což byl později vyznamenaný. O několik let později byl však básník společně s dalšími katolickými intelektuály a spisovateli údajně vedenými Václavem Prokúpkem roku 1951 zatčen.¹⁴⁹ Za vybájenou velezradu dostává Jan Zahradníček trest 13 let odnětí svobody, trest mu byl nakonec snížen na 9 let (plně rehabilitován byl básník však až posmrtně v roce 1966), pravděpodobně se za básníka přimluvil u prezidenta Antonína Zápotockého Jaroslav Seifert. Pro dokreslení absurdity situace dokládáme následující větu z rozsudku: *Obviněný Jan Zahradníček pochází z kulacké rodiny a po absolvování filozofické fakulty se stal básníkem, který vybroušenou formou propagoval ty nejreakčnější názory vatikánské. Obviněnému Janu Zahradníčkovi byl trnem v oku socialismus, pokrok, on ve svých názorech byl věrným přísluhovačem Vatikánu, obdivoval se feudalismu a nenáviděl dělnickou třídu.*¹⁵⁰

Jan Zahradníček své první básně otiskl ve Studentském časopise v roce 1924, pravidelně přispíval do časopisů Tvar, Listy pro umění a kritiku a Akord, také publikoval v periodikách Archa, Host, Rozpravy, Literární noviny, Kvart, Lumír a tak dále.¹⁵¹ Ze sbírek vzniklých před vězněním se v práci věnujeme rozsáhlé skladbě *La Saletta*, psané v roce 1947 a sbírce *Znamení moci* (1951). Autor ale vstoupil do literatury již mnohem dříve sbírkou *Pokušení smrti* (1930) a *Návrat* (1931), kde vyslovil pocity životního vydědění, jsou charakteristické smutkem a fascinací smrtí. Nebezpečné zalíbení v sebelítosti a bolesti ale překonává v dalších sbírkách, např. *Jeřáby* (1933), v níž vystupuje ze svého osamocení a sbírka působí kladným, pozitivním dojmem, radostí ze života. Obdobně je tomu ve sbírkách *Žíznivé léto* (1935) a *Pozdravení slunci* (1937). Mezi válečné sbírky, ve kterých se ukazuje

¹⁴⁸MED, Jaroslav, PIORECKÝ. Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

¹⁴⁹ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4.159.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 160.

¹⁵¹ MED, Jaroslav, PIORECKÝ. Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

Zahradníčkovy odhodlání a víra, mezi sbírky, které reagují na pocit ohrožení národní existence za okupace patří sbírka *Korouhve* (1940), *Svatý Václav* (1946), *Stará země* (1946) a především námi analyzovaná *La Saletta* z roku 1947. V roce 1949 pak ještě vychází *Rouška Veroničina*, pololegálně, jako soukromý tisk u Pavla Parmy ve Frenštátě, vydání bylo ale antedatováno vročením 1947, 2. vydání pak vyšlo až osm let po básníkově smrti v Římě v roce 1968. *La Salettou* a torzem *Roušky Veroničiny* ovšem pro Jana Zahradníčka končí jeho vydavatelské možnosti a další dílo bylo zpřístupněno až po Zahradníčkově smrti. V roce 1951 Zahradníček dokončuje sbírku *Znamení moci*, v níž jsou pak patrné i básníkovy první tragické zkušenosti s komunistickým režimem.¹⁵² Dokončil ji nedlouho před svým uvězněním. *Znamení moci* za autorova života vydáno nebylo, text byl hojně opisován a šířen, nicméně s četnými chybami, posmrtné knižní vydání připravil Bedřich Fučík pro nakladatelství Čsl. spisovatel v roce 1969, ale náklad byl zničen a zachovalo se jen torzo, v roce 1983 byl pak nalezen autentický definitivní strojopis a poprvé byl použito ve *IV. svazku Díla Jana Zahradníčka* (samizdat 1984).¹⁵³ Ostatní básnické sbírky *Dům Strach* a *Čtyři léta* vznikaly za zcela mimořádných podmínek v průběhu devítiletého vězení Jana Zahradníčka v letech 1951–1960 či v krátké době několika měsíců jeho svobody.¹⁵⁴

Zahradníček byl 13. 6. 1951 zatčen v Brně, vězněn byl na Pankráci, na Mírově, v Leopoldově. V roce 1956 mu byla výjimečně povolena návštěva rodiny, nebyla to však návštěva veselá, jelikož jeho žena a děti byly hospitalizovány v nemocnici po otravě houbami. Žena a syn přežili, dvě dcery však zemřely. Přes příslib, že mu bude zbytek trestu odpuštěn, se po této další ráně osudu musel vrátit zpět do vězení na další 4 roky, do amnestie roku 1960 (odtud název sbírky *Čtyři léta*).¹⁵⁵ Po této dovolené se básníkovi a jeho ženě narodila roku 1957 dcera Marie.¹⁵⁶ Osud však zůstal k Zahradníčkovi krutý i nadále, když po návratu na

¹⁵²MED, Jaroslav, PIORECKÝ. Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

¹⁵³ZAHRADNÍČEK, Jan. *Rouška Veroničina: La Saletta; Znamení moci*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-047-8. Ediční poznámka: Miloš Trávníček. s. 144.

¹⁵⁴ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 465.

¹⁵⁵ MED, Jaroslav, PIORECKÝ. Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

¹⁵⁶ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. s. 161.

svobodu po pěti měsících Zahradníček umírá. Zemřel v bídě, zcela vyčerpan po fyzické i psychické stránce.

Za těchto podmínek tedy vznikaly poslední dvě sbírky, *Dům Strach* a *Čtyři léta*. Ačkoli Zahradníček musel většinu svých básní memorovat z paměti, v pankrácké věznici se mu podařilo svěřit básně napsané na rubu kriminálních formulářů strážnému Václavu Sislovi, který je zakopal na zahradě a až osm let po básníkově smrti je odevzdal Zahradníčkovu spoluvězni Františku Křelinovi. Ten básně bez konzultace se Zahradníčkovou ženou prodal Památníku národního písemnictví.¹⁵⁷ Václav Sisel (1919–1984), dozorce z pankrácké věznice o tom napsal: *Tyto vzácné rukopisy básní Jana Zahradníčka jsem uchovával v pracovním stole své kanceláře ve vězeňské tiskárně, kde jsem byl vedoucím. Učinil jsem tak proto, že mě o to Jan Zahradníček požádal. Znal jsem jejich hodnotu a vedlo mě přesvědčení, které mě utvrzovalo, že jednou musí přijít doba, kdy jím tvrzená nevinu bude prokázána. Moje přesvědčení se potvrdilo.*¹⁵⁸ Václav Sisel tak pro českou literaturu zachránil mimořádně silné básnické sdělení. Je nicméně značně obtížné určit chronologii básní, neboť byly zcela jistě zaznamenány až s časovým odstupem. Básně z vězení, které si Zahradníček pamatoval nebo je jinak zachoval, předal editorům Miloši Dvořákovi a Bedřichu Fučíkovi, kteří tyto verše spojili s básněmi vzniklými na svobodě a utřídili je do sbírek *Znamení moci* (posmrtně 1969), *Čtyři léta* (posmrtně 1981) a *Dům strach* (posmrtně 1969),¹⁵⁹ všechny tyto sbírky, společně s *La Salettou*, jsou součástí diplomové práce.

Vzpomínky, dochovaná korespondence a jiná svědectví nám předkládají obraz Jana Zahradníčka jako člověka velmi inteligentního, věřícího, pokorného, nekonfliktního, ale zásadového. Auru velkého charakteru vtiskl i svému subjektu díla, onomu spisovatelovu alter egu žijícímu vlastním životem v jeho dílech. Čteme-li Zahradníčkovy básně, poznáme, kdy básník na svět nadává, co se mu nelíbí, co kritizuje, poznáme jeho zbožnost, nikdy se však v básních neprojevuje nesnášenlivost, dogmaticnost nebo morální nadřazenost. Stejně tak se v básních neprojevují žádné politické tendence, pouze spisovatelova prozřetelnost člověka s otevřeným srdcem a očima. Může to znít jako klišé, ale vše, co se o autorovi dočteme, vše,

¹⁵⁷TRÁVNÍČEK, Mojmir. Vydavatelské poznámky in: ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0390-7. s. 466.

¹⁵⁸DOLEŽAL, Miloš. Navzdory bezútěšnosti nevládné stříbrný lipan hloubkou pluje. In: ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům Strach*. Praha: Vyšehrad, 2015. Verše (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-526-3. s. 112.

¹⁵⁹ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80 7029-085-4.

co z jeho básní vycítíme, je, že byl velkým básníkem, dobrým a ryzím člověkem. Trefným příkladem jeho spisovatelské noblesy, básnické duše a sedláckých kořenů budiž věta z jeho korespondence s Františkem Halasem: *Rád bych také čuměl na blankyt, ale zatím ho není vidět.*¹⁶⁰ Že byl opět umlčen jeden z velkých talentů, si myslí i takový kritik, jako byl F.X. Šalda, když už v roce 1931 říká, že *není pochyby, že se Zahradníčkem vstoupil do české poezie Někdo. Opravdový básník vyhraněného charakteru, muž, který žije intenzívním vnitřním životem a dovede mu dát již dnes často výrazný tvar.*¹⁶¹

Jak strašné muselo být pro člověka, který věřil ve svobodu a přesah umění, básní i ducha, věznění pro pouhou uměleckou a zbožnou existenci, kterou Jan Zahradníček ze samé podstaty svého bytí nemohl změnit. *Nevím, ale zdá se mi stále víc nemožné stavit proti sobě umělectví a vyznavačství. Vždyť umělec právě svým uměním, svým plnokrevným, nevykleštěným uměním vydává svědectví. Žádné jiné nemůžeš od něho – v jeho oboru – chtít.*¹⁶²

Počátky Zahradníčkovy tvorby (*Pokušení smrti, Návrat, Jeřáby*) jsou ovlivněny dobovým básnickým trendem, odklonem od poetistické hravosti, a naopak příklonem k dekadenci a expresivitě. V Zahradníčkově tvorbě se navíc od počátku objevuje křesťanská motivika, která se projevuje až barokními gesty a vizemi úpadku materialistické společnosti, které dále variuje, ale v zásadě neopouští až do konce své tvorby. Mojmír Trávníček ve svém doslovu o prvních sbírkách míní, že svět básníkův je ve sbírkách ohraničený bolestí, že je neurčitý, krajiny, věci a příběhy se v malátném šeru jen cize dotýkají básníkovy vlastního osudu, vše je poznamenáno marností.¹⁶³ Jedním z mezníků Zahradníčkovy tvorby je pak sbírka *Jeřáby*, která akcentuje svobodu, život a radost v něm, Jeřáby jsou výbuchem pozitivního gejíru, stejně jako *Žíznivé léto* a *Pozdravení slunci*.¹⁶⁴ To jsme na konci třicátých let, takže historický kontext doby ještě důvod k radosti nabízel. Na začátku čtyřicátých let však již Zahradníček pociťuje úzkost a dodává národu odvahu a sílu ve svých válečných

¹⁶⁰HALAS, František a Jan WIENDL (ed.). *Není dálky... vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930–1949*. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-591-X. s. 7.

¹⁶¹ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům Strach*. Praha: Vyšehrad, 2015. Verše (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-526-3. s. 144.

¹⁶²ZAHRADNÍČEK, Jan. O umění v kontextu tvorby a kritiky románu Kámen a bolest Karla Schulze. In: TRÁVNÍČEK, Mojmír a Petr HORA (ed.). *Sdílet věčné: studie, profily a kritiky*. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-05-6. s. 148.

¹⁶³ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům Strach*. Praha: Vyšehrad, 2015. Verše (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-526-3. s. 146.

¹⁶⁴Tamtéž s. 147.

sbírkách (*Korouhve, Stará země* atd.). Zahradníček ve své skepsi pokračuje i po skončení druhé světové války, vidí přetrvávající problémy, vidí, že narůstá atmosféra nenávisti a lži a v tomto rozpoložení píše *La Salettu* a *Znamení moci*. Motiv zkázy a trestu je hlavním tématem rozsáhlé básnické skladby *La Saletta*, kterou básník věnoval Jakubu Demlovi a která byla inspirována stým výročím zjevení Panny Marie na hoře La Saletta.¹⁶⁵ Ve vydání knihy *Dílo II* je před samotnou skladbou uvedena část textu podle sepsání Melanie Kalvatové, pasačky lasalettské, které se Panna Marie zjevila. Při hře s malým kamarádem Maximinem postavili baráček z kamení, který pojmenovali „Ráj“ a ve kterém se následně světice objevila a vyjevila poselství o nadcházející pohromě jako trest za to, že lidé nechtějí boží přikázání: *Nebude-li se chtít lid můj podrobti, budu nucena upustiti ruku svého Syna. Jest tak těžká a tolik váží, že ji nemohu již udržeti. Po celý čas co se pro vás lidi natrpím! Chci-li, aby můj Syn vás neopouštěl, jest mi prositi ho bez ustání. A vy lidé toho nedbáte. Marně budete se modliti, marně něco dělati, nikdy neodměníte muk, která jsem pro vás lidi podstoupila. – Dal jsem vám šest dní k práci, sedmý jsem si vyhradil a nechcete mi ho dopřáti. Právě to činí tak těžkou ruku mého Syna.*¹⁶⁶

Apokalyptická vize je vztažena k současné společenské situaci. Ve skladbě se střídá pásmo příběhu o zjevení na hoře La Saletta s popisy válečných vizí. Jako by se prolínal okamžik rozhovoru Panny Marie s prostou pasačkou s válečným ničením světa. Kontrast náboženské exaltace a zbídačeného světa vytváří zvláštní napětí básně, subjekt díla zde podává útrpná svědectví svého času, nastavuje zrcadlo obrazu války:

Nastal podzim

Bylo to po veliké válce, ulice rozbourány

bylo to před velikou válkou, ulice postaveny

Léto od nás odcházelo jako dosud žádné léto

Stmívalo se, růže šly spát, děti se s pláčem

*probouzely, jako by jim kdosi bránil růst*¹⁶⁷

...

¹⁶⁵ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II*. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0390-7. s. 464.

¹⁶⁶Tamtéž s. 221.

¹⁶⁷Tamtéž s. 226.

*Ta, která nepromluvila od svatby v Káni
mlčíc i na Golgotě
toho dne poprvé po více než osmnácti stech letech
dává se do řeči s pasačkou Melanií Calvatovou
i s jejím druhem maličkým Maximinem¹⁶⁸*

Skladbu *La Saletta* můžeme vnímat jako předobraz totalitní společnosti, strach z totalitní moci.¹⁶⁹ Subjekt díla vyjadřuje strach z budoucnosti, uvědomuje si, že válka nic nevyřešila a že lidstvo stojí před dalším temným obdobím. Tato domněnka však nevychází ani tolik z erudovanosti politologické, jako spíše z morálních zásad vycházejících ze silné autorovy víry. V básni je reflektováno zděšení z bezbožné společnosti, jejího konzumu a přesvědčení o vlastní moudrosti a velikosti:

*řihající pýchou
a zatím jejich slova se potloukají
co nejdále od pravdy*

*Výsměch dost krutý si tu ztropila z jejich vychloubání
že znají, jak se dělá sněhová vločka
že znají, jak se dělá jitro
že znají, jak se dělá úsměv neviňátka¹⁷⁰*

Vize úpadku, násilí a utrpení se v této předvěžeňské poezii zdá poněkud odosobněná, je apokalyptická, působí jako věštba, není v ní však přítomen fyzický prožitek. Jako by zde doznívala dekadentní hra se slovy a s vyžíváním se v obecném utrpení:

¹⁶⁸ ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 227.

¹⁶⁹ MED, Jaroslav, PIORECKÝ, Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

¹⁷⁰ ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 228

*brk vytržený z křídel anděla padlého
oni smáčejí v kalamářích
plněných krví
nových bojišť
nových popravišť
a píší
útrpná svědectví časů svých¹⁷¹*

Ke konci skladba *La Saletta* graduje, příběh ustupuje do pozadí a v centru zůstává zlá předtucha, vize záhuby a zároveň apel k napravení, k nalezení správné cesty, k návratu k morálce a Bohu:

*Všechny mrtvé skutky se skácely na mne
má ruka přibita pohořím tíhy jejich
a já bez ní, abych se ukázat mohl
trhlinu propasti
kam nás to táhne¹⁷²*

...

*Aby se tak Evropa vrátila k své první lásce
holdujíc Beránkovi
aby se tak můj národ vrátil
svatý Václave¹⁷³*

Celá skladba *La Saletta* je postavena na mariánském kultu a křesťanské motivy se v básni pravidelně objevují s tendencí zápisu s velkým písmenem i u těch biblických témat, která běžně zapisujeme s písmenem malým:

Stojím a stojí Kříž¹⁷⁴

¹⁷¹ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 233.

¹⁷²Tamtéž s. 251.

¹⁷³Tamtéž s. 252.

¹⁷⁴Tamtéž s. 241.

*na cestu od člověka k Bohu*¹⁷⁵

Jedním ze zajímavých motivů, který koreluje se symbolikou křesťanskou, je hmyz, kterému je připodobněna lidská malost, bezvýznamnost:

Nehledám svůj smysl jen v budoucích rojích

jsa přece víc než trubec

a vůbec

hmyzím tím drilem pohrdaje

...

děším se mravenišť okusujících krabičku od zápalek

děším se stád

přežvykujících od rána do večera

*jediný žvást*¹⁷⁶

Ve sbírce *Znamení moci*, která byla také napsána před vězněním, jako by autor rovnou skočil do stejné obžaloby, která vygradovala na konci skladby *La Saletta*. Zatímco tam začal opatrně a postupně popisem příběhu o pasačce, zde se motivy zhnusení a apokalypsy objevují ihned, jako by zde subjekt díla již nepřipouštěl jinou možnost než brzký zánik lidstva, pochmurná vize se ještě více zesiluje, téma je téměř totožné, ale obžaloba je ještě patetičtější:

Báseň 1

Staré závazky beztak už mrtvé z nich tiše padaly

v tom malomocenství zhoubnějším než lepra tropická

neboť slyšet bez uší, dýchat bez nosu, hovořit bez jazyka

nebylo nikdy ani tak zlé ani tak nemožné jak tento stav

...

Až najednou jim bylo řečeno, že neměli dětství

*že nikdy nebyli mladí, že nikdy nezestárnou*¹⁷⁷

¹⁷⁵ ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 243.

¹⁷⁶Tamtéž s. 243.

¹⁷⁷Tamtéž s. 254.

Sbírka *Znamení moci* je charakteristická těžko uchopitelnými vizemi, ještě umocněnějším pocitem zmaru, zániku, trestu, hlouposti, omezenosti, pokrytectví a bezbožnosti lidí. Oproti předchozímu dílu se subjekt díla ještě více noří do nejistoty, popisuje problém, který definuje na základě nejasností a rozporů, jako by se obracel k nicotě:

Báseň 1

*Sem tam se někdo pokřičoval
ale pořád nebylo ještě jisto
zda je to kříž na počátku čehosi nového
nebo zda podle všeho
Křižování bude potřeba opakovat*

...

*Nebyli studení a nebyli horcí
Odporná příchut' vlažnosti nutila Boží ústa
s hněvem je vyplivnout¹⁷⁸*

Takřka se zdá, jako by v *La Salettě* bylo vyřčeno proroctví a varování, které ve *Znamení moci* přechází v následující trest, v souladu s tím graduje barokní pekelná rétorika. Uvádíme příklady z básně 3:

*Když nechtějí připustit, abych byl pánem jejich domů, jež stojí
abych vstupoval v jejich těla teplá a plná krve
budu pánem jejich sutin
budu pánem jejich kostí¹⁷⁹*

Zahradníček, ač z jeho tvorby čiši jakási noblesa a vzdělanost, se mnohdy nebojí užít příměrů, které jdou až na dřeň a akcentují nihilizaci hodnot. Existenciální a dekadentní rétorika se mísí s hrůznými výjevy biblickými:

Jako by se dusily zácpou ve střevech odpadového vedení

¹⁷⁸ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 257

¹⁷⁹Tamtéž s. 259.

*a výkaly se jim rozlévaly pod omítkou.*¹⁸⁰

Pochopil jsem:

Krev Beránka Velikonočního skrápěla všechny

a přes celou historii

*rozptýlené kosti Adamovy se sbíraly s úpěním*¹⁸¹

Podobně pak i v následující sbírce *Dům a strach* v básni *Nanebevzetí*:

Hrob náš,

*řeknou a dál rozhazují své chrchle, své nedopalky*¹⁸²

To, jak se lyrický subjekt obrací ke konci skladby *La Saletta* k víře, je patrné také ve všech dalších sbírkách, s každým dalším dílem, s každým dalším utrpením se básně víc přiklání k naději a víře, patrně například ve sbírce *Dům Strach* v básni *Na první dopis z domova*:

Zuby nehty já naděje držím se.

*Věř mi. Tma přejde. K vám vrátím se zas.*¹⁸³

či v básni *Návrat* z té samé sbírky je víra spojena s nadějí:

Byla to vzpoura. Bůh trpěl a člověk ponížen.

Všechno přešlo.

Nevidíš, kdo by po tobě kamenem hodil,

kdo by tě věznil či vyslychal. A ty sám

nechováš v srdci zášť k pranikomu.

¹⁸⁰ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 262.

¹⁸¹Tamtéž s. 261.

¹⁸²Tamtéž s. 299.

¹⁸³Tamtéž s. 292.

Tolik jsme všichni ztratili.

*Tolik doufáme.*¹⁸⁴

Obě Zahradníčkovy sbírky vyobrazují rozvrat a rozpad lidstva, ať už toho materiálního či morálního. Subjekt díla se cítí spoluzodpovědný za tuto zkázu, má strach a hrůzu z příchozího, zároveň ale touží po obnově. *La Saletta* a *Znamení moci* jsou tedy protknuté proročnou vizí.

Ve sbírce *Dům strach*, která už patří k dílům vězeňským, dochází k posunu motivu od celospolečenského zániku ke strachu a utrpení subjektu díla, je zde posun k osobnímu prožívání. Miloš Doležal říká, že ve sbírce *Dům strach* je básník intimně sevřený a citlivě koncentrovaný.¹⁸⁵ Kritika úpadku společnosti a všeobecné krize se paradoxně v dobách nejhorších osobních muk proměňuje směrem až k jakési mučednické smířenosti, kdy lyrický subjekt za utrpení děkuje, například v básni *Návrat*:

A já slzami zalit zas oddychuji, dík vzdávám.

...

Pohrávají se se mnou jako kočka s myší.

Sbohem, má ženo, a sbohem, vy doma.

Je radost, je radost, je radost

i tady dole, kde žal světa dno má.

I mezi tím smutným nábytkem vězeňským

*Ze dřeva getsemanského.*¹⁸⁶

¹⁸⁴ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II.* Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0390-7. s. 369

¹⁸⁵ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům Strach.* Praha: Vyšehrad, 2015. Verše (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-526-3. s. 114.

¹⁸⁶ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II.* Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0390-7. s. 289.

Z této ukázky je pak pochopitelně patrný i prostor, ve kterém se báseň, navíc příznačně nazvaná *Co zpíval kos zatčenému*, odehrává. Je to komunistický kriminál. Velmi sugestivně pak působí, když lyrický subjekt vypráví, jak jeho zatčení prožíval jeho syn:

A zatím kus dále přes několik domů

můj synáček s matkou jdou sousední ulicí.

Očima ještě v ráji

Nechápe, proč jsem tak nakvap odcházel

Onehdy ráno, když pro mě přišli cizí lidé.

Proč maminka plakala.¹⁸⁷

Vězeňská cela je popsána jako místo tmavé, zoufalé, špinavé, plné jakýchsi příšer, jako místo samoty, například v básni *Slunce v cele*:

Nač jantarem světla vykládat

tu schránku tmy, bídy, úzkosti zoufalé

...

Nač oživovat stěn špinavou škrabanici

v tom bříše hrobu přihlížet motanici

havěti, jež ohavně rozlézá se

po zdech a po podlaze.

...

Tlama za tlamou tmou rozvívá se a šklebí.

V třesknutém tichu řev rouhání jejich se nese k nebi.¹⁸⁸

¹⁸⁷ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II.* Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 290.

či v básni *Kněží v žalářích*:

*Jsem sám a v druhých celách jsme taky sami.*¹⁸⁹

Ve sbírce *Dům strach* je zároveň velice expresivně vyjádřena lidská poníženost a nemohoucnost vzdorovat lidskému osudu, konkrétně například v básni *Pozdrav*, kde je popisováno, jak se člověk adaptuje na vězeňskou situaci, jak se stává otrokem primitivních pudů, hladu a jak je při všem tom mučení těžké zůstat oním nemateriálním duchovním člověkem:

V zajetí potřeb nejprostších

cítíme ponižující přitažlivost moci břicha.

To labužnictví hladu, ten žužlavý pohyb úst naprázdno,

*kdykoli v chodbě miskami zaharaší a cinkne klíč.*¹⁹⁰

Ve sbírce *Dům strach* se opět pochopitelně objevují křesťanské motivy (Zmrtvýchvstání, Jezulátko, Jeruzalém nebeský atd), objevují se explicitní aluze na Pannu Marii, například v básni *Nanebevzetí*:

Apoštolové se potom rozešli.

A Panna Maria dál nemohla chodit

*Po tváři svého syna.*¹⁹¹

Ve sbírce se také objevuje láska k dceři a láska k synovi, jedna z básní se přímo jmenuje *Chlapečkovovo ráno* a další *Dceři* či *Své dceři*. V těchto básních je něha naprosto odzbrojující:

Co se stalo

mezi hvězdami, mezi lidmi,

¹⁸⁸ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 297.

¹⁸⁹Tamtéž. s. 301.

¹⁹⁰Tamtéž s. 337.

¹⁹¹Tamtéž s. 299.

jaký průvan surové nezbytnosti tě odvál

daleko od mých očí,

dcero má, plamínku rozkřísnutý¹⁹²

Mariánský kult můžeme cítit i v popisu a vzpomínání na ženu, která je zde něžná, krásná, moudrá, trpící, matka, dcera i žena, proto evokuje kult světice, zde úryvek z básně *Dopis ženě*:

Ty také tam jdeš. Do kostela

a potom po nákupech. O děti starost máš.

Plno zjevení se ti dostalo od nich.

Plno zázraků mohla bys dosvědčit.¹⁹³

To se bude opakovat i v další sbírce *Čtyři léta*, například v básni *Ruce ženy*:

Ty ruce ženy, tu ruce mladé matky,

dva andělé ostražití a horliví,

po celý den tak naspěch mají ...Ach ukaž,

těch píchanců. Ale nevadí. Těch oznobenin.

od chladu a vody. Ale nevadí. Přes celou zimu budou vonět

láskou a domovem¹⁹⁴

či v básni *Návrat*:

Manželství sní se – modrá mapa dálky,

jež blízkostí se stane nejbližší

vracejícím se z žalářů a z války,

až v hlase ženy slunce uslyší.

Z jejích očí jak z otevřených oken

¹⁹²ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II.* Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0390-7. s. 339.

¹⁹³Tamtéž s. 346.

¹⁹⁴Tamtéž s. 377.

*v zelenou propast popatříš,
oslněn znovu paží, šjí, bokem,
skloněním křehkým, které neslo kříž.*¹⁹⁵

To, že Zahradníček vzpomíná na své děti a na manželku, je pochopitelné, je totiž přímo vyrván z čerstvě založené rodiny. V době, kdy je zatčen, jsou totiž básníkovu synovi Honzíkovi tři roky, dceři Zdislavě jeden a půl roku a dcera Klárka je stará teprve tři týdny. Když se prý spisovatel Josef Knap setkal se Zahradníčkem na společné pankrácké cele, utkvěl mu obraz, jak se Zahradníček snažil chvíli před usnutím alespoň na chvíli odprostit od vězeňského prostředí. Aby se mohl alespoň na chvíli soustředit jen sám na sebe, přetahoval si prostěradlo přes hlavu, přičemž mu vykukovaly z kavalce vyhublé, kostnaté nohy. Fotografie svých dětí u sebe ale mít mohl, to měl povolené.¹⁹⁶

Lyrický subjekt několikrát vyjadřuje znechucení nad průměrností lidí. Například ve skladbě *La Saletta* latinským citátem z Nového zákona *Misereor super turbam*¹⁹⁷, tedy „je mi líto zástupu“.¹⁹⁸ Stejně tak ve sbírce *Dům strach: ruce s úpěním zdvižené z té potopy prostřednosti*.¹⁹⁹ V kontrastu k malosti člověka přirovnaného k hmyzu se objevují moderní, veliké termíny, které člověka nezměrně přesahují – vize vesmíru, ale i buněčného světa. Tato velikost se zde propojuje s vnímáním pozemského světa, s běžnou realitou, což vytváří jakési napětí, kontrast, díky kterému si recipient uvědomuje rozsáhlost a velkolepost celku, na který Zahradníček poukazuje. Tento kontrast velkého a malého jistě koresponduje s autorovou vírou a s prvky již dávno se objevujícími v katolické literatuře, například ve skladbě *La Saletta*:

práce své vypocené

¹⁹⁵ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s.433.

¹⁹⁶Tamtéž s.115.

¹⁹⁷Tamtéž s. 225.

¹⁹⁸BibleServer. *Marek 8* [online]. ©2017. Aktualizace hesla 2011 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.bibleserver.com/text/CEP/Marek8>

¹⁹⁹ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 331.

*zalepoval buňky mezistěnu neskutečného*²⁰⁰

či ve skladbě *La Saletta*:

Stojím na planetě naší rychle se otáčející

pod nohama roj sluncí a nad hlavou

*lesy a moře a domy v záři své*²⁰¹

Obdobně je tomu i ve sbírce *Znamení moci*:

Bylo to nesmírné chmurné panorama

*otáčivého jeviště planety Země*²⁰²

Ve sbírce *Dům strach* pak velkolepost světa již není tak děsivá, jelikož obecně ač se sbírky stávají postupem času více intimními, vztaženými k všední realitě, přestává být lyrický subjekt básně tím nejdůležitějším na světě, uvědomuje si sounáležitost s celým vesmírem. Zároveň se však objevuje frustrace ze samoty a neschopnosti se s celým tím velkým systémem propojit, cítíme to například v básni *Samovazba*:

Jsme každý sám.

Kapka hučící řeky veškerenstva.

A když na sebe klepáme,

je to klepání horníků zasypaných mnoho set metrů pod zemí.

Jsou to signály z Marsu.

Nikdy jsme se neviděli, nesmluvili jsme znamení nebo klíč,

*podle něhož by se dešifrovat se daly ty depeše vzájemné.*²⁰³

²⁰⁰ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček. Dílo II.* Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 243.

²⁰¹Tamtéž s. 239.

²⁰²Tamtéž s. 266.

Ve všech sbírkách je pak přítomný motiv osamocení a izolace, který variuje. Tento motiv se vyvíjí od osamělosti dané ponejprv dekadentní básnickou náladou, barokní rétorikou náboženství a válkou až k naprosté izolaci vězněného člověka. Paradoxně čím skutečnější byla autorova samota, tím méně dramaticky a velkolepěji ji popisuje. Původní sbírky vyjadřují emoce spíše přepjaté, které na čtenáře působí velmi silným dojmem, pozdější sbírky pak na intenzitě ubírají, například ve skladbě *La Saletta* je odcizení vyjadřováno jako odcizení morální, vlastenecké, všeobecné:

*Láska je sama, matka je sama, vlast je sama*²⁰⁴

Lyrický subjekt pracuje s časem, zdá se, že gramaticky použitý čas není nahodilý, ale koresponduje s vyjádřením času jako symbolu. Ve skladbě *La Saletta* dochází k jakémusi lyrickému bezčasí, čas je bezpříznakový:

Chvat hodin

ani pomalu, ani rychle

chvat hodin, však s nekonečnou vážností

*dopřáváje času i uschlému listu*²⁰⁵

Například téma zjevení se usouvztažňuje k několika časovým rovinám básně. Jako by vše popisované patřilo pouze do okamžiku zjevení. Dochází k jisté mlhavosti a střípkovitosti příběhu:

Protože druzí by ji patrně neposlouchali

anebo jen na půl ucha

pospíchajíce od ničeho k ničemu

pod stropem oblohy popraskané

rozpráví s Melanií a Maximinem

*usmívá se, chláholí vlidně*²⁰⁶

²⁰³ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 320.

²⁰⁴Tamtéž s. 234.

²⁰⁵Tamtéž s. 242.

²⁰⁶Tamtéž s. 229.

I ve sbírce *Znamení moci* dochází k symbolickému prolínání času prolínáním všech gramatických časů:

jsouce zde a zároveň na všech místech

*Jim patřila země, jim patřil příští čas*²⁰⁷

Subjekt díla se posunuje k osobnějším prožitkům, téma se zužuje od celé společnosti k životu jednoho člověka, to se projevuje i v užití času. Ve vězeňské tvorbě dochází k přítomnění času. Vše, co lyrický subjekt dělá, prožívá, nad čím přemýšlí i na co vzpomíná, se děje tady a teď, zde báseň *Co zpíval kos zatčenému* ze sbírky *Dům strach*:

Zní kloakové povrkávání harmonik.

*Zní vrískot činžáků, jež plivají chodce a zas je lížou*²⁰⁸

I ve sbírce *Čtyři léta* se střídá čas přítomný a minulý, například v básni *Oběť Abraháмова*:

*Bylo ještě nedávno po potopě. Svítalo.*²⁰⁹

Či v básni *Vežmi a jez*:

Jdeš po mezi, kde podzim vřesem voní.

*Spěchají prudce na větrném voze.*²¹⁰

Ale především je čas v této sbírce natažený, pomalý, hrozivý, ale i rychlý, jako by se stával lyrickému subjektu hrozbou. Nejen pro nekonečné chvíle osamocení a otupování ducha během hodin zírání do zdi, ale i pro strach z toho, že venku čas plyne a on tomu nemůže být přítomen jako v básni *Hodiny*:

Jak hrozba, jak odkaz, věno

hodina za hodinou

²⁰⁷ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 269.

²⁰⁸Tamtéž s. 289.

²⁰⁹Tamtéž s. 397.

²¹⁰Tamtéž s. 396.

přicházejí a minou.

Zjevuje se, co utajeno.

...

Hodina stejná a přec jiná

balvanu, louce, motýlům.

Hodina zahrad, zlatý šum,

horký dech práce od včelína.²¹¹

S motivem a vnímáním času souvisí také motivy cykličnosti, střídání ročních období, dne a noci v *La Salettě*:

od minulosti k budoucnosti

od tmy do světla

...

den v noci, v jeseni jaro, v plodu květ²¹²

Ve stejné tendenci posunu od obecného k osobnímu se proměňuje také vypravěč Zahradníckovy poetiky. Ve skladbě *La Saletta* se střídá a prolíná vyprávění první a třetí osoby:

má ubohá slova rozprášená od posledního útoku

X

Mudrci, věštci, hadači, kouzelníci

překřikovali se navzájem

a překřikovali zvony²¹³

²¹¹ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 406.

²¹²Tamtéž s. 239.

²¹³Tamtéž s. 225.

V dalších sbírkách vypráví lyrický subjekt především v první osobě, která se v poslední, nejsmířenější a nejpokornější sbírce *Čtyři léta* opět posouvá k obecnému vypravěči, k jakémusi obecnému hlasu, který mluví za „nás“ i za „ně“. Zároveň je tento vypravěč velmi intimní a osobní, protože často vede dialog, promlouvá ke konkrétnímu „ty“. Ukázky z básní *Cesta na hřbitov*, *Přehráno na varhanách* a *Usměj se ještě:*

Zem křížem znamenáš,

a nežli položíš jej, na srdce tiskneš květ.

...

Náhrobek živoucí jdeš jarní zem. Pro ně

*oči sis sušila šátkem vánků.*²¹⁴

Tak jdem.

*Co krok to krok.*²¹⁵

Co vidím ted'?

*Osiřelou rukou tvou levou*²¹⁶

Také se proměňuje přístupnost a srozumitelnost básní. Od velkých dekadentních gest k jasné úspornosti sdělení. *Básník opustil poválečnou apelativnost a obrátil se k lyrice převážně reflexivní, k existenciální meditaci nad těžkou osobní situací i nad tragickým úmrtím svých dětí. Utrpení konfrontuje s opravdovostí náboženské víry, která mu posléze dává smysl, proměňujíc jej v radost pokorně přijaté oběti.*²¹⁷ V básni *La Saletta* se lyrické pasáže prolínají s částmi popisnými až epickými, je však nutné znát příběh o lasalettské pasačce, aby recipient

²¹⁴ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 388.

²¹⁵Tamtéž s.383.

²¹⁶Tamtéž s. 392.

²¹⁷MED, Jaroslav, PIORECKÝ, Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

tuto epičnost v textu vnímal. Ve sbírce *Dům strach* je již posun k explicitě velmi znatelný, těžko uchopitelné symboly, volné verše s náznakovou interpunkcí se proměňují k epickému úspornému zobrazení surové reality. S tím souvisí i proměna motiviky, od velkého neuchopitelného se básník posunuje k popisům běžných motivů, které se z pozice subjektu, který pouze přežívá a vzpomíná, zdají natolik vzdálené, že si zasluhují básnického zachycení. Ve sbírce *Dům strach* se opakují motivy ulic, chodců a výjevů životů ve městě, báseň *Ve dvě hodiny v noci*:

Ve dvě hodiny v noci vlak z Brna vyjíždí.

*Slyším jeho vzdalující se dusot, vzduch čistý je.*²¹⁸

Ve sbírce *Čtyři léta* tyto motivy přetrvávají, navíc je zde však větší posun směrem ven, lyrický subjekt utíká z toho domu strachu ven do přírody, líčení tohoto motivu však stále zůstává jakoby civilní, zde báseň *Přehráno na varhanách*:

Ta prudká vůně vadnoucích růží navždy nám

*Jak slzy chutnat bude, jak vzpomínka plačtivá*²¹⁹

Proměna poetiky je patrná také v rozsáhlosti básní, od dlouhé skladby *La Saletta* s volným veršem a náznakovou interpunkcí ke sbírce *Znamení moci*, která je sice formálně rozkouskovaná do kratších očíslovaných celků, které však jako by tvořily jednu rozsáhlou skladbu, ke kratším básním z vězeňského období o několika slokách, které jsou jednoduše pojmenovány. Ve sbírce *Dům strach* se objevují básně s věnováním, básně se tak stávají koncentrovaným dialogem s milovanou osobou, subjekt díla prostřednictvím krátkých básní sděluje to, co se zdá nekonečné. Opět jako by se projevoval jakýsi mystický, katolický a jistě i lidský přesah reálného autora zastoupeného lyrickým subjektem.

Čtenář očekává, že se v poezii katolického básníka objeví množství biblických motivů, což je jistě pravdou, objevuje se ale také kritika úpadku lidstva, konzumu. Nemáme však pocit, že bychom četli dogmatického kněze, který dělí společnost na dobré křesťany a ty druhé. Naopak u Zahradníčka zcela převládá pohled pokorného katolíka, jehož víra je velmi osobní a s lidským přístupem. Velkorysost a jakási velikost jeho křesťanství je patrná

²¹⁸ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmir Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 293.

²¹⁹Tamtéž s. 382.

například v básni *Ó Simone Weilová* věnované francouzské filosofce a mystičce, Simone Weilové, ve které vyzdvihuje ryze nekatoлика nad víru pokrytců:

*A budeme se stydět před tou dívkou,
jež nepřekročila nikdy práh církve
zůstávajíc dál s těmi, kteří jsou na tom nejhůře.*²²⁰

Pokud bychom měli nějakým způsobem reflektovat proměnu poetiky Jana Zahradníčka, můžeme říci, že se jeho poezie proměňovala směrem od obecného k osobnímu, od nepřístupného k explicitnímu. Dekadentní nálady a vize dalších katastrof, které Zahradníček dokázal velmi racionálně vytušit, se v situaci bezprostředního strachu o vlastní život paradoxně zmírňují. V subjektu díla se pak projevu Zahradníčkova snaha vyrovnat se s vlastní vírou, křesťanské symboly tu nefungují ve smyslu osvěty pro ostatní lidi, nýbrž pro nalezení vlastní hluboké duchovnosti a síly.

3.3. Dílo Václava Renče (1911–1973)

Václav Renč, narozený 18. listopadu 1911, byl básník, dramatik, literární a divadelní kritik, překladatel, autor loutkových her a poezie pro děti. Po maturitě na České státní reálce v Praze se zapisuje na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity, kde studuje obory filozofické a lingvistické, zde je i promován na doktora filozofie. Při studiu v Praze se mimo jiné seznamuje například i s Josefem Kostohryzem. Literárně debutoval už v roce 1927 ve Studentském časopisu (pod pseudonymem Jarka Štít), ale přispíval také stejně jako ostatní analyzovaní básníci do jiných časopisů jako například do periodik *Akord*, *Lumír*, *Listy pro umění* a *kritiku* atp. V roce 1933 vydává Renč svou první básnickou sbírku *Jitření*, kterou kladně hodnotí i F. X. Šalda, tuto sbírku následuje v roce 1935 sbírka *Studánky* a v roce 1937 sbírka *Sedmihradská zem*. Roku 1936 se Renč žení s Alenou Sedlákovou a mají dvě děti, syna Ivana a dceru Zuzanu. Renč překládá z francouzštiny, němčiny a polštiny, v roce 1938 vydává sbírku *Vinný list*, v roce 1940 pak sbírku *Trojzpěvy* (cyklus dvanácti ód), které budeme v naší práci analyzovat coby sbírky předvěžeňské. Během války se pak Renč soustřeďuje na tvorbu dramatickou, po osvobození Prahy v roce 1945 Renč přesídluje z Prahy do Olomouce, kde se

²²⁰ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7. s. 303.

stává dramaturgem tamního divadla, následně přijímá nabídku z Brna, aby se stal šéfdramaturgem činohry, zde je také 21. 5. 1951 zatčen a souzen v uměle vykonstruovaném procesu s tzv. Zelenou internacionálou, přičemž je mu vyměřen trest 25 let odnětí svobody. Jeho manželka v tu dobu čeká jejich třetí dítě, syna Václava, v době jeho narození je už ale Renč ve vězení. V roce 1952 je eskortován do Leopoldova, ale vězněn je i v brněnském Cejlu či na Pankráci. Převážně v Leopoldově pak vznikají jeho vězeňské sbírky, které budeme také analyzovat, a to proslulá *Popelka Nazaretská*, *Setkání s Minotaurem* či *Skřivani věž*. *Popelka Nazaretská* a *Setkání s Minotaurem* vyšly poprvé v roce 1969, *Skřivani věž* v roce 1970. Poté byl Renč opět na dlouhá léta vymazán z české literatury, i tak ale za sebou Renč nechal jistý otisk. Jeho básně totiž působily na spoluvězně, vzpomíná na to i Vlastimil Klíma: *Již zesnulý, vysoko ceněný básník a překladatel Václav Renč, s nímž jsem náhodou seděl společně na lavici obžalovaných v jedné „skupině“, ačkoliv jsme se předtím neznali, napsal tajně v Leopoldově baladický soubor k uctění Panny Marie – nádherný básnický i obsahově. Byl mnohokrát opisován a tajně rozšiřován.*²²¹ Po velké amnestii v roce 1960 je Renč převezen z Leopoldova do Valdic, je zde přidělen do prádelny. Ve Valdicích byl Renč jeden z mála vězňů, který měl povolen sešit pro „legální literární činnost“.²²² Je třeba ale vzít v úvahu, že všechny roky předtím byla situace ohledně možnosti jakkoli si svou tvorbu zapisovat o mnoho horší. Když se prozradilo, že Renč si zapisoval už něco v Leopoldově (to byl právě již zmiňovaný baladický soubor k uctění Panny Marie, později vzniklá *Popelka nazaretská*), musel na celé měsíce na samotku. Samotky jsou jakýmsi vězením ve vězení samém, je zde ještě tvrdší režim. Říká se, že někteří mladí vězni se učili Renčovy básně nazpaměť a pak je roznesli do jiných věznic.²²³ Je třeba dodat, že možnost zapisovat si svou tvorbu, pochopitelně v omezeném množství, dostal Renč až na poslední dva roky svého věznění, v roce 1962 se totiž vrací na tzv. druhou amnestii domů a zanedlouho potom, v roce 1973, umírá na rakovinu střev, ale už v Leopoldově je jeho zdraví značně podlomené.²²⁴ Jaroslav Hošek, spoluvězeň Václava Renče pak vzpomíná, že například takový Jan Zahradníček žádný takový „legální“ sešit k zapisování neměl a že si všechny své verše musel pamatovat. Dál Hošek vzpomíná, jak jel jednou s Renčem eskortou, autobusem, z Valdic do Hradce Králové, jak jim bachaři nedali

²²¹DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952-1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1. s. 249.

²²²HOŠEK, Josef. Cesta z Valdic do Hradce Králové. In: RENČ, Václav a Květoslava NERADOVÁ. *Podoben větru: Výbor z básnického díla*. Ilustrovala Markéta MALCOVÁ. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-076-1. s. 7.

²²³Tamtéž s. 11.

²²⁴ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. s. 117-120.

pouta a jak se dokonce mohli mezi sebou potichoučku bavit. Hošek vzpomíná, že byl nádherný jarní den, plný svět, s modrou oblohou a jak je oba fyzicky bolely z té krásy očí. Byli totiž zvyklí pouze na obraz oprýskaných zdí, zamřížovaných oken a ohavných hnědých vězeňských šatů. Z autobusu viděli chodit lidi v různobarevných šatech a Renč a Hošek si chtěli uchovat tyto okamžiky napořád, když prý jeli kolem zlatavého pole, Renč ho nazval „roztaveným sluncem“. Z těchto zakonzervovaných okamžiků pak prý čerpali do konce mnohaletých vězení.²²⁵ K básníkovu umlčení dochází mezi léty 1948–1969 a bohužel i dnes zůstává jeho dílo čtenáři nepoznané, což se tato práce pokusí do jisté míry napravit, neboť jak vtipně jednou podotkl Ladislav Jehlička, je dobře, že Renče zavřeli, protože kdyby ho nezavřeli, byl by dneska národním umělcem, a to by mu jistě nikdo z nás nepřál...²²⁶ Renčovo počáteční literární dílo je ovlivňováno silnou křesťanskou spiritualitou. V básnické tvorbě z třicátých let (*Studánky*, *Sedmíhradská zem*, *Vinný lis*) je velice silně zastoupena přírodní motivika, rým je pravidelný, sloky jsou krátké, verše působí spontánním dojmem, jsou lehké, svěží, ozdobné. Převládá citovost a smyslovost. Tematizována jsou roční období, někdy se toto téma objevuje přímo v názvu básni *Vinného lisu*, například *Pěšina podzimem*, *Jaro*, *Září*, *Čtyřverší podzimu* atd, jindy ho nalézáme v textu:

Jen tiše tak, jak jaro ve vrbině

*se probouzí můj tichý zpěv, když svítá*²²⁷

Stejná symbolika se pak objevuje i ve sbírce *Trojzpěvy*, kde se roční období tematizují přímo v názvech básni (*Óda na jarní vítr*) či opět v textu:

Jako by obloha jarní v okamžik jeden

*roucho své mořské shrnula do čela bouří*²²⁸

V obou sbírkách se často tematizuje motiv krajiny a potažmo země jako nositelky života, ale zároveň i symbol konečnosti a zániku, objevují se i symboly země, jako je voda, vzduch a oheň:

²²⁵HOŠEK, Josef. Cesta z Valdic do Hradce Králové. In: RENČ, Václav a Květoslava NERADOVÁ. *Podoben větru: Výbor z básnického díla*. Ilustroval Markéta MALCOVÁ. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-076-1. s. 8-9.

²²⁶Tamtéž s.13.

²²⁷RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4. s.130

²²⁸Tamtéž s. 206.

*V hluboku země nadlouho se ztrácí
a potom písni sprchne na cokoli.²²⁹*

*Země je všechna připravena k hodům,
sleťte se, ptáci jitřních chval.²³⁰*

*Ty příteli, jsi všemu blíž,
vodám, v nichž smrtí vzhází zrno.
Však ani ty nám nepovíš,
kam, v jakou žeň se proudem hrnou.²³¹*

*A po zemi je doprovází stín
a skrze stín se k zemi navracejí,
když ukusili vína svobody.
Pak obtíženi kápím nových vín
jdou nepoznání všemi národy,
jak ve vzduch oděni jsou do nadějí.²³²*

Ve vztahu k zemi a národu je ale lyrickým subjektem i vyslovena obava, můžeme se domnívat, že básnický subjekt reaguje na Mnichovskou zradu, cítí vinu a do budoucnosti hledí s nejistotou, báseň se navíc jmenuje *Podzim v Čechách 1938*:

*Země mé viny, zradím-li tě já,
Kdo učinil by plamenem tvůj dým?
Komu tě svěřím, země zrazená?
Těm ještě nenarozeným²³³*

Stejně jako u Zahradníčka, se i u Renče objevuje motiv ženy. Žena je zde vyobrazena jako křehká, něžná bytost, jako matka, symbolizující život:

²²⁹RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4. s. 130.

²³⁰Tamtéž s. 133.

²³¹Tamtéž s. 132.

²³²Tamtéž s.154.

²³³Tamtéž s.165.

*Dal jsi mi život, Bože můj,
Plamen a píseň této země,
a rozmnožil jsi moje plémě
a požehnal mu, Bože můj.²³⁴*

Do jisté míry Renč ženu tematizuje jako erotický symbol, nicméně zůstává ve svých popisech lehkým, svěžím a něžným:

*Jste bohudíky vzlétající tíha,
netřeba cest, vy tkvíte prostřed tance
jak plamen země té a jako zrno.
A ve vašeho těla křehké schránce
Se hnutím něžný život náhle zdvihá
Pod srdcem bolesti a v trýzni naděje²³⁵*

Obdobné zacházení s tématem ženy pak nacházíme i ve sbírce *Trojzpěvy*:

*Tebe já jsem vyzval k tanci mezi všemi,
tebe tesklivou za bouře radostné,
pro tebe jsem vyvál stány srdce svého²³⁶*

Mariánský kult pak můžeme spatřovat například v básni *Ženě* ze sbírky *Vinný lis*:

*Kolik jsi věků trpěla, a kolik pokolení
ti naplakalo slzy své do srdce hořkého
....
A kolik vin, ach, kolik vin z kolika pokolení*

²³⁴RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-ú32-4. s. 119.

²³⁵Tamtéž s.126.

²³⁶Tamtéž s. 199.

*tvé srdce světlé rmoutilo a sklánělo tvou šiji
že bez bázně se zpovídat smím rukám tvým?*²³⁷

Ve sbírce Trojzpěvy, kde jsou jednotlivé básně vždy pojmenovány „Óda“, je pak jedna z básní nazvána *Óda na spící ženu*, *Jitřní óda ženám*, další báseň je věnována také ženě, Renčově mamince (*Óda na Říp*).

Zajímavý je pak vztah lyrického subjektu k Bohu. Bůh je zde totiž například charakterizován jako ten, kdo stvořil ženu a kdo tedy stvořil život. A ten je třeba žít, ten je třeba si užívat, je v něm touha. Ve sbírce nenacházíme, stejně jako jsme nenašli ani u Zahradníčka či Rotrekla, žádné asketické teze či ortodoxní odříkání. Touhu lyrického subjektu pak najdeme například v básni *Jitřní óda ženám*:

Jediná v proměnách, ty, jež jsi duší lyr,

jediná v proměnách a vždycky zpívajíc

na jezech dychtění, po nichž mé srdce žasnouc

*se řine do světa, jakž učinil Bůh.*²³⁸

Očekávali bychom, že dílo Václava Renče, coby katolického básníka, bude zaplněno náboženskou a biblickou motivikou, ale v těchto dvou sbírkách není katolická věrouka a její představení tím hlavním záměrem, oproti Zahradníčkovi a Rotreklovi se biblická motivika objevuje spíše sporadicky, a ne tak explicitně, často se objevuje právě jen a pouze postava Boha, která je zobrazována jako původce dějů:

Jen shlédnout v dílnu utváření tvého,

abych v ni zasáh rukou starosti!...

Ne já, však Bůh, má drobnolistá něho,

*ať vyvede tě v jabloň milosti*²³⁹

či v básni *Strom zpěvu* se sbírky *Vinný lis*:

²³⁷RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4. s. 139.

²³⁸Tamtéž s. 202.

²³⁹Tamtéž s. 128.

Už ani listem neuhnu na tom stromě.

Ať roste, jak sám Bůh jej k slávě učinil.²⁴⁰

Nebo v básni *Novoroční*:

Zde pijem mír. I nadál kéž

Pán požehná ten svěží doušek!²⁴¹

Důležitým motivem v obou sbírkách je také čas a paměť uchovávací vědomí jedince a národa. Renč ve *Vinném lisu* čas vnímá jako plynoucí nutnost, která mu přináší úzkost, zároveň za něj ale Bohu děkuje:

Dal jsi mi nespočet dnů,

po něž je možno milovati,

třeba se k úzkostí mé krátí

...

A pak den za dne všechny mé

tu budou vyhořelým ničím...²⁴²

Z plynutí času je cítit melancholie, ale zároveň vnitřní klid lyrického subjektu, který je s konečností smířen, projevuje se zde metafyzický přesah, cítíme ale i jistý patos, jaký jsme cítili i ve sbírkách Zahradníčka (*La Saletta, Znamení moci*):

Mí bratři v písni odebrali se již do svých domů.

Již první hvězda vzešla nad koruny národů.

Jsem z hloubi duše sám u paty toho stromu

a v slzách, jak vše tichne, očekávám jeho úrodu.

Čas otrhá jej sám. I vzejdou listy jiné.²⁴³

²⁴⁰RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4. s. 121.

²⁴¹Tamtéž s. 136.

²⁴²Tamtéž s. 119-120.

²⁴³Tamtéž s.121.

*Kam žijí věci beze jména,
děje a slova bez času?*²⁴⁴

V době národního ohrožení se lyrický subjekt uchyluje k symbolům českého národa, jako jsou hora Říp či svatý Václav, verše ve sbírce *Trojzpěvy* pak vyznívají exhortativně, mají povzbudit národ, tematizace paměti a času pak dodává veršům emocionální náboj. Lyrický subjekt vyznívá i výběrem druhé osoby plurálu o to apelativněji:

Pospěšte, bratří, se sluncem v očích jako ořové zlatohříví,

...

*Můj Řípe! V paměti mám tě co vystydlý ohnivý květ
útroby zemské. Však v srdci, Řípe, v mém srdci
žhneš jako nikdy. Snad proto vyhořel rodný můj dům
pod tvoji patou, abych tě v srdci tak měl.*²⁴⁵

Sbírku *Trojzpěvy* pak charakterizuje Martin C. Putna jako sbírku, v níž se *naposledy zaskvěl Renč čistý lyrik, Renč neoklasicista, Renč melodik, Renč šťastlivec*²⁴⁶ Sbírkou *Trojzpěvy* je charakterizována lyrickou ozdobností, jsou zde časté motivy práce se slovem, motivy ptáků, písní a zpěvů, květů a plodů, světla a tmy, je zde tematizovaná rodná řeč. Výraznější rozdíl mezi sbírkou *Vinný lis* a *Trojzpěvy* je pak ve formální stránce, kdy v *Trojzpěvech* Renč ustupuje od krátkých, melodických veršů a jeho verše se stávají složitějšími a nepravidelnými.

Vězeňská tvorba Václava Renče je pak v zásadě odlišná. *Popelka nazaretská*, která poprvé vyšla v nakladatelství Vyšehrad v roce 1969, tedy ještě za Renčova života, je jediným textem, který psal Renč ve své hlavě, po paměti a je to také text, který Renč po svém návratu nijak neupravoval a sám o tom dokonce píše: *Tahle skladba vznikla a slovo od slova byla zapsána do paměti už před mnoha lety, ,tam‘, v nejneprostější samotě, tj. už ve vyšetřovacích vazbách. Stovky a stovky muklů ji znali z paměti buď částečně nebo celou, v nesčetných opisech (všelijak zkomolených) obíhala po světě už dávno předtím, než já jsem se vrátil domů.*

²⁴⁴RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4. s. 133.

²⁴⁵Tamtéž s.184.

²⁴⁶VLKOVÁ, Markéta. *Náboženské prvky ve vybraných básnických sbírkách Václava Renče*. Bakalářská práce. Brno, 2014. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Vlastimil Čech, Ph.D.

A tak přemnoží jen čekali na nepravděpodobnou chvíli, kdy snad přece jen knižně vyjde. Vychází tak, jak mi v těch samotách byla darována, zcela doslovně darována, proto jsem se neodvážil změnit, když šla do tisku, ani slůvko, třeba by se zdálo (a mně prvnímu), že tu onde by byla na místě menší korektura. Nic na těch okolnostech neromantizuju, milý pane, je to tak, jak to je, a jsem si vědom celé řady mimořádností, včetně toho ‚kladného světla útěchy a překonávání temnot světlem milosti. O čem u této ne-literatury psát? Ale ta skladbička i její okolnosti vnější i hlavně vnitřní (včetně zprávy do kriminálu, že má žena nosí pod srdcem další děťátko, o němž jsme při mém ‚odchodu dosud nevěděli), to myslím podstatně patří k úplnosti historie ‚oněch let‘.²⁴⁷ Poslední věta, ve které Renč přiznává, že se dozvěděl o děťátku, které jeho žena čeká, pak vystihuje charakter sbírky, která je psaná jako prozaická poéma, pohádka o 35 oddílech, závěrečném dozpěvu a počátečním preludiu. Pohádka o Kristovi a Marii, s akcentací právě na Panenku Marii, která je zde právě onou Popelkou nazaretskou. Jako v předchozích sbírkách pak pochopitelně i zde nalézáme motiv ženy, která je zde vyobrazena jako žena – erotický symbol, žena – nositelka života a žena – matka, trpící pro svého syna. Ženu jako symbol něžné touhy a vyvoleného objektu Hospodina nalézáme například zde, v oddílu III.:

*Už dávno, před stvořením ráje,
hvězdy a květy předvídaje,
měl oči zahleděny k ní.²⁴⁸*

Symbol ženy jako matky je pak spojen s její samotou a utrpením ze ztráty syna. Zde můžete nacházet i jisté konotace subjektu díla pro matku samotného Renče, která svého syna navíc i přežila:

*V takovém shonu a v té změti
snadno se matkám ztratí děti.
A tak i svatá rodina
je proudem davu roztržena.
Maria, bledá jako stěna*

²⁴⁷RENČ, Václav, DRAHOŠ, Zdeněk, ed. *Popelka nazaretská*. 2. vyd., 1. vyd. v Bloku. Brno: Blok, 1991. ISBN 80-7029-035-8. s. 81-82.

²⁴⁸ Tamtéž oddíl III.

v úzkosti prvé o syna.²⁴⁹

či zde v oddílu XVII.:

*Je sám! – Je sama. Ulicemi
vláčí své duše nářek němý.
Synáčku, synu, jaký bol,
jaký bol způsobil jsi mámě!²⁵⁰*

Pochopitelně, že celý biblický příběh Ježíše jako mučedníka bychom s trochou nadsázky mohli nahlížet i jako příběh Renčův – zdlouhavé a úmorné výslechy komunistických funkcionářů mohou být připodobněny k výslechu Ježíše před Pilátem Pontským:

*Je souzen kněžskou veleradou.
Otázky záludné mu kladou:
„Tys Mesiáš? Tys Boží syn?“
A když on, živá pravda, mlčí,
pění se jejich srdce vlčí
a ústa plná vzteklých slin²⁵¹*

Celá sbírka je pak jakýmsi návratem k Bohu, ke křesťanské věrouce, tento návrat je plný lásky a něhy, je to Renčovo opětovné se ztotožnění s vírou:

*Nade vše miluj Boha svého!
A každé lidské dítě jeho
tak jako sebe sám! Nic víc,
tak prostinká je božská věda.
A každý najde ji, kdo hledá,
jak slunečnice jda ji vstříc.²⁵²*

Ačkoli tato poéma vznikla ve vězeňském prostředí, není v ní tento prožitek příliš patrný, což se ovšem nemůže říci o další Renčově sbírce, a to *Setkání s Minotaurem*. Jestliže

²⁴⁹RENČ, Václav, DRAHOŠ, Zdeněk, ed. *Popelka nazaretská*. 2. vyd., 1. vyd. v Bloku. Brno: Blok, 1991. ISBN 80-7029-035-8. Oddíl XVII.

²⁵⁰ Tamtéž oddíl XXIV.

²⁵¹ Tamtéž oddíl XXV.

²⁵² Tamtéž oddíl XXI.

v prvních sbírkách sice Bůh nebyl hlavním tématem, ale objevoval se napříč oběma sbírkami *Vinný lis* i *Trojzpěvy* a v *Popelce nazaretské* je Hospodin a Panna Marie tématem hlavním, ve sbírce *Setkání s Minotaurem* nezazní slovo Bůh ani jednou, a to ani v obměnách (jako Hospodin, Pán, Kristus atd.). Sám Minotaurus navíc pochází z krétské mytologie, objevuje se i postava starořecká, postava Antigony. Jako kdyby Renč od svého Boha poněkud upouštěl, sbírka se stává velice sugestivní, často je tematizován čas a jeho zacházení s ním, čas splývá s utrpením, dochází k narušení kontinua mezi minulostí, přítomností a budoucností, například v básni *Refrén o řece*:

*Co ví včerejší den
o předvčerejší noci, co moje dnešní noc
o včerejším dni? Co jiného
než nevěděnou jistotu že pohmožděný prst
ještě bolí, že každá bolest, každá bolest
roztává jen pod přílivem jiné bolesti*²⁵³

Básník ztrácí naději, neví, jak čas uchopit, dochází ke zpřítomnění okamžiku užitím času přítomného, subjekt díla je nucen soustředit se pouze na přítomnost:

*Co je čas? Co je to chvíle?
Kde začíná, kde končí sen?*²⁵⁴

Subjekt díla nachází nejistotu v nazírání sebe sama a vstupuje do díla, toto jeho počínání působí velice podnětně, jsme společně s ním v centru básně:

*Jsi to ty? Jsem to já? Noc bez úsvitu
a samohana láska – to je vše.*

...

*Bylo to včera? Je to dnes?*²⁵⁵

Zde subjekt díla přímo nabízí ztotožnění s autorem:

²⁵³RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel), s. 19.

²⁵⁴ Tamtéž s. 21.

²⁵⁵ Tamtéž s. 32-33.

*Vše je jiné. Báseň nemá dějin.
Protože netrpíme včera ani pozítří,
vždy trpíme jen teď. A svědčit básní.
Toť trpět*

...

*Po tom, co jest, a nemožno to mít.
(A básník nikdy nemá.) Lítostí,
že všechno mohlo, mělo býti jinak.²⁵⁶*

Velice mrazivé, racionální a emotivně vypjaté sdělení, z něhož cítíme jakési smíření se s osudem a kdy se v díle opět objevuje subjekt díla promlouvající skrze lyrický subjekt, nacházíme například v básni příznačně nazvané *Mimovo rozloučení*:

*Jsem jiný, než ten, koho hledá.
Jsem jiný, než jak sám se znám.
Zmlkl básník, zmlkla náповěda,
všem slovům došla řeč. Jsem sám.*

...

To už se týká jenom vás²⁵⁷

Subjekt díla pak vyjadřuje beznadějně stavy úzkosti, zmařený život a stesk nad vlastním osudem v básni *Zas jedna rakev*. Oproti sbírkám *Vinný lis* a *Trojzpěvy* pak toto vyjádření nepůsobí vůbec pateticky:

*(Strom v jara nedoufá, ta přijdou, sama,
anebo taky ne.) To odcházení!
Najednou začneš počítat, kde všude už dávno bylo
pozdě,
když ty ses rozpomněl. Najednou*

²⁵⁶RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel)s. 51.

²⁵⁷ Tamtéž s. 64.

*se vidíš pod roentgenem, jako v spánku rozdvojen,
na toho, kdo už tolikrát je mrtev.*²⁵⁸

Subjekt díla nám nechal nahlédnout do svých pocitů beznaděje, stejně tak se v nich ale objevuje i strach z toho, do jaké míry komunistický režim dokázal přetvořit myšlení lidí, do jaké míry navodil v lidech pocity paranoie:

(Bojím se usmát, aby se někdo nedomníval ...

*Bojím se vraštit čelo, aby si někdo nemyslel...)*²⁵⁹

Subjekt díla cítí samotu, prázdnotu a úzkost, nevidí záchranu a spasení v budoucnosti, lidé se mu jeví šediví, jako by je čekal všechny stejný osud:

budoucnost jasná,

budoucnost trýznivá,

...

*Lidé se rodí, lidé se vraždí, a všichni chtějí jíst.*²⁶⁰

tak i vrah s obětí svou se o tebe sdílí, o tentýž doušek,

nezničitelné společenství,

z kterého uniknout nelze,

*leč smrtí.*²⁶¹

Ve sbírce se často objevuje i tematizování slova, které napomáhá k charakteristice doby. Slovo, řeč, zde nabývá zcela jiných konotací, je zde pojímáno jako prostředek, který má moc, který negativně mění osudy, lyrický subjekt pak v básních spíše apeluje, aby čtenář „neříkal“:

Neříkej laním: dobré jitro,

²⁵⁸ RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel) s. 69.

²⁵⁹ Tamtéž s. 13.

²⁶⁰ Tamtéž s. 16.

²⁶¹ Tamtéž s. 42.

Neříkej slunci: hřej.

...

Moře nemá rádo slzy,

jsou slané: tak i básni

se slova protiví.²⁶²

Básníkovým materiálem jsou slova, subjekt díla je však nyní vnímá jako něco nečistého:

Mapy a čísla, akta, kroniky, jež lhou

i tam, kde mluví pravdu: slova jenom psaná,

bezkrvná.²⁶³

Subjekt díla v kontextu těchto lživých slov pak i odmítá tvůrčí práci, uvědomuje si, že díla jsou znehodnocována, že nemohou přirozeně vznikat:

Ostatně je čas zavřít knihu, popsanou až na desku

o rovných tisíc stran, jež zapomněli přivázat.

A ... začít novou? Kdo by si chtěl něco začínat!²⁶⁴

či:

To není kniha. To vůbec

není kniha. Nedá se v tom listovat.²⁶⁵

Ve sbírce se objevuje i reflexe vězeňského prostředí, velice bolestivě pak působí například verš z básně *Výročí tiché jako ty*:

Jindy jsem hleděl z dálky skrze mříže

na uschlou nať v tvém osiřelém klíně.

²⁶² RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel). s. 9.

²⁶³ Tamtéž s. 51.

²⁶⁴ Tamtéž s. 74.

²⁶⁵ Tamtéž s. 23.

Z dálky či z blízka,

*v ten den, v ten den vždy znova se mi stýská.*²⁶⁶

Pokud je nějaký motiv, který zůstává stejně vyobrazen ve všech analyzovaných sbírkách, pak je to motiv ženy, i zde se objevuje žena jako jakýsi silný pilíř, o který se opírá lidstvo, i zde se žena projevuje jako milující matka a symbol krásy:

O ňadrech tvých, o duši vína,

již zbožně upíjí z tvých úst,

o sladkém medu tvého klína,

*jež zvroucnil dlouhodobý půst.*²⁶⁷

Ale co ženy v té krvavé hře, co sestra z těch obou,

Křehká a vášnivá Antigóné? Co ve válkách ženy?

Jdu a sbírají mrtvé. Jdou a volají lásku,

*Jdou a na hrobech rodí.*²⁶⁸

Václav Renč je typickým spiritualistickým tvůrcem, jeho verše oslavují krásu přírody, člověka a ve středu zájmu se pak ocitá i opěvování ženy. Žena není v jeho tvorbě nikdy představována jako ta, která uvrhla na zemi hřích, ale je naopak jakýmsi odleskem ráje, je dokonalým dílem Boha. Je proto logické, že básník ve svých nejtěžších chvílích k sobě volá svou ženu, kterou ve všech sbírkách adoruje, ale nejvíc právě ve sbírce *Popelka Nazaretská*. Sbírkou *Vinný lis* a *Trojzpěvy* jsou pak ukázkou básníkova zoufalství nad osudem jeho drahé země, možná proto vyznívají poněkud pateticky, Renč se v nich přiklání ke křesťanským tradicím. Oproti sbírkám *Vinný list* a *Trojzpěvy* pak ze sbírky *Setkání s Minotaurem* cítíme největší autentičnost, jde o očitě svědectví, prožitky jsou sugestivní, zde můžeme hovořit o největším přiblížení světa fikčního a světa reálného, a tudíž zde vzniká nejbližší sepětí mezi subjektem díla a autorem empirickým.

²⁶⁶ RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel), s. 17.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 29.

3.4. Dílo Josefa Kostohryze (1907–1978)

Básník a překladatel Josef Kostohryz se narodil 25. listopadu 1907 v Křenovích u Písku a původně se měl stát hrnčířem nebo převzít po otci jako jediný syn (sourozenec tří sester) práci na statku, jako bylo zvykem.²⁶⁹ Po absolvování pražské reálky však vystudoval filozofii, češtinu a francouzštinu na Filozofické fakultě Karlovy univerzity a poté odjel jako stipendista učit češtinu do Itálie. Po návratu do Čech působil jako učitel na gymnáziu v Praze a v Českých Budějovicích, poté byl úředníkem na ministerstvu informací a před uvězněním pracoval jako vedoucí administrativy v Národní galerii v Praze.²⁷⁰ Po propuštění z vězení roku 1963 se živil jako úředník Národopisného muzea v Brně a nadále překládal.²⁷¹

V roce 1951 byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu odsouzen za velezradu na doživotí, jak již je výše zmíněno, podmíněčně byl propuštěn roku 1963, plně rehabilitován byl až v roce 1989. Nešťastná doba vězení byla pro Josefa Kostohryze o to tragičtější, že na rozdíl od Jana Zahradníčka, na kterého venku čekala milující žena, se Josefu Kostohryzovi v této době manželství s Eliškou Felklovou rozpadlo.²⁷² O rozvod požádala Kostohryzova žena těsně před jeho propuštěním z vězení v roce 1963. Navíc podle některých svědectví byla léta nesvobody pro básníka velmi krušná, byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl později zkrácen na doživotí, vystřídal ta nejhorší vězení a lágry (Leopoldov, Jáchymov a další), byl mnohokrát vážně nemocný a první roky strávil na samotce (což prý on sám považoval za výhodu).²⁷³ Je zajímavé, že v Leopoldově se ve vězení setkal se svým bratrancem Janem Kostohryzem,

²⁶⁹ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. S. 79

²⁷⁰ BLAŽÍČEK, Přemysl. *Josef KOSTOHRYZ* [online]. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 13. 7. 2006. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1050&hl=josef+kostohryz>

²⁷¹ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. S. 81.

²⁷²ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4. S. 81.

²⁷³ KOŘENNÁ, Markéta. Ne každý může být králem. In: *Lidovky.cz*[online]. 22. 1. 2008 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

https://www.lidovky.cz/ne-kazdy-muze-byt-kralem-0w7-/noviny.aspx?c=A081122_000088_in_noviny_sko&klic=228712&mes=081122_0

velitelem 311. bombardovací peruti v Anglii. Ve vězení pak společně strávili osm let.²⁷⁴ Kostohryzovo trápení nicméně nekončí ani po propuštění (na sedmiletou podmínku) 12. prosince 1963, Kostohryz se totiž musel každý týden hlásit na policii v místě trvalého bydliště.²⁷⁵ V roce 1965 se rozvedl se svou první ženou Eliškou, bydlel střídavě po známých v Praze, v roce 1966 byl přijat do Svazu překladatelů a mohl opět začít překládat pod svým vlastním jménem. Roku 1967 se oženil se svou druhou ženou, Marií. Srpnem 1968 pak podobně jako všem ostatním analyzovaným básníkům končí jeho veřejná činnost a některé zadané, či již dokončené práce vycházejí pod jiným jménem, básník je tak opět autorsky umlčen.²⁷⁶

Josef Kostohryz v roce 1927 debutoval v Časopise agrárního studentstva, přispíval do Studentského časopisu, České mysli, Lidových novin, Lumíru, Obnovy, Hostu do domu, Katolických novin a dalších periodik. Publikoval pod mnohými pseudonymy a šiframi, například jako Jan Štělba, J. K. Jiras, A. K., ak, jrs, kz či pod jménem svého otce, Antonína Kostohryze. Pod jménem Zdeny Hadrbolecové vydal detektivní román *Paraple paní Černé* a jeho překlady jménem pokryla řada různých autorů.²⁷⁷ Svou první sbírku, *Apokryfy*, s původním názvem *Legendy Žízně – za náš rod* napsal už v roce 1928-1929, v roce 1934 vychází básnická skladba *Prameny ústí*, v roce 1936 pak vzniká sbírka *Druhá lyra* a v roce 1944 sbírka *Rekvie*. V této diplomové práci se ale budeme zabývat básnickými pozdějšími sbírkami, a to sbírkou *Ať zkamení* (1946), kterou budeme brát jako sbírku předvěžeňskou, neboť je následně Kostohryz zatčen a nestihne už oficiálně nic jiného vydat. Když se Kostohryz vrací, debutuje sbírkou *Jednorožec mizí* (1969), o rok později vychází sbírka *Přísný obraz* (1970), tím se ale uzavírá nad Kostohryzem oficiální publikační hladina.²⁷⁸ Po propuštění z vězení byla v Mnichově v roce 1981 vydána sbírka *Eumenidy*, následovala

²⁷⁴KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2. s. 317.

²⁷⁵Tamtéž s. 318.

²⁷⁶Tamtéž s. 318.

²⁷⁷BLAŽÍČEK, Přemysl. *Josef KOSTOHRYZ* [online]. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 13. 7. 2006. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1050&hl=josef+kostohryz>

²⁷⁸KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2. s. 308.

Melancholie (1991) a v samizdatu vydaná sbírka *Strmá nenaděj* (1987), ty už ale součástí naší práce nebudou.²⁷⁹

Josefu Kostohryzovi se na rozdíl od některých dalších katolických autorů (Jan Zahradníček, Bohuslav Reynek, Jan Čep), nedostalo po roce 1989 takové badatelské a editorské péče. V roce 2004 vydala vzpomínkovou knihu (*Polární záře nad pastvištěm*) o Josefu Kostohryzovi jeho druhá žena, Marie Kostohryzová. Knihu částečně rekonstruovala z básnickových vzpomínek. Spisovatele, kterého může recipient básní vnímat jako chladného asketu, který precizně promýšlel své básně o nejtíživějších tématech, představuje autorka memoáru jako příjemného muže, který miloval život, představení kouzelníků, akrobatů a svou dceru.²⁸⁰

Při recepci i následné interpretaci básní Josefa Kostohryze budeme jistě narážet na těžkou uchopitelnost veršů a symbolů. Vznosná metaforika a symbolika je společná všem interpretovaným sbírkám této diplomové práce, nejnáročněji na čtenářovo soustředění však jistě působí ve sbírce *At' zkamení*, dozajista k tomu přispívá i volba inverze, například v básni *Píseň jitřní ranní modlitba*:

Kde v hloubi věků spalo toto jitro, než svoji píseň krev vydalo líbeznou,

*a z hrsti země prozpěvuje krásně, že sloupy nebes základy v něm naleznou*²⁸¹

či báseň *Bloudění*:

Ó chvíle zmařená, kdy v snách jen v rose tvé jsem smočil dechu lem,

kdo žízeň rozetne, jež z doušku prázdného mě v hrdle mučí zlá,

*a hladu stálého šerá mlha bezmezná, nešťastná jak poušť*²⁸²

²⁷⁹KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2. s. 308.

²⁸⁰ KOŘENNÁ, Markéta. Ne každý může být králem. In: *Lidovky.cz*[online]. 22. 1. 2008 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

https://www.lidovky.cz/ne-kazdy-muze-byt-kralem-0w7-noviny.aspx?c=A081122_000088_In_noviny_sko&klic=228712&mes=081122_0

²⁸¹ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2. s. 27.

Mezi hlavní motivy sbírky *At' zkamení* patří beznaděj a samota, nejasné utrpení, vina a zmítání se v nejrůznějších rozkolech okolností, vnitřní rozervanost a bezvýchodnost. To vše je umocněno výběrem slov a symbolů, které evokují něco ošklivého a děsivého, například v básni *Don Juan*:

Sen má v krvi, v dech pohrouženou čepel, v temnotu zhaslou, bez dna,

*v doupatech hadích hrůzu jeho zkusil, kde orlí něhy smrt chroptí kvílíce*²⁸³

Lyrický subjekt, neschopný se dotknout Boha, jej k sobě často volá a prosí ho o odpuštění, někdy je přítomno explicitní rouhání se, jako v básni *Píseň jitřní ranní modlitba*:

Ó ruce Páně, probuzeno vámi nebeské ptactvo zjitra procítá

...

*ó Pane mocný, jenž jsi na výsostech a světlo od tmy oddělil jsi sám,*²⁸⁴

či v básni *Kain*:

Pane svrchovaný, vysvobod' nevěrného z doupěte démonů,

*Smiluj se nad ním a pomoz, slituj se, neúprosný,*²⁸⁵

Ve stejné básni pak lyrický subjekt vyjadřuje bloudění a neschopnost dojít k požadovanému, cítí se zrazený, hledá proč žít:

Ted' shůry olovem pršíš v mučivý stesk bloudění,

Oči v nahotu rveš, až patří pusté prázdno temnoty zlé

...

*ó nenávratnosti ztráty, po níž jen smutkem dýchám,*²⁸⁶

²⁸²KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 38.

²⁸³ Tamtéž s. 31.

²⁸⁴ Tamtéž s. 27.

²⁸⁵ Tamtéž s. 29.

²⁸⁶ Tamtéž s. 29.

V poslední básni sbírky *At' zkamení* pak dochází z jakémusi zklidnění lyrického subjektu, kdy se navrácí k rodné krajině a k dětství, která mu poskytuje ochranu, například v básni *Klenot*:

*Krajino mládí ztraceného, daleko, dávno srdci odňatá,
Po tobě teskní smutné štkání, tesknota z oblak mečem tatá,*²⁸⁷

Zvláštní obrazy a těžká uchopitelnost pokračují však i v následující sbírce *Jednorožec mizí*, například už je mlhavý samotný název jedné z básní a to *Uplynulé nesnění nevím a sám*, objevuje se pocit smutku a jistého opovržení:

*[...]A dívka, jež včera mé oko
zamhlila krásou jak voňavá stolistá růže,
ta dnes má vrásku a na potrat myslí. Je sama.*²⁸⁸

Pocit smutku a neštěstí, který je společný všem analyzovaným sbírkám však prochází jistou proměnou. Subjekt díla, vyjadřující zoufalost a stále ještě přítomnou prosbu ve sbírce *At' zkamení*, pak vygraduje v jakési zúčtování u sbírky *Jednorožec mizí*, patrně je to například u básně *Mohyly*. Básník je zde již konkrétnější a reflektuje svůj prožitý život. V *Mohylách* se nám zrcadlí přímo subjekt díla, promlouvající skrze lyrický subjekt:²⁸⁹

*Jen s malým úsměvem, příteli, ptám se,
Zda ještě vzpomeneš na chvíle marné,
Kdy růže a kniha byla nám závrat',*²⁹⁰

²⁸⁷ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 40.

²⁸⁸ Tamtéž s. 75.

²⁸⁹ ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4.s. 82.

²⁹⁰ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 80.

Lyrický subjekt ke konci básně graduje svou zpověď, zpočátku vzpomínal na svůj osobní život, sdělovat nám svůj příběh, následuje ale všeobecná obžaloba, kdy subjekt díla vyjadřuje například pohoršení nad zvěrstvy druhé světové války:

*... Vždyť kulka a provaz,
Sekyra, jaká to šlechetnost ještě
je proti plynu! Když v houfech tam hnali
tu chátru mizernou nejnižších plemen,
která přec necítí! Pejzaté židy,
podlidi ruské a slovanské všechny,
Evropu celou! A kolik jich šlo tam,
Učenců, básníků, dětí a žen, jaká hrůza
a jaká kletba!²⁹¹*

Zde už se nám opravdu Kostohryzova poetika jeví sugestivnější a subjekt díla vstupuje přímo do básně, obžalovává ty, kteří mu ublížili:

*Co počít? Na všechny padá ta vina.
Kde je ten holomek bídný, ten bratr?
Který byl ochoten hodit mi provaz?
Jaké to století zločinné hanby!²⁹²*

Bez znalosti kontextu Kostohryzova života bychom některé pasáže interpretovali skutečně jen těžko, s jejich znalostí ovšem víme, že teď k nám promlouvá pomocí subjektu díla „přímo“

Kostohryz:

²⁹¹KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 80.s. 90

²⁹² Tamtéž s. 90.

*Chtějí mě umlčet, zničit a zavřít,
zastřelit, sekyrou utít mi hlavu,
provazem usmrtit, jedem a plynem,
to všechno provedli znovu a znovu,
chtěli mé tělo a chtěli mou duši,
koupit mě chtěli a zastrašit, zmarnit,
na ženě, na dětech pomstít se krutě,
knihy mé spálit a rozmetat popel
...*

Nechal jsem srdce své v Leopoldově,²⁹³

Sbírka *Přísný obraz* pak prochází změnou poetiky v tom smyslu, že autor již obžaloval ty, kteří mu ublížili, a dochází k jakémusi smíření s vlastním osudem, což ale neznamená, že by z veršů nebyla cítit úzkost a pocit křivdy, ba naopak. Smíření je spíše rezignované, ale nikoli méně bolestivé:

Není to vzpomínka,

jen docela bezradné dávno.

A jako tatínek kdysi,

o ruku opřeš si hlavu:

ted' už jsi podoben jemu

i vzdáleným, neznámým mrtvým.²⁹⁴

Či v básni *Až přijde čas*:

²⁹³KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 91.

²⁹⁴ Tamtéž s. 99.

Nejspíš v té chvíli odvrátím oči,

Neřeknu sbohem.

O jedno loučení více či méně,

běda, co na tom!²⁹⁵

Sbírka *Přísný obraz* už není tak explicitní jako sbírka *Jednorožec mizí*, básník se více uzavírá do jakési vnitřní samoty, hlavním motivem je vnitřní úzkost. Opět bychom bez kontextu básníkova skutečného života jen těžko nacházeli paralely, proč zrovna ten a ten pocit lyrický subjekt prožívá, těžko bychom definovali, zda tyto pocity osamocení pramení z existenciálního utrpení vnitřního, nebo zda jsou tato muka obrazem dějin, například v básni *Náhlá chvíle*:

Teplo tvé ruky je se mnou a blízko,

i dech tvůj zaslechnu tichý.

A přece - necítím! Prázdnota. Úzkost.²⁹⁶

Proměňuje se i nazírání na Boha, jakoby lyrický subjekt najednou svou víru znevažoval, například v básni *Zloštná slova*:

Nebesa nejsou. Jen smradlavých starostí houfy,

Jež drží každého u země hlavou, a pevně.

...

Ty, Bože, odněkud díváš se na to,

díváš se otcovským okem?²⁹⁷

²⁹⁵ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 102.

²⁹⁶ Tamtéž s. 106.

²⁹⁷ Tamtéž s. 112.

Velice zajímavý je motiv ženy. U Kostohryze totiž dochází k zásadní proměně, oproti předchozím třem básníkům, kteří ženu adorují, nazírají ji jako nositelku života, připodobňují ji k Panně Marii, opěvují její krásnu. U Kostohryze se objevuje místy až biblická nenávisť k ženě. Zahradníček a Renč psali o ženách jako o něžných světlicích, na oba ale doma čekali milující manželky, zatímco s Kostohryzem se žena během jeho nejhorších chvil rozvedla. Kostohryz tak píše o ženách jako o milenkách, které muže trápí, vidí v nich zrádkyně. Ke zdůraznění promluvy pak užívá kontrastů a protimluvů, básně, ze které ukázka pochází, se navíc přímo jmenuje *Stará milenka* a skutečně tak ve čtenáři neevokuje žádnou smyslnost

Byla jsi krásná? Škaredá! Překrásná! Jiná.

Tisíckrát proklet každý den ztracený s tebou

...

*A co jsi? hřích můj, nestoudná hříšnice smilná.*²⁹⁸

Nebo básně *Ariadne*, kde je žena vyobrazena jako zrádná a nevěrná bytost:

Vždyť všechny bohy pro mne zradila jsi,

*proč jen bys byla věrná smrtelnému?*²⁹⁹

Ve sbírce *Přísný obraz* se mytická témata prolínají s dobovými zážitky a zkušenostmi, s osobním příběhem, například v básni *Kde spala Eurydiké*:

Také jsem z tohoto času a znám svoje viny,

kolik jich bouřliví bohové na hoře Olymp

nemohli spáchat, a raději mlčet,

...

spolu jsme zpívali píseň, jak osiří dítě,

²⁹⁸ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 51.

²⁹⁹ Tamtéž s. 58.

*za Hirošimu a Osvětím, za jiná hanebná místa,
jež ani jméno mít nesmí a snad tedy nejsou,
i za ty vězeňské hroty, jenž s číslem,
kde moji přátelé pokorně shnili.³⁰⁰*

Stejně jako například u Renče, jsou i u Kostohryze časté motivy přírodní, ke kterým se upíná především ve sbírkách, jež vznikaly v době věznění, například v básni Rumělkou:

*Zlomená větev se naklání dolů, až bronzově uschla,
bronzově uschla nad zelenou tůň a mechem³⁰¹*

Časté jsou také motivy hudby, hudebních nástrojů a zvuků. Báseň *Tausendmal leben* je pak přímo věnována Beethovenovi:

*ta není než trylek a shoří zase jen v tobě.
Klarinet zazní. A kolem je podzemní prázdno.³⁰²*

Jiným příkladem může být báseň *Zašlý obraz*:

*Stříbrná struna mohla by to říci,
Ale je prasklá, navždy utišená.³⁰³*

Proměňuje se i práce s časem. Ve sbírce *Ať zkamení* převažuje přítomný čas, sbírka *Jednorožec mizí* pak působí spíše vzpomínkovým dojmem, užito je tedy stále častěji i času minulého, například v básni *Popel*:

Osudů více jsem v životě prožil,

³⁰⁰ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 120.

³⁰¹ Tamtéž s. 61.

³⁰² Tamtéž s. 59.

³⁰³ Tamtéž s. 67.

než smělo unést a vydržet srdce,

*a přece tepe a ještě se vznáší [...]*³⁰⁴

V *Přísném obrazu*, v poslední námi analyzované sbírce, se pak časy prolínají, subjekt díla utváří obraz budoucnosti, ke konci sbírky je čas převážně přítomný. Příklad z básně *Přísný obraz*:

Jako pták přiletí zase

ten dávno ztracený cit.

Není to vzpomínka,

jen docela bezradné dávno.

A jako tatínek kdysi,

*o ruku opřeš si hlavu*³⁰⁵

Forma básni se proměňuje, v rámci sbírek se střídají dlouhé lyrické pasáže psané volným veršem s kratšími sevřenými verši s explicitnějším obsahem. Příklad střídání volného verše s pravidelným rýmem ve sbírce *Ať zkamení* v básni *Nářek* :

Ukřívám se v jeskynní tmě samot hořkých,

jako Kain odvracím se od své tváře,

němou pouští zalyká se hlas jazyka,

*rouháním a žízní světla ochromlého*³⁰⁶

a příklad pravidelného rýmu v básni *Trosky* (*Ať zkamení*):

Milovat, ztratit, odevždy v krvi mít a navždy loučit se,

³⁰⁴ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2.s. 53.

³⁰⁵ Tamtéž s. 99.

³⁰⁶ Tamtéž s. 33.

Kdo dal tu žízeň a odňal pramen rtům, jež prahnou mučíce,

v zahradě našich dnů věčnosti zeje rána

a cesta návratu navěky odervána, ...³⁰⁷

Ve sbírce *Přísný obraz* jsou pak první básně spíše kratší, sevřenější, symbolicky průhlednější a postupně lyrický subjekt opět přechází v delší pásma, ukázka z básně *Zamlčet všechno*:

Mohl jsem dávno už osud svůj zmařit,

nenechat kroky a cesty,

pustit to do noci větrné všechno,

udělat konec a nechtít už trpět.³⁰⁸

Jinak je tomu v předposlední básni *Kam už nesmím*:

Kde jsem to chodil? A je snad už navěky pravda,

co kdysi z šumotu točících lastur jsem slýchal,

co z chmýří pampeliškového vítr mi věštil,

co z vosku včelího vydýchlo truchlivým pachem,

tesknotou strašilo z tikotu kulhavých hodni?³⁰⁹

Obecně můžeme konstatovat, že Kostohryzova poezie neprošla radikální proměnou, největší rozdíl můžeme spatřovat v posunu od jisté neuchopitelnosti básní, ke srozumitelnosti a sevřenosti, k větší subjektivitě. Rozdílná je také nálada a postoj subjektu díla od obecné obžaloby, která je však podána s odstupem, k vlastnímu prožívání, explicitě a částečnému smíření až k pocitu úzkosti, opětovné samoty a nepochopení. *Zatímco Jednorožec mizí je*

³⁰⁷ KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2. s. 34.

³⁰⁸ Tamtéž s. 100.

³⁰⁹ Tamtéž s. 126.

*zúctováním s minulým životem, v němž se věci a děje ukazují pod autorovým nadhledem jakoby v jasů antického nebe, ve sbírce Přísný obraz znovu ožívají básnickovy bolesti a sváry; žal nad údělem člověka se tu vyhrocuje do hněvu nad malostí doby.*³¹⁰ Sbírká Přísný obraz je odezvou básníkova psychického dobrodružství, které prožil na své životní cestě, téma zůstává stejné, jen prožitek je hlubší, ale již odosobněn v rámci časové prodlevy.³¹¹

³¹⁰ BLAŽÍČEK, Přemysl. *Josef KOSTOHRYZ* [online]. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 13. 7. 2006. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z:

<http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1050&hl=josef+kostohryz>

³¹¹ KRATOCHVÍL, Antonín. Z poesie Josefa Kostohryze. In: *Svědectví*. 1987, roč. XXVI, č. 81. ISSN 0038-6419. s. 68. Dostupné z:

http://scriptum.cz/soubory/scriptum/svedectvi/svedectvi_1987_81.pdf

ZÁVĚR

Záměrem celé naší práce bylo, abychom na vybraných básnících a sbírkách ukázali, že vzniklé literární dílo je reflexí dobového myšlení, že reprezentuje filozofické myšlení a prožívání reálného autora. Jedením z básníků, který toto přímo potvrzuje, je Zdeněk Rotrekl, který na principu souvztažnosti díla s biografií autora napsal i svou knihu *Skrytá tvář české literatury*. Všichni naši analyzovaní básníci strávili v komunistických vězeních tolik let, že by bylo s podivem, kdyby se tato jejich trýznivá životní etapa nereflektovala v jejich tvorbě. Jako pravověrní katolíci o to hůře nesli smyšlená obvinění vyřčená z úst komunistických hodnostářů a soudců, bylo zcela proti jejich přesvědčení doznávat se k věcem, které nevykonali a dopouštět se lživých výpovědí, ke kterým byli tito pokorní a inteligentní lidé donuceni. Jen těžko by tito spisovatelé nehledali prostředky, jak se ze svých úzkostí vypsát, když byla napadána jejich čest i jejich tvorba. A je obdivuhodné, že si tito vynuceně mlčící básníci dokázali najít opět v literatuře své místo a oslovit nás svou tvorbou i dnes. Počáteční tvorba všech představených básníků je charakterizována transcendentální spiritualitou a vypjatým individualismem. U Rotrekla jsou hlavními motivy věci, které se dějí a které samy sebe přesahují, krajina je pro něj součástí uměleckého sdělení, počáteční sbírky jsou v nostalgickém a dekadentním tónu, básník má rád ticho a klid, poezie je ovšem čtenářovi do jisté míry nepřístupná, je příliš odosobněná. Věžeňská tvorba Rotrekla je charakteristická tím, že se mění krajina, stává se z ní nepřítel, který ho odposlouchává a sleduje, mění se i nazírání na slova jako taková, která se stejně jako krajina stávají něčím nepatřičným, něčím co má moc a ubližuje. Subjekt díla nám tematizuje nejen utrpení vězněného, ale také utrpení, které prožívají jeho nejbližší, například matka Rotrekla, která se návratu svého syna už nedočká. V rámci katolické věrouky je pak žena představována ve všech možných polohách, nejčastěji je však připodobňována k Panně Marii či k matce, která celý život trpí pro lásku ke svým dětem. Rotreklova poezie je oproti ostatním jiná i v tom, že umírá až po roce 2010, v jeho sbírce *Hovory s Mateřídouškou* se objevují prvky surrealismu, ve sbírce *Basic Czech* pro změnu Rotrekl tematizuje jazyk a jeho přeměnu v řeč, pokračuje tak v trendu experimentální poezie šedesátých let. Rotreklova poezie je tedy zákonitě oproti jiným analyzovaným básníkům značně moderní. I v ní se nám nicméně subjekt díla vyznává ze svých věžeňských zážitků. Dá se tedy konstatovat, že tento zážitek se pro Rotrekla stal natolik silným, že jej neopustil ani ve sbírkách psaných v osmdesátých letech. Zahradníček byl

oproti ostatním vězněným básníkům ve značné nevýhodně v tom smyslu, že jeho básně se nikdy nedostaly ven, jako tomu bylo v případě Rotrecla a i Renč si mohl své básně v jednu dobu zapisovat. Neměl tak absolutní možnost, aby ho kdokoli s jeho tvorbou konfrontoval. Také u Zahradníčka jsou první sbírky ovlivňovány dekadentními tendencemi s apokalyptickými vizemi, kdy subjekt díla vyjadřuje obavu z další možné války, i zde cítíme jakousi odosobněnost dané poezie, chybí jí fyzický prožitek, ve sbírce *Znamení moci* je pak tento pocit ještě více vyhraněný a patetický, je cítit nejistota a subjekt díla vyjadřuje nihilistické tendence a zklamání z doby. Až vězeňské utrpení sbírek *Dům Strach* a *Čtyři léta* přináší očitě a prožité svědectví, kdy se subjekt díla vzdává velkých a zobecňujících témat a více se soustředí na osobní prožitek lyrického subjektu. Hrůzné pocity z doby pak nejsou překládány obecně, ale na konkrétním osudu, na konkrétním příběhu, ukrývajícím se v básních. Stejně tak jako Rotrekl i Zahradníček nám pomocí subjektu díla zprostředkovává obraz mariánského kultu Panny Marie, v němž můžeme identifikovat manželku, vyznává se k lásce ke svým dětem. Renčova počáteční tvorba oproti výše zmiňovaným básníkům není tolik obtěžkána dekadentními gesty a symbolikou, ale působí lehce, čistě a svěže, objevují se v ní přírodní motivy, něžně působí i vyjádření vztahu k Bohu, které zde vystupuje spíše marginálně, ale je tu. Renč snad více než kterýkoli z analyzovaných básníků dává prostor opěvování ženské krásy, z jeho veršů je cítit jakási adorace ženy jako stvořitelky. Patos se nevyhne ani Renčovi, když vyjadřuje obavu nad mnichovskou zradou a nabádá národ k návratu k tradicím. Subjekt díla k nám pak hovoří v *Popelce nazaretské*, ve které můžeme příběh o zrození Páně vztáhnout na mučednický příběh Renče v období komunistického vězení, kdy mu zdlouhavé výsledky komunistických vyšetřovatelů připomínaly výsledky Ježíše u Piláta Pontského, subjekt díla nabízí ztotožnění s utrpením, které nežijeme včera a nebudeme ho žít zítra ani pozítří, ale žijeme ho dnes. Renč pak stejně jako Rotrekl vidí nebezpečí slov, vidí jejich zneužití komunistickou mocí, je zdrcen z toho, že slova nabírají zcela negativních konotací a už nejsou nástrojem poezie. Poezie Josefa Kostohryze je asi nejnáročnější na interpretaci, je zde výrazná metaforika a dekadentní symbolika, přesto i zde v prvotních sbírkách subjekt díla vyjadřuje pocity osamělosti, beznaděje, neuchopitelné viny. Kostohryz snad nejvíce ze všech analyzovaných básníků k sobě volá Boha a prosí ho o odpuštění. Mlhavost a nejasnost pokračuje i ve vězeňských sbírkách, ale básně se stávají pochopitelnějšími, ale jen a pouze v důsledku znalosti kontextu básníkovy života. Subjekt díla zde obžalovává společnost, viní ji ze zmařeného života a už nejen v kontextu

celospolečenském, ale především ze své vlastní perspektivy. V poslední sbírce se dokonce zdá, že subjekt díla znevažuje svou víru, má k ní ambivalentní vztah, ale netroufám si toto tvrzení předkládat jako pravdivé, nabízím pouze možnost k uvážení.

Společné všem analyzovaným básníkům je to, že v prvotní tvorbě ještě subjekt díla vykazuje jakousi emociální přepjatost, která se v posledních sbírkách zníťuje a jde od celospolečenské obžaloby k osobnímu prožitku, který se tak stává přístupnější a srozumitelnější. Básnický subjekt přechází od barokních kontrastů a dekadentních gest k jasnému sdělení, s nímž se recipient může ztotožnit. U žádné z analyzovaných poetik pak nenalzáme nabubřelá ortodoxní gesta ani asketické postoje. Poetika sbírek také pracuje s časem, ve vězeňském období čas subjektům díla splývá, dochází k disharmonii mezi tím minulým, přítomným a budoucím, pakliže ale subjekt díla hovoří o utrpení a probouzí se z jakési letargie, užitím přítomného času nás vtahuje do děje, dochází ke zpřítomnění okamžiku. Paradoxní je, že čím skutečnější byla osamocenost a bezmocnost básníků, tím méně dramaticky ji popisují, o to ale sugestivněji na nás jako čtenáře působí. Právě v těchto momentech také dochází k největšímu prostoupení fikčního světa se světem reálným, díky čemuž se subjekt díla přibližuje empirickému autorovi. Na úplný závěr si neodpustíme jistou dávku klišé, když potvrdíme fakt, že ta nejlepší díla vznikají v dobách největšího životního utrpení.

LITERATURA

Primární literatura:

ČERVENKA, Miroslav. *Fikční světy lyriky*. Praha: Paseka, 2003. Scholares. ISBN 80-7185-592-8

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952 až 1953*. Třebíč: Tempo, 2002. Fakta (Tempo). ISBN 80-238-9190-1

KOSTOHRYZ, Josef, MATOUŠOVÁ, Věra, ed. *Básně*. Putim: Kalina, 2009. ISBN 978-80-904346-2-2

RENČ, Václav, Jaroslav NOVÁK a Luisa NOVÁKOVÁ. *Vrstvení achátu*. Svitavy: Trinitas, 2000. Vigilie (Trinitas). ISBN 80-86036-32-4.

RENČ, Václav. *Setkání s Minotaurem: lyrika 1963-1967*. Praha: Československý spisovatel, 1969. Nová poezie (Československý spisovatel)

RENČ, Václav, DRAHOŠ, Zdeněk, ed. *Popelka nazaretská*. 2. vyd., 1. vyd. v Bloku. Brno: Blok, 1991. ISBN 80-7029-035-8

ROTREKL, Zdeněk. *Kamenný erb: poezie 1940–1969*. Ilustroval Jaroslav ŠERÝCH. Jinočany: H & H, 1996. Poesis. ISBN 80-86022-00-5

ROTREKL, Zdeněk. *Hovory s mateřidouškou: výběr z poezie 1962–1970*. Řím: Křesťanská akademie, 1978. Vigilie (Křesťanská akademie)

ROTREKL, Zdeněk. *Sněhem zaváté vinobraní: výběr z poezie 1940–1989*. Brno: Atlantis, 1991. ISBN 80-7108-025-x

ZAHRADNÍČEK, Jan a Mojmír Trávníček, Radovan Zejda (ed.). *Jan Zahradníček*. Dílo II. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s. ISBN 80-202-0390-7

ZAHRADNÍČEK, Jan. *Dům Strach*. Praha: Vyšehrad, 2015. Verše (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-526-3

Sekundární literatura:

BEARDSLEY, Monroe C. *Aesthetics, problems in the philosophy of criticism*. 2d ed. Indianapolis: Hackett Pub. Co., c1981. ISBN 0915145081

DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Jana. Literární kapitalističtí zaprodanci: Soudní proces s katolickými intelektuály v roce 1952. *Dějiny a současnost*. 2012(4).

DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2

DVOŘÁKOVÁ, Zora. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Politické procesy s ruralisty v 50. letech 20. století*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X

FERKLOVÁ, Renata. *Ruralismu jeho kořeny a dědictví: Ruralismus na pranýři*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X

FOŘT, Bohumil. *Úvod do sémantiky fikčních světů*. Brno: Host, 2005. Teoretická knihovna. ISBN 80-7294-165-8.

HALAS, František a Jan WIENDL (ed.). *Není dálky... vzájemná korespondence Františka Halase a Jana Zahradníčka z let 1930–1949*. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-591-X

HALAMOVÁ, Martina a Bohumil JIROUŠEK. *Ruralismu, jeho kořeny a dědictví: Střety a paralely českého ruralismu a katolické literatury*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X.

HARÁK, Ivo. *Básník a jeho čas: nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. V Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, c2012. ISBN 978-80-87452-09-7

HODROVÁ, Daniela. *Proměny subjektu*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993. Ursus. ISBN 80-85778-01-7

HOŠEK, Josef. Cesta z Valdic do Hradce Králové. In: RENČ, Václav a Květoslava NERADOVÁ. *Podoben větru: Výbor z básnického díla*. Ilustrovala Markéta MALCOVÁ. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-076-1

CHATMAN, Seymour Benjamin. *Příběh a diskurs: narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host, 2008. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-7294-260-2

MATHAUSER, Zdeněk. *Estetika racionálního zření*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-792-5.

MUKAŘOVSKÝ, Jan, JANKOVIČ, Milan a Miroslav ČERVENKA, ed. *Studie*. Brno: Host, 2001. Strukturalistická knihovna. ISBN 80-7294-000-7.

ROKOSKÝ, Jaroslav. *Ruralismu, jeho kořeny a dědictví: Agrární strana, ruralisté a tichá hrdinství*. Semily: Státní oblastní archiv v Litoměřicích -, 2005. ISBN 80-86254-12-7. ISSN 1211-975X

ROTREKL, Zdeněk. *Skrytá tvář české literatury*. 4. vyd., 2. vyd. v nakl. Blok. Brno: Blok, 1993. ISBN 80-7029-085-4.

RYAN, Marie-Laure. *Possible worlds, artificial intelligence, and narrative theory*. Bloomington: Indiana University Press, c1991. ISBN 0253350042

SPITTANK, Bruno, Petr KETTNER a Jaroslav UNGERMAN, ed. *Agenti Zelené internacionály, nepřátelé naší vesnice*. Praha: Orbis, 1952

ZAHRADNÍČEK, Jan. O umění v kontextu tvorby a kritiky románu Kámen a bolest Karla Schulze. In: TRÁVNÍČEK, Mojmír a Petr HORA (ed.). *Sdílet věčné: studie, profily a kritiky*. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-05-6

VLKOVÁ, Markéta. *Náboženské prvky ve vybraných básnických sbírkách Václava Renče*. Bakalářská práce. Brno, 2014. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Vlastimil Čech, Ph.D.

WOLTERSTORFF, Nicholas. *Works and worlds of art*. New York: Oxford University Press, 1980. ISBN 0198244266

Další zdroje:

BibleServer. *Marek 8* [online]. ©2017. Aktualizace hesla 2011 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <https://www.bibleserver.com/text/CEP/Marek8>

BLAŽÍČEK, Přemysl. *Josef KOSTOHRYZ* [online]. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 13. 7. 2006. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1050&hl=josef+kostohryz>

KOŘENNÁ, Markéta. Ne každý může být králem. In: *Lidovky.cz*[online]. 22. 1. 2008 [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/ne-kazdy-muze-byt-kralem-0w7-/noviny.aspx?c=A081122_000088_in_noviny_sko&klic=228712&mes=081122_0

KRATOCHVÍL, Antonín. Z poesie Josefa Kostohryze. In: *Svědectví*. 1987, roč. XXVI, č. 81. ISSN 0038-6419. s. 68. Dostupné z:

http://scriptum.cz/soubory/scriptum/svedectvi/svedectvi_1987_81.pdf

MED, Jaroslav, PÍORECKÝ. Jan ZAHRADNÍČEK [online]. Karel. Slovník české literatury po roce 1945, ©2008. Aktualizace hesla 15. 10. 2014. [cit. 1. 12. 2017]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1168&hl=zahradn%C3%AD%C4%8Dek>

PAPOUŠEK, Vladimír. Rotreklovy duchovní rentgeny hmoty. *Tvar*. 1996; (18)